

ПЕРЦЕПЦИЈА РОМСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ О ДИСКРИМИНАЦИЈИ

непоштовање националност забрана циганизам пол малтретирање
проблеми завист боја коже мањина морал мржња боја коже осуда непоштовање узнемиравање
боја коже илегално мањина лечење мањина морал циганизам забрана друштво осуда илегално важно забрана
искљученост морал запошљавање образовање циганизам језик осуда
култура исљученост забрана прилика права друштво образование осуда важно
друштво лечење раса дискриминација лечење исљученост
забрања исљученост националност одбијање друштво боја коже осуда
права грађани важно боја коже непоштовање морал

Финансирано
од стране Европске уније
и Савета Европе

Имплементирано
од стране Савета Европе

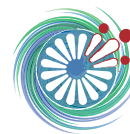

Република Србија

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

ROMA INTEGRATION III

ПЕРЦЕПЦИЈА РОМСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ О ДИСКРИМИНАЦИЈИ

Истраживање спровели:
Центар за истраживање јавних политика
и Фактор Плус

Финансирано
од стране Европске уније
и Савета Европе

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Имплементирано
од стране Савета Европе

Наслов:

Перцепција ромске заједнице о дискриминацији

Издавач:

Повереник за заштиту равноправности
Булевар Краља Александра 84, 11000 Београд
www.ravnopravnost.gov.rs

За издавача:

Бранкица Јанковић

Лектура и коректура:

Јована Јовановић

Дизајн:

Ивана Зорановић

Припрема и штампа:

Досије студио, Београд

Тираж:

120 комада

ISBN 978-86-88851-67-1

Београд, август 2024. године

Овај документ је припремљен уз финансијску подршку Европске уније и Савета Европе. Мишљења изнесена у овом раду су одговорност и мишљења аутора и не одражавају нужно службену политику Савета Европе. Сви појмови употребљени у мушком граматичком роду обухватају мушки и женски род лица на која се односе.

Садржај

---

1. УВОД	5
2. САЖЕТАК	9
Резултати анкете	9
3. ПРАВНИ ОКВИР	15
Међународни оквир	15
Европски оквир	17
4. МЕТОДОЛОГИЈА	25
Анкета	25
Фокус групе	26
5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	29
Резултати анализе спроведене анкете	29
Резултати анализе фокус група	49
6. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ	73
Закључци анкетног истраживања	73
Препоруке за даљи рад повереника (из угла учесника фокус група)	78
Опште препоруке	79
7. АНЕКС 1: УПИТНИК О ДИСКРИМИНАЦИЈИ РОМА	81
8. АНЕКС 2: ВОДИЧ ЗА ФОКУС ГРУПЕ	87

1. УВОД

Перцепција ромске заједнице о дискриминацији је друго по реду истраживање Повереника за заштиту равноправности реализовано у оквиру заједничког програма Европске комисије и Савета Европе, Интеграција Рома III¹ имплементираног од стране Тима за Роме и Путнике Савета Европе. Ово истраживање препознато је као једна од активности у Акционом плану за период 2022–2024. године са циљем спровођења Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године. Поред тога, ово истраживање представља средство верификације за индикаторе који се односе на први циљ Националног акционог плана (НАП) – смањити ниво дискриминације и циганизма као врсте расизма према Ромима као националној мањини.² Истраживање даје могућност да се из перспективе дискриминисане мањине целовитије сагледају потенцијална решења и креирају политике које воде ка смањењу предрасуда и дискриминације, као и одрживом укључивању Рома и Ромкиња у друштво.

Према последњем попису становништва Републике Србије из 2022. године, Роми³ представљају трећу националну мањину по бројности у земљи. Резултати пописа становништва показују да се у 2022. години 131.936 становника изјаснило као припадници ромске националне мањине, што чини 1,98% популације Републике Србије.⁴ Ови резултати указују на то да је дошло до пада броја становника који се изјашњавају као припадници ромске националне мањине у односу на попис становништва из 2011. године. Забележени пад износи 10,6%.⁵ Највећи проценат Рома живи у

- 1 Више информација о пројекту је доступно на: <https://www.coe.int/en/web/belgrade/roma-integration-phase-iii1>
- 2 Ципсизам/циганизам, антиромска дискриминација манифестација је индивидуалних израза и дела, као и институционалних политика и пракси маргинализације, искључења, физичког насиља, обезвређивања ромских култура и стилова живота и говора мржње усмереног на Роме, као и на друге појединце и групе који су означени, стигматизовани или прогоњени као „Цигани“, како током нацистичке ере тако и данас. То доводи до односа према Ромима као страног групи, и повезује их с низом погрдних стереотипа и искривљених слика које представљају специфичан облик расизма. Међународна алијанса за сећање на Холокауст (ИХРА, 2020). Преузето са: <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antigypsyism-anti-roma-discrimination>. На предлог Министарства иностраних послова, Влада Републике Србије је одлуком 05 број: 90- 9525/2023. године од 23. октобра 2023. године прихватила правно необавезујућу радну дефиницију ИХРА. У Србији је одлучено да се користи термин „циганизам“, што је и образложено у тексту *Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године*. Београд: „Службени гласник РС“ број 30/18, стр. 13.
- 3 Сви појмови који су у овом тексту употребљени у мушком граматичком роду обухватају мушки и женски род лица на која се односе.
- 4 Републички завод за статистику (2023), *Попис становништва, домаћинства и станова 2022. Национална припадност*. Београд: Републички завод за статистику. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20234001.pdf>
- 5 Радовановић, С. и Кежевић, А. (2014), *Попис становништва, домаћинства и станова у 2011. у Републици Србији. Роми у Србији*. Београд: Републички завод за статистику. Доступно на: <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Romi.pdf>

региону Јужне и Источне Србије (38,41%), а међу областима са највећим бројем Рома издвајају се Јабланичка и Пчињска област.⁶ Међутим, тачан број Рома који живи у Србији није познат, а узроци леже у томе што није обавезујуће изјашњавање о националној припадности током пописа становништва, не постоји могућност пописа оних које живи у неформалним насељима, као и у томе да одређени број Рома не поседује лична документа.⁷ Стога, постоји значајна разлика између званичних података, актуелног стања и процена које наводе да у Србији данас живи између 250 и 600 хиљада Рома.⁸

Анализа демографских параметара показује да су Роми млада популација чија просечна старост износи 27,8 година,⁹ док је, са друге стране, просечна старост укупног становништва, према попису из 2022. године – 43,8 година.¹⁰ Смртност одојчади и деце ромске националности до пет година је приближно два пута виша од просечне у Републици Србији. Потпун обухват имунизацијом деце у ромским насељима (узраста 24–35 месеци) износи 63% у 2019. години, док је у општој популацији 80%.¹¹ Образовна структура ромске популације у Србији показује значајне разлике у односу на општу популацију. Низак ниво образовања је један од кључних фактора који доприносе социјалној и економској маргинализацији Рома. Иако су постигнути значајни резултати у области укључивања Рома и Ромкиња у систем основношколског и средњошколског образовања и креирани афирмативни механизми укључивања, ученици ромске националности чешће напуштају школовање, нарочито када су у питању ромске девојчице. Поред тога, само 7% ромске деце предшколског узраста похађа предшколски програм, у поређењу са 61% деце из опште популације.¹² Транзиција из основног у средњошколско образовање представља изазов у побољшању образовне структуре ромске популације јер само 28% деце која живе у ромским насељима уписује средње школе, а 61% од укупно уписаног броја ученика и заврши средњу школу.¹³ Према Стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период 2022–2030, у 2017. години било је запослено тек нешто више од петине Рома старости између 15 и 64 године. Истовремено, само трећина радно способне ромске популације учествовала је на тржишту рада,¹⁴ многи од њих у неформалним облицима рада. Национални програм за трансформацију непријављеног рада Рома тек треба да буде усвојен како би се подржао циљ у области запошљавања из *Декларације партнера Западног Балкана о интеграцији Рома у процесу придруживања ЕУ* (Познањска декларација, 2019).¹⁵ Ипак, у области обезбеђивања личних докумената направљени су значајни помаци и данас веома мали

---

6 Републички завод за статистику (2023), *Попис становништва, домаћинства и станова 2022. Национална припадност*. Београд: Републички завод за статистику. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20234001.pdf>

7 Повереник за заштиту равноправности (2021), *Перцепција ромске заједнице о дискриминацији*. Београд: Повереник за заштиту равноправности.

8 Ибид.

9 Ибид.

10 Републички завод за статистику (2023), *Процењен број становника, 2022*, Београд: Републички завод за статистику. Доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=13622&a=18&s=1801?s=1801>

11 Влада Републике Србије (2018), *Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године*. Београд: „Службени гласник РС”, број 30/18.

12 Европска комисија (2023), *Радни документ Комисије, Република Србија Извештај за 2023. годину*, Брисел: Европска комисија. Доступно на: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_695_Serbia.pdf.

13 Ибид.

14 Влада Републике Србије (2018), *Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године*. Београд: „Службени гласник РС”, број 30/18.

15 Европска комисија (2023), *Радни документ Комисије, Република Србија Извештај за 2023. годину*, Брисел: Европска комисија. Доступно на: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_695_Serbia.pdf.

број Рома и Ромкиња нема лична документа. Према подацима истраживања у вези са мапирањем лица у ризику од апатридије у Србији, спроведеног од стране невладине организације Праксис (Praxis)¹⁶, у новембру 2023. године, у 24 општине/града идентификовано је 785 лица у ризику од апатридије, од којих највећи број нема пријављено пребивалиште у месту у коме живи, приближно половина испитаника није уписана у матичну књигу рођених и не поседује личну карту, док 431 лице не поседује доказ о држављанству Републике Србије. Ипак, ови подаци говоре да је дошло до смањења броја лица у ризику од апатридије у односу на 2020. годину, када је, према истраживању Високог комесеријата Уједињених нација за избеглице (UNHCR), процењено да у Србији живи 2.139 лица у ризику од апатридије.¹⁷

Поред тога, велики број Рома и Ромкиња живи у подстандардним насељима, без адекватних услова становања. Према подацима Канцеларије за људска права Уједињених нација (OHCHR), у Србији је мапирано укупно 702 подстандардна ромска насеља, у којима живи 167.975 становника.¹⁸ Скоро 20% становништва подстандардних ромских насеља нема приступ чистој води или је тај приступ нерегуларан, преко 55% нема приступ или има нерегуларан приступ канализационој мрежи, док мало изнад 24% становништва подстандардних насеља нема приступ електричној енергији.¹⁹

Наведени подаци указују на веома неповољан друштвено-економски положај Рома и Ромкиња у Србији, јер се континуирано суочавају са дискриминацијом на националној основи и маргинализацијом у различитим сферама друштвеног живота. Запошљавање и остваривање права на рад, затим социјална и здравствена заштита, као и образовање – представљају друштвене области у којима су Роми и Ромкиње најчешће изложени дискриминацији.²⁰ Просторна сегрегација и сегрегација у образовању, као и говор мржње, јесу облици дискриминације који, упркос успостављеној институционалној заштити, отежавају живот и остваривање права Рома и Ромкиња.²¹

Извештај Повереника за заштиту равноправности (у даљем тексту: Повереник) о перцепцији грађана и грађанки о дискриминацији у Србији из децембра 2023. године показује да 61% испитаника верује да је заступљеност дискриминације према Ромима веома или углавном присутна.²² Ако се ови подаци упореде са истраживањем из 2019. године, може се закључити да грађани и даље

16 UNHCR и Praxis (2023), *Мапирање лица у ризику од апатридије у Србији – анализа*, Београд: UNHCR и HBO Praxis. Доступно на: https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Mapiranje_lica_u_riziku_od_apatridije_u_Srbiji_ANALIZA.pdf

17 UNHCR и ЦеСИД (2020), *Лица у ризику од апатридије у Србији – преглед тренутног стања и препоруке за будућност*, Београд: UNHCR

18 OHCHR (2020), *Мапирање подстандардних ромских насеља према ризицима и приступу правима у Републици Србији*. Доступно на: https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Mapiranje_podstandardnih_romskih_naselja_prema_rizicima_i_pristupu_pravima_sa_narocitim_osvrtom_na_COVID-19.pdf

19 Ибид.

20 Изрази „дискриминација“ и „дискриминаторско поступање“ означавају свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, роду, родном идентитету, сексуалној оријентацији, полним карактеристикама, нивоом прихода, имовном стању, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима. Цитирано према *Закону о забрани дискриминације* („Службени гласник РС”, број 22/09 и 52/21), члан 2.

21 Башић, Г. (2021), *Роми у Републици Србији: Изазови дискриминације*. МРГЕ. Доступно на: <http://iriss.idn.org.rs/1187/>

22 Повереник за заштиту равноправности (2023), *Истраживање јавног мњења: Извештај о перцепцији грађана и грађанки о дискриминацији у Србији*, Београд: Повереник за заштиту равноправности. Доступно на: <https://ravnopravnost.gov.rs/izvestaj-o-percepciji-gradjana-i-gradjanki-o-diskriminaciji-u-srbiji/>

виде Роме као групу која је у великој мери дискриминисана. Иако резултати овог истраживања показују да се Роми суочавају са дискриминацијом у готово свим областима друштвеног живота, значајан проценат испитаника (67%) сматра да су Роми веома или углавном дискриминисани у области рада и запошљавања.²³ У 2023. години Поверенику је поднет нешто мањи број притужби за дискриминацију по основу националне припадности или етничког порекла у односу на 2022. годину – 74 притужбе у 2023. години и 163 у 2022. години. Највећи број притужби, као и претходне године, поднет је због дискриминације припадника ромске националне мањине (41), што чини више од половине свих притужби по овом основу (55,4%).²⁴

Структура извештаја, поред уводног дела, укључује сажетак и главне налазе истраживања добијане спроведеном анкетом међу ромском популацијом и путем фокус група. Наредно поглавље даје приказ правног оквира у домену људских права, заштите од дискриминације, заштите мањина и социјалног укључивања. Методологија истраживања је приказана кроз дискусију о изабраним методолошким приступима и динамици истраживања. Наредна два поглавља приказују налазе добијене спроведеном анкетом и фокус групама које су одржане са представницима организација цивилног друштва, представницима ромских организација, Националног савета ромске националне мањине, ромским координаторима у јединицама локалне самоуправе, педагошким асистентима и здравственим медијаторкама. Налази истраживања су праћени закључцима и препорукама за даљи рад Повереника у овој области.

---

23 Ибид.

24 Ибид.

2. САЖЕТАК

Перцепција ромске заједнице о дискриминацији је друго истраживање Повереника за заштиту равноправности у оквиру програма Интеграција Рома III. Истраживање је спроведено комбиновањем квантитативних и квалитативних метода, укључујући анкету са представницима Рома и Ромкиња и фокус групе са представницима ромских организација, организација цивилног друштва које се баве питањима дискриминације и социјалног укључивања Рома и Ромкиња, ромским координаторима, педагошким асистентима, здравственим медијаторима и представницима Националног савета ромске националне мањине у Републици Србији. У сажетку су представљени кључни резултати, промене у односу на резултате истраживања из 2019. године, и кратак предлог препорука политика за смањење дискриминације и укључивање Рома у друштво.

РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ

Перцепција дискриминације

Шта је дискриминација? Велика већина испитаника је чула за појам *дискриминација* (89%). Ипак, свака десета испитана особа (11%) или није чула за овај појам или није довољно сигурна у то да разуме на шта се појам односи. С обзиром да се ради о популацији која је значајно изложена дискриминацији, непознавање и/или неразумевање основног појма којим се описује искуство које потенцијално трпе указује на потребу интензивнијег рада на препознавању појма дискриминације и механизма заштите.

Нешто више од половине испитаника (55%) сматра да однос према Ромима није другачији у односу на друге грађане, око трећина (34%) сматра да није исти као према другим грађанима, док сваки десети испитаник (11%) није сигуран, односно, вероватно не може да процени. У односу на претходни извештај одговори су готово идентични, што указује на веома мале помаке и споро мењање схватања дискриминације међу ромском популацијом. Свака пета особа (19%) сматра да је дискриминација у Србији већа него у иностранству.

Половина испитаника (51%) сматра да се (понеки) Роми сами издвајају од осталих грађана и овај став је присутнији код оних који су боље интегрисани у шири друштвени систем. Две трећине испитаника (67%) сматра да се издвајање дешава зато што постоје дубоко укорењене предрасуде у популацији, због чега их други не воле и одбацују; 58% испитаника сматра да се издвајање дешава због различитости културе Рома, док свака четврта особа (24%) сматра да је кључна одговорност на државним институцијама, које не раде довољно да им помогну.

Ко је више, а ко мање дискриминисан? Већина испитаника сматра да су у ромској популацији деца највише дискриминисана (29%), а затим старији Роми (22%), ромске жене (19%) и особе са

инвалидитетом (13%). Даље, 62% испитаника верује да су и други грађани у Србији дискриминисани, а не само Роми, док 16% сматра да се дискриминација односи искључиво на Роме, а 22% је неодлучно. Међу другима који су дискриминисани, њих 28% испитаних наводи сиромашне и незапослене, 19% старије особе, 16% националне мањине (Мађаре, Влахе, Албанце, Бошњаке), 15% особе са инвалидитетом, 9% Србе, а 7% верује да су дискриминисани сви они који нису у владајућој странци.

Процес образовања и одрастање. Чак 75% испитаника сматра да ромска деца иду или у претежно или у искључиво етнички хомогене школе, без пуно могућности да се срећу са децом из других етничких група. То нам говори о значајној перцепцији, али и пракси етничке сегрегације којој су изложена ромска деца. Затим, 25% испитаника сматра да учитељи дискриминишу ромску децу тако што их смештају у последње редове у учионици, а 28% сматра да их искључују из школских приредби и такмичења. Готово две трећине испитаника (64%) сматра да су ромска деца често малтретирана због свог етничког порекла, додатних 15% да се то понекада дешава, а тек сваки пети испитаник (21%) сматра да се то не дешава.

Тржиште рада. Готово половина испитаника (47%) сматра да се Роми теже запошљавају јер послодавци не желе да имају Роме у својим фирмама. Нешто више од четвртине испитаника (28%) сматра да Роми за исти посао не добијају исту, већ нижу зараду у односу на друге запослене. Нешто мање од четвртине испитаника (22%) сматра да Роми пре добију отказ него припадници других етничких група. Чак две трећине испитаника (66%) сматра да Роми много теже напредују на послу у односу на друге запослене. Сви облици перцепције дискриминације на тржишту рада су далеко више присутни међу онима који су унутар ромске популације посебно рањиви: сиромашнији, искљученији, без прихода и са нижим образовањем.

Јавна инфраструктура. Нешто мање од половине испитаника (46%) сматра да постоји извесна дискриминација у погледу доступности базичне јавне инфраструктуре, јер су ромска насеља далеко од школе, домова здравља и других установа.

Перцепција дискриминације од стране полиције. Три од пет испитаника (60%) сматра да полиција нема равноправан третман Рома и других категорија грађана, односно да Роме не штити довољно. Додатних 38% испитаника сматра да полиција посебно сумњичи Роме када се деси крађа или неко друго криминално дело. Оваква перцепција указује на страх да полиција не жели да заштити ромску популацију, као и на страх припадника ромске популације да ће бити предмет полицијског посла без икаквог повода.

Перцепција дискриминације од стране здравствених установа. Половина испитаника (49%) сматра да медицински радници не посвећују довољно пажње Ромима (на пример Хитна помоћ не долази на позив). Трећина испитаника (32%) сматра да је оваква пракса честе.

Дискриминација у медијима. Нешто више од петине испитаника (22%) сматра да медији приликом извештавања о ружним стварима непотребно истичу националну припадност Рома. Далеко већи број испитаника (79%) сматра да у медијима и на друштвеним мрежама постоји говор мржње усмерен ка Ромима.

Полне разлике у перцепцији дискриминације готово да не постоје, иако мушкарци нешто чешће имају мишљење о овој теми. Они који су ниже образовани, не раде, имају нижи материјални стандард, као и они који живе у подстандардним и етнички хомогеним насељима чешће перципирају дискриминацију у различитим сферама живота.

Лична искуства дискриминације

Нешто више од четвртине испитаника (28%) сведочи да су они сами или неко из њихове породице до сада имали искуство дискриминације. Сваки пети испитаник је у погледу тога неодлучан.

Највећи број испитаника (63%) наводи **јавне установе и локалну самоуправу** као места на којима су сами доживели дискриминацију или где је неко из њихове породице био дискриминисан приликом остваривања неких права, и то само на основу етничке/ромске припадности. Значајан број њих (61%) сусрео се са дискриминацијом **на тржишту рада**, приликом тражења посла или запошљавања. Свака шеста особа (15%) доживела је дискриминацију на радном месту. **Центар за социјални рад** је следећа јавна установа са којом значајан број испитаника (59%) наводи да постоји проблем. **Здравствене установе** као места дискриминације наводи 20% испитаника, колико и **градски превоз**. Свака шеста особа (16%) има искуство дискриминације у оквиру **образовног система** (вртић или школа). Свака седма особа (14%) каже да је доживела дискриминацију **у ресторанима и кафићима**. На другим **јавним местима** дискриминацију је до сада доживела око четвртина испитаника (26%).

Насиље инспирисано етничким пореклом је прилично заступљено у истраживаној популацији, с обзиром да чак 11% испитаника сведочи да су сами или неко од чланова породице били жртва насиља. Три четвртине испитаника (76%) сведочи да су они или неко од чланова породице имали искуство да их неко **погрдно назива** „Циганином/Циганком”.

Као и код перцепције дискриминације, они који имају ниже образовање, неповољнији положај на тржишту рада (не раде), немају приходе, имају неповољнију материјалну ситуацију, живе у градским подручјима и подстандардним и етнички хомогеним насељима, суочавају се са вишим ризицима да буду изложени неком од облика дискриминације и насиља.

Заштита од дискриминације

Готово половина испитаника (48%) сматра да постоје институције којима би Роми могли да се обрате уколико су дискриминисани. Нешто мање од трећине испитаника (31%) није сигурно, а сваки пети испитаник (21%) не сматра да Роми имају коме да се жале у таквим случајевима. Када би до дискриминације дошло, 89% њих каже да би се обратили неком. Најчешћа је прва институционална адреса – полиција, којој би се обратило преко половине испитаника (55%), затим координатор за ромска питања (9%), Повереник за заштиту равноправности (4%) а најмањи број њих обратило би се Центру за социјални рад (2%). Свака седма особа (14%) обратила би се породици и пријатељима, што уз 5% неодлучних и 6% оних који се не би обратили никоме чини четвртину испитаника (25%) који немају поверења ни у институције ни у невладине организације и сматрају да не могу адекватно да одговоре на дискриминацију којој би потенцијално били изложени.

Трећина испитаника (33%) верује да Роми не пријављују дискриминацију јер не знају коме да се обрате, нешто мањи број њих (29%) сматра да не пријављују јер немају поверења у институције, а сваки четврти (25%) каже да не пријављују јер институције неће реаговати адекватно и не могу ништа да промене на тај начин.

Мере за побољшање положаја и спречавање дискриминације

Образовање. Већина испитаника (85%) слаже се да је образовање Рома најважније за равноправан положај у друштву, док 11% није сигурно, а свега 4% се не слаже са овом тврдњом. Готово половина

испитаника (45%) сматра да Роми не користе могућности образовања које им стоје на располагању, чак половина је неодлучна (48%), док 7% не сматра да Роми не користе доступне могућности. Чак 89% се слаже да Роми треба да имају посебне олакшице у процесу образовања, приликом уписа у средње школе и на факултете. Додатно, 77% сматра да је досадашња подршка ромској деци у процесу образовања адекватна, а сваки десети испитаник (9%) сматра да није адекватна и корисна.

Тржиште рада. Чак 90% испитаника слаже се да треба да постоје посебне мере за лакше запошљавање Рома. Готово три четвртине испитаника (72%) сматра да редовна плата и сигуран посао имају најважнији утицај на равноправан положај у друштву. Мало мање од половине испитаника (46%) верује да посла има довољно, али да Роми не желе да раде, 40% испитаника је неодлучно, а 13% се не слаже; 70% испитаника се слаже да је подршка приликом тражења посла и запошљавања адекватна.

Закони и њихова примена. Две трећине испитаника (67%) слаже се да, иако постоје закони који имају за циљ да спрече дискриминацију, они нису ефикасни јер их надлежне институције не спроводе. Тек се 4% испитаника не слаже са овом тврдњом, указујући нам да је доминантна перцепција слабог функционисања институција које треба да обезбеде правну једнакост.

Анализа трендова

У односу на претходни извештај, на основу података анкетног истраживања, није препознат значајан напредак ни у једној истраживаној димензији. Постоји могућност да је у сфери образовања дошло до извесног погоршања, с обзиром да већи број испитаника наводи искуство дискриминације у оквиру вртића или школе.

Резултати фокус група

Фокусгрупно истраживање показује да се Роми у Србији суочавају са дискриминацијом у свим аспектима живота, укључујући образовање, запошљавање, здравствену заштиту, становање и приступ јавним услугама. Иако постоје законски механизми за сузбијање дискриминације, њихово непознавање и пораст употребе друштвених мрежа доприносе порасту предрасуда и индиректне дискриминације. Жене, деца и сиромашни Роми су посебно угрожени. Роми препознају циганизам као специфичан облик расизма, укоренен у српском друштву, који се манифестује кроз расистичке ставове и понашање, дискриминацију, насиље, говор мржње и стигматизацију.

Упркос напретку у образовању, где расте број ромских ученика и дипломаца, дискриминација у овој области и даље постоји, са ромском децом која често седе у последњим клупама или иду у сегрегиране школе. У области запошљавања, Роми се суочавају са дискриминацијом приликом избора кандидата и на самом радном месту, како у институцијама тако и у приватном сектору. Дискриминација у становању је такође изражена, и на институционалном нивоу и међу грађанима.

Невладине организације и локални механизми подршке, као што су педагошки асистенти, здравствене медијаторке и координатори за ромска питања – играју кључну улогу у помоћи Ромима. Поверење у институције је на ниском нивоу, па се Роми чешће обраћају невладиним организацијама како показују резултати фокус група.

Најважнији закључци и препоруке

Упркос постојању законског оквира и антидискриминационих политика, њихова недоследна примена и низак степен познавања постојећих механизма како од стране ромске заједнице тако и од стране представника институција угрожава већ постигнуте резултате у борби против дискриминације. Потребна је системска примена постојећих законских решења против дела дискриминације и примена казнене политике која би санкционисала дискриминаторно понашање. Овакви позитивни и доследни примери антидискриминације би допринели јачању поверења ромске заједнице у институције.

Повереник за заштиту равноправности треба да настави проактивно деловање у ромским заједницама како би охрабрио Роме да пријављују дискриминацију и пружио им подршку у том процесу. Кампање за информисање ромске заједнице о *Закону о забрани дискриминације* и механизмима за заштиту од дискриминације треба наставити, укључујући теренски рад у ромским насељима.

Неопходно је организовати редовна истраживања о дискриминацији Рома ради континуираног праћења и унапређења стања у овој области.

Такође, потребно је проширити програме едукације за запослене у јавној управи и локалној самоуправи у циљу препознавања и борбе против дискриминације, као и спроводити кампање за подизање свести о правима Рома.

У области образовања, важно је неговати толеранцију и поштовање различитости, укључујући елиминисање дискриминаторних садржаја.

У запошљавању је потребно истражити баријере са којима се Роми суочавају и проактивно радити на њиховом уклањању. Такође, треба промовисати афирмативне мере у области запошљавања и сензибилисати послодавце за запошљавање Рома, те информисати их о узроцима дискриминације.

3. ПРАВНИ ОКВИР

У овом поглављу дат је приказ правног оквира у домену људских права, заштите од дискриминације, заштите мањина и социјалног укључивања у Републици Србији.

МЕЂУНАРОДНИ ОКВИР

Устав Републике Србије²⁵ је кровни документ који гарантује заштиту људских права мањина, у складу са општеприхваћеним оквиром међународног права, међународним уговорима и законима. Људска и мањинска права зајамчена међународним правилима, уговорима и законима непосредно се примењују и тумаче према међународним стандардима и пракси институција које надзиру њихово спровођење (чл. 18. Устава РС).

У наставку су приказани неки од најзначајнијих међународних докумената релевантних за ову област. *Универзална декларација о људским правима* (1948)²⁶ промовише једнакост, недискриминацију и поштовање људских права за све појединце. У члану 2. Декларације стоји да свако има право на сва права и слободе наведене у Декларацији, без икакве дискриминације, укључујући дискриминацију по основу расе, боје коже, пола, језика, вере, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовног стања, рођења или било којег другог статуса, а у члану 7. прецизира се да „сви имају право на једнаку заштиту од било какве дискриминације којом се крши ова Декларација и од сваког подстицања на овакву дискриминацију”. Такође, Декларација наводи да свако има право на социјално осигурање и привредна, друштвена и културна права неопходна за достојанство и слободан развој личности, право на рад, слободан избор запослења, правичне и задовољавајуће услове рада, заштиту од незапослености, стандард живота који обезбеђује здравље и благостање, храну, одећу, стан, лекарску негу, социјалне услуге, као и осигурање у случају незапослености, болести, онеспособљења, удовиштва, старости или других околности независних од воље појединца.

У *Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима* (1966)²⁷ каже се да сви људи имају право на животни стандард који омогућава достојанствен живот, право на рад, социјално осигурање, заштиту породице и деце, као и право на образовање. Комитет Уједињених нација за економска, социјална и културна права прецизира минималне стандарде ових права које државе треба да осигурају и учине доступним свим грађанима.²⁸

---

25 „Службени гласник РС”, број 98/06

26 *Универзална декларација о људским правима* је усвојена 10. децембра 1948. године.

27 Закон о ратификацији Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 7/71.

28 Општи коментар 18 Е/С.12/ГС/18, право на рад; Општи коментар Е/Ц.12/2000/4, право на здравље; Општи коментар 13 Е/С.12/1999/10, право на образовање; Општи коментар 4, право на адекватно становање

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965)²⁹ обавезује државе потписнице да осигурају остваривање људских права без било какве расне, националне или етничке дискриминације. Она такође захтева доследну борбу против свих облика дискриминације и, по потреби, примену посебних и конкретних мера у социјалној, економској, културној и другим областима ради унапређења или заштите одређених расних група или појединаца, уз гарантовање једнакости, потпуног остваривања људских права и основних слобода.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966)³⁰ прокламује да све особе имају право на једнаку заштиту пред законом, без дискриминације по било ком основу, укључујући расу, боју коже, пол, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, имовно стање, рођење или други статус. Пакт, такође, наглашава обавезу држава потписница да поштују и штите права мањинских група, осигуравајући им слободу изражавања и учешћа у јавном животу без дискриминације. Ово укључује и обавезу да се не примењују мере које би могле да одрже или јачају разлике у правима између различитих група у друштву.

Декларација о правима припадника националних или етничких, верских или језичких мањина (1992) представља један од кључних међународних докумената који гарантује заштиту права мањинских група. Према овој Декларацији, мањине имају право да задрже, развијају и изразе свој културни, језички, верски и национални идентитет. Такође, имају право на заштиту од дискриминације у свим аспектима друштвеног, политичког, економског и културног живота, као и право на учешће у јавном животу заједнице у којој живе. Образовање на матерњем језику, оснивање образовних институција прилагођених њиховим потребама, као и заштита језика, културе и верских обичаја – такође су загарантовани. Ове одредбе имају за циљ промовисање мултикултуралности, толеранције и међусобног поштовања између различитих група у друштву, чиме се доприноси очувању и унапређењу људских права мањинских заједница широм света.

Агенда одрживог развоја 2030 Уједињених нација (2017), у свом циљу 10 – Смањење неједнакости унутар и између земаља – обухвата заштиту права мањина кроз подстицање инклузивности и једнакости у приступу ресурсима, правди и могућностима за све, укључујући и мањинске групе које често имају ограничен приступ образовању, здравственим услугама и запошљавању. Агенда, такође, наглашава важност инклузивног друштва и поштовања различитости и наводи да се одрживи развој не може постићи без решавања проблема дискриминације, укључујући дискриминацију на основу етничке припадности, језика или вере, што су често фактори који утичу на мањинске заједнице. Поврх тога, имплементација Агенде обавезује државе чланице да предузму посебне мере за унапређење положаја маргинализованих група, укључујући мањине. То подразумева политике које промовишу инклузију, заштиту културне разноликости и осигуравају приступ правди за све грађане. Коначно, Агенда подстиче сарадњу између држава, невладиних организација и међународних институција, како би се заједнички радило на остваривању циљева одрживог развоја, што укључује и заштиту права мањина као интегрални део ширег друштвеног и економског развоја.

Бројни наведени документи посебно наглашавају питање важности равноправности жена, које су у случају националних мањина често вишеструко дискриминисане. Тако, на пример, *Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена* (1979)³¹ захтева да државе елиминишу све облике дискриминације према женама. Ова Конвенција гарантује право жена на једнаку заштиту у свим сферама живота, од образовања до запошљавања и политичког учешћа, чиме се подстиче борба против вишеструке дискриминације на основу рода и етничке припадности.

29 „Службени лист СФРЈ”, број 31/67

30 Међународни пакт о грађанским и политичким правима, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 7/71.

31 „Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори”, број 11/81

Савет Европе

Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950) гарантује основна права и слободе свим особама, без дискриминације, укључујући и припаднике националних и етничких мањина. Члан 14. Конвенције забрањује дискриминацију по различитим основама, укључујући етничку припадност. Протокол 12 (2000) допуњује Конвенцију у погледу забране дискриминације и успоставља општу забрану дискриминације по било којој основи, укључујући и етничку припадност. Он наглашава да сви појединци имају право на једнаку заштиту закона, без обзира на било који лични или друштвени статус. Протокол, такође, јача механизме заштите од дискриминације пред Европским судом за људска права, пружајући додатну заштиту и правну сигурност припадницима мањинских група у Европи.

Оквирна конвенција о заштити националних мањина Савета Европе (1995) поставља стандарде за заштиту и промоцију права националних мањина. Чланом 4, државе чланице обавезују се да осигурају пуно и ефективно учешће мањина у свим сегментима јавног живота, укључујући културу, образовање, језик, правосуђе, запошљавање и економски развој. Члан 5. гарантује право мањина да слободно, без дискриминације, одржавају своју културу, традицију, језик и религију, док члан 6. промовише међусобно разумевање, толеранцију и добре односе између мањина и већинског становништва. Члан 9. обавезује државе потписнице да омогуће припадницима националних мањина слободу изражавања, укључујући овде и приступ средствима јавног информисања без дискриминације. Циљ конвенције је јачање социјалне кохезије и очување културног идентитета мањина широм Европе.

Ревидирана Европска социјална повеља (1996)³² представља важан документ у контексту заштите људских права и остваривања социо-економске правде у Европи. Овај документ се бави широким спектром права, укључујући права радника, социјалну сигурност, образовање, здравство и права мањина. Повеља поставља стандарде заштите и промоције права радника и маргинализованих група, укључујући обавезу држава да осигурају једнаке могућности за све грађане, без обзира на њихов друштвени статус или етничку припадност. Овим документом се, такође, државе подстичу на усвајање политика које ће допринети инклузивном друштву и смањењу социјалних неједнакости, што је од кључног значаја за остваривање права мањина и спречавање дискриминације.

*Европска Повеља о регионалним или мањинским језицима*³³ има за циљ унапређење регионалних и мањинских језика у Европи. Повеља успоставља конкретне мере у областима образовања, правосуђа, управе, јавних служби, државних медија, културних, економских и социјалних активности, као и међународне размене ради подршке коришћењу регионалних и мањинских језика.

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција)³⁴ препознаје насиље над женама као манифестацију историјски неједнаких односа моћи између жена и мушкараца. Један од циљева Истанбулске конвенције јесте

---

32 „Службени гласник”, број 42/09

33 Закон о ратификацији Европске повеље о регионалним или мањинским језицима („Службени лист СЦГ – Међународни уговори”, број 18/05).

34 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици („Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 12/13).

допринос у сузбијању свих облика дискриминације над женама и промоција суштинске једнакости између мушкараца и жена, укључујући и оснаживање жена.

*Стразбуршка декларација о Ромима*³⁵ (2010) представља један од темељних докумената Савета Европе који наглашава потребу за заштитом и унапређењем права Рома у Европи. Ова декларација поставља основе за ефикасније решавање изазова с којима се Роми суочавају, као што су дискриминација, неједнак приступ образовању, запошљавању, здравственим услугама и стамбеном збрињавању. Кључне одредбе Стразбуршке декларације укључују позиве државама чланицама Савета Европе да предузму конкретне кораке за интегрисање Рома у друштво, осигуравање једнаких права и приступа услугама, као и промовисање културне разноликости и узајамног поштовања у европским друштвима.

*Препорука Европске комисије против расизма и нетолеранције (ECRI) о општој политици бр. 13 о борби против антициганизма и дискриминације Рома*³⁶ предлаже специфичне мере за борбу против циганизма, укључујући законске реформе које криминализују говор мржње и насиље према Ромима, као и обавезујуће политике које захтевају од држава чланица да се активно боре против дискриминације Рома. Такође се наглашава важност образовања и подизања свести у јавности, како би се смањили предрасуде и негативни стереотипи према Ромима, а посебна пажња усмерава се на заштиту њихових права и побољшање приступа правди, образовању и запошљавању.

Европска унија

Неки од најважнијих докумената који су релевантни за област дискриминације и мањина на нивоу Европске уније јесу следећи: *Повеља о основним правима Европске уније* (глава 3)³⁷, која гарантује једнако поступање пред законом и забрану дискриминације по свим основама; *Директива о расној дискриминацији*,³⁸ која забрањује дискриминацију по основу расе или етничког порекла у запошљавању, социјалној сигурности и другим областима; као и *Директива о једнакости при запошљавању*,³⁹ којом се забрањује дискриминација по основу пола, верског уверења, узраста и инвалидитета у контексту запошљавања.

Стратешки документи на европском нивоу

*ЕУ Стратешки оквир за равноправност, инклузију и партиципацију Рома за 2020–2030*⁴⁰ и *Стратешки Акциони план Савета Европе за инклузију Рома и путника (2020–2025)*⁴¹ представљају неке од најважнијих докумената који постављају циљеве и мере за побољшање образовања, запошљавања, здравствених услуга и стамбеног збрињавања Рома у Европи, које треба да следе и земље чланице ЕУ и земље у процесу придруживања.

Познањска декларација из 2019. године, коју су потписали председници влада земаља Западног Балкана, истиче обавезу земаља Западног Балкана да интегришу Роме у своја друштва као део

35 CM (2010)133 final 20. 10. 2010

36 (ECRI)(2011), *Препорука ECRI о општој политици бр. 13 о борби против антициганизма и дискриминације Рома*, Стразбур: (ECRI). Доступно на: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5af6>

37 (2000/C 364/01)

38 (2000/43/EC)

39 (2000/78/EC)

40 {SWD(2020) 530 final}

41 Савет Европе, *Стратешки акциони план за укључивање Рома и путника 2020–2025*.

процеса придруживања Европској унији. Кључне поруке укључују повећање запослености Рома, обезбеђивање адекватног становања, побољшање приступа образовању и здравственој заштити, као и јачање мера против дискриминације, уз употребу података за праћење напретка и укључивање ромских заједница у доношење одлука. Усвајањем Декларације, државе су се обавезале да наставе и унапреде напоре за постизање једнакости и пуне интеграције Рома, као део регионалне сарадње и процеса придруживања Европској унији.⁴²

Европска комисија против расизма и нетолеранције (ECRI) (енг. *European Commission against Racism and Intolerance – ECRI*) представља кључно тело Савета Европе које надгледа и препоручује мере за заштиту права Рома и Ромкиња у Европи. Њихови извештаји релевантни су за оцену напретка у борби против расизма и дискриминације у државама чланицама, као и за анализу специфичних изазова са којима се суочава ромска популација. ECRI активно ради на унапређењу законодавства и пракси чији је циљ сузбијање дискриминације и промоција инклузије Рома у друштво.

Конгрес локалних и регионалних власти при Савету Европе (енг. *The Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe – CLRAE*) такође игра значајну улогу у промовисању права националних мањина, укључујући и Роме. Кроз своје активности, CLRAE подстиче локалне власти да усвоје политике које подржавају једнакост и инклузију Рома, посебно у областима образовања, здравства, стамбеног збрињавања и запошљавања. Њихов приступ доприноси интеграцији Рома у локалне заједнице и унапређењу њиховог друштвеног положаја кроз конкретне мере и политике на локалном нивоу.

Тим за Роме и путнике при Савету Европе ради на заштити права и интеграцији Рома и путника у европским друштвима. Њихов рад обухвата развој политика против дискриминације, промоцију приступа образовању, здравственој заштити и запошљавању, као и подизање свести о антиципсизму. Тим такође координира међународне напоре за осигурање примене европских стандарда у овој области.⁴³

Национални оквир

У Републици Србији је положај националних мањина регулисан низом прописа који су усклађени са међународним и домаћим стандардима људских и мањинских права. Устав гарантује посебну заштиту националним мањинама ради остваривања потпуне равноправности и очувања идентитета. У члану 21. Устава⁴⁴ каже се да су сви једнаки пред законом, без дискриминације по било ком основу, нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости, и психичког или физичког инвалидитета. Уз то, Устав дозвољава и посебне мере које Србија може предузети ради постизања равноправности особа или група које су у суштински неравноправном положају у односу на остале грађане. Уставним одредбама⁴⁵ се гарантују достојанство и развој личности, поштовање разлика, учешће у јавним пословима, право на рад, заштиту породице, мајки, самохраних родитеља и деце, здравствену и социјалну заштиту, као и образовање.

42 Познањска декларација (2019), *Декларација партнера Западног Балкана о интеграцији Рома у оквиру процеса проширења Европске уније*. Усвојено 5. јула 2019. године у Познању, Пољска.

43 Савет Европе (2024), „О нама“, Стразбур: Савет Европе. Доступно на: <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/about-us>

44 „Службени гласник РС“, број 98/06

45 Ибид. чланови 23, 48, 53, 60, 66, 68, 69, и 71.

*Закон о забрани дискриминације*⁴⁶ успоставља свеобухватан оквир за заштиту од дискриминације у Србији. Он прописује општу забрану дискриминације, дефинише облике и случајеве дискриминације, и детаљно регулише поступак заштите од дискриминације. Члан 24. Закона дефинише забрану дискриминације националних мањина и њихових представника на основу националне припадности, етничког порекла, верских уверења и језика. Члан 40. предвиђа оснивање институције Повереника за заштиту равноправности као независног органа и наводи да је он овлашћен да прима и разматра притужбе због кршења ових одредаба, даје мишљења и препоруке у конкретним случајевима, те примењује мере у складу са законом. *Изменама и допунама Закона о забрани дискриминације*⁴⁷ додатно су прецизиране одредбе закона и усаглашене са правом ЕУ и домаћим законодавством. Једна од новина јесте право невладиних удружења да подносе притужбе Поверенику за заштиту равноправности без сагласности дискриминисаних особа.

*Закон о заштити права и слобода националних мањина*⁴⁸ забрањује сваки облик дискриминације припадника националних мањина на националној, етничкој, расној и језичкој основи. Закон, такође, детаљно регулише заштиту националних мањина од свих облика дискриминације у њиховом остваривању права и слобода. Овим законом се осигурава правна основа за заштиту и промоцију једнакости националних мањина у Републици Србији, те пружа оквир за борбу против дискриминације и унапређење њиховог друштвеног положаја.

У правном поретку Републике Србије многи закони садрже антидискриминационе клаузуле које се односе на заштиту права мањина у различитим областима.

На пример, *Закон о раду*⁴⁹ забрањује сваку форму дискриминације у области рада и запошљавања. *Закон о социјалној заштити*⁵⁰ осигурава приступ социјалним услугама без дискриминације и промовише једнаке могућности за све грађане, без обзира на националну припадност или друга лична својства. Начело поштовања интегритета и достојанства корисника налаже да се социјална заштита пружа уз поштовање психичког и физичког интегритета корисника, његове безбедности и уз уважавање моралних, културних и религијских права у складу са гарантованим људским правима и слободама. Такође, Закон предвиђа обавезу свих запослених у социјалној заштити да поштују начело најбољег интереса корисника, што подразумева пружање социјалне заштите на начин који најбоље одговара потребама и интересима корисника, укључујући и мањинске групе. Закон промовише социјалну правду и једнакост кроз начело социјалне инклузије, које подразумева активно укључивање свих друштвених група у заједницу, са посебним фокусом на заштиту и подршку маргинализованим и дискриминисаним групама. Тако члан 26. предвиђа посебне програме и услуге за рањиве групе, укључујући и националне мањине, како би се унапредила њихова социјална укљученост.

*Закон о здравственој заштити*⁵¹ прописује поштовање људских права и забрану дискриминације у пружању здравствених услуга. Члан 11. предвиђа посебне мере за унапређење здравствене заштите рањивих група, укључујући и лица ромске националности која због традиционалног начина живота немају пребивалиште, односно боравиште у Републици Србији, а члан 20. дефинише основна начела здравствене заштите, укључујући начело поштовања људских права, које

46 „Службени гласник РС”, број 98/06 и 52/21

47 „Службени гласник РС”, број 52/21

48 „Службени лист СРЈ”, број 11/02, „Сл. лист СЦГ”, бр. 1/03 – Уставна повеља и „Сл. гласник РС”, бр. 72/09 – др. закон, 97/13 – одлука УС и 47/18

49 „Службени гласник РС” број 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 – одлука УС, 113/17 и 95/18 – аутентично тумачење

50 „Службени гласник РС”, број 24/11 и 117/22 – одлука УС

51 „Службени гласник РС”, број 5/19 и 92/23 – аутентично тумачење

предвиђа обезбеђење равноправности полова и уважавање моралних, културних, религијских и филозофских уверења грађана. Члан 21. прописује начело правде у здравственој заштити, које подразумева забрану дискриминације у пружању здравствене заштите по било ком основу, а члан 28. предвиђа обавезу здравствених установа да пружају услуге на начин који поштује људска права и достојанство пацијената.

*Законом о основама система образовања и васпитања*⁵² гарантује се једнак приступ образовању за све ученике, без дискриминације. У члану 7. се прецизира да се систем образовања и васпитања заснива на принципима једнакости, социјалне правде и поштовања људских права, с циљем да обезбеди једнаку доступност образовања за све, без дискриминације. Закон истиче важност сарадње са породицом, локалном заједницом и широм друштвеном средином, посебно за ученике из осетљивих група, како би имали приступ свим нивоима образовања. Посебна пажња посвећена је смањењу стопе напуштања образовања међу социјално угроженим категоријама и подршци њиховом поновном укључивању, у складу са принципима инклузивног и интеркултуралног образовања. Тако на пример, члан 19. Закона омогућава ученицима из осетљивих друштвених група да упишу средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности.

*Законом о основном образовању и васпитању*⁵³ прописано је да свако лице има право на бесплатно и квалитетно основно образовање у јавној школи. Основно образовање је обавезно, а свака школа мора омогућити квалитетно образовање за свако дете под једнаким условима, промовишући једнакост и супротстављајући се дискриминацији и насиљу (чл. 9).

*Закон о средњем образовању и васпитању*⁵⁴ гарантује права националних мањина на образовање на свом језику и коришћење својих симбола, као и неговање културе и традиције. Школе су обавезне да обезбеде услове за остваривање ових права у складу са посебним законима. Такође, школе су дужне да предузимају мере за спречавање и сузбијање дискриминације, као и да промовишу једнакост и толеранцију међу ученицима. Члан 12. Закона прописује додатну подршку у образовању и васпитању за ученике и одрасле са различитим потребама, укључујући оне који се сусрећу са социјалном ускраћеношћу и ризиком од напуштања школовања.

*Закон о високом образовању*⁵⁵, између осталог, предвиђа посебне мере за олакшавање уписа и побољшање образовног статуса припадника рањивих група.

*Закон о јавном информисању и медијима*⁵⁶ експлицитно забрањује дискриминацију у области јавног информисања. Медији су обавезни да промовишу толеранцију и разумевање међу различитим друштвеним групама, као и да подстичу сузбијање предрасуда према националним мањинама и другим маргинализованим групама. Закон прописује казне за медије који прекрше одредбе о забрани дискриминације, укључујући новчане казне и друге санкције, чиме се осигурава одговорност медија и заштита права мањина. Закон, такође, подстиче медије да укључују садржаје који представљају културну, језичку и етничку разноликост Србије, са циљем да обезбеде видљивост и репрезентацију мањина у јавном простору.

---

52 „Службени гласник РС”, број 88/17, 27/18 – др. закон, 10/19, 27/18 – др. закон, 6/20, 129/21 и 92/23

53 „Службени гласник РС”, број 55/13, 101/17, 10/19, 27/18 – др. закон, 129/21 и 92/23

54 „Службени гласник РС”, број 55/13, 101/17, 27/18 – др. закон, 6/20, 52/21, 129/21, 129/21 – др. закон и 92/23

55 „Службени гласник РС”, број 88/17, 73/18, 27/18 – др. закон, 67/19, 6/20 – др. закони, 11/21 - аутентично тумачење, 67/21, 67/21 – др. закон и 76/23

56 „Службени гласник РС”, број 92/23

Стратешки документи на националном нивоу

Кровни документ који представља оквир деловања за унапређење социјалне инклузије Рома и Ромкиња у свим кључним аспектима – образовању, запошљавању, становању и социјалној заштити у Републици Србији – јесте *Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња 2022–2030*.⁵⁷ После усвајања *Декларације партнера Западног Балкана о интеграцији Рома у процесу придруживања ЕУ (Познањска декларација 2019)*⁵⁸, постојећи текст Стратегије за период од 2016. до 2025. је иновирани и усаглашен са *ЕУ Стратешким оквиром за равноправност, инклузију и партиципацију Рома за 2020–2030*. Један од специфичних циљева Стратегије јесте смањење дискриминације и циганизма као облика расизма према ромској националној мањини. Он подразумева јачање законског и институционалног оквира за сузбијање дискриминације, оснаживање идентитета и јачање приступа правима Рома и Ромкиња, као и подизање свести јавности, нарочито јавних служби, о важности борбе против циганизма као облика расизма и дискриминације. Такође, уз Стратегију је усвојен и *Акциони план за период 2022–2024. године*⁵⁹ за спровођење Стратегије.

Поред ових, и другим стратешким документима су дефинисани правци и активности на побољшању положаја ове друштвене групе, попут стратегија из области образовања, запошљавања, јавног здравља, становања, родне равноправности и других.

*Стратегија превенције и заштите од дискриминације за период од 2022. до 2030. године*⁶⁰ поставља четири кључна циља за деловање. Први циљ је усклађивање националног законодавства са међународним стандардима против дискриминације. Други циљ је системско увођење антидискриминационе перспективе у креирање, спровођење и праћење јавних политика. Трећи циљ се фокусира на унапређење равноправности и већу друштвену укљученост особа из група које су посебно изложене ризику од дискриминације, а четврти циљ је побољшање превенције и заштите од дискриминације.

*Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године*⁶¹ као један од својих кључних циљева наводи промоцију инклузивног приступа образовању и омогућавање системске подршке ученицима у образовном процесу, укључујући овде и рањиве друштвене групе. Кључни принципи у спровођењу Стратегије су осигуравање једнакости у остваривању права на образовање за све, без дискриминације и побољшање постојећих механизма подршке, фокусираних на специфичне потребе различитих осетљивих група, као што су ученици из социоекономски угрожених породица, особе с инвалидитетом, Роми, посебно девојчице итд. Ово укључује постављање педагошких асистената према потреби, идентификацију ученика с ризиком од напуштања школовања и пружање подршке, обуку наставника за имплементацију активности, те успостављање процедура сарадње између школских управа ради праћења ученика чије породице учествују у интерним сезонским миграцијама.

*Стратегија запошљавања у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године*⁶² предвиђа имплементацију активних политика запошљавања, побољшање њихове имплементације, креирање нових мера, те унапређење праћења стања и утицаја активних мера запошљавања

57 „Службени гласник РС”, број бр. 23/22

58 Доступно на <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/254a1c8f78515efd8cf0a65c8d981160.pdf>

59 „Службени гласник РС”, број 105/22

60 „Службени гласник РС”, број 12/22

61 „Службени гласник РС”, број 63/21

62 „Службени гласник РС”, број 8/21 и 36/21 – исправка

на тржишту рада. Посебне мере су усмерене на побољшање положаја Рома, укључујући обуку за функционално образовање одраслих, мотивационе тренинге, информисање Рома о услугама Националне службе за запошљавање, подршку вишеструко рањивим групама Рома, те подстицање предузетништва уз додатну подршку и менторство.

Стратегија јавног здравља у Републици Србији за период 2018–2026. године,⁶³ између осталог, предвиђа активности везане за превенцију и праћење болести и повреда повезаних са социјалним и економским детерминантама здравља, које су изражене међу рањивим групама.

*Национална стратегија за родну равноправност за период од 2021. до 2030. године*⁶⁴ као свој циљ поставља превазилажење родног јаза и остваривање родне равноправности као предуслова за развој друштва и побољшање свакодневног живота жена и мушкараца, девојчица и дечака. Она препознаје Ромкиње као рањиву групу посебно изложену ризику вишеструке дискриминације.

---

63 „Службени гласник РС”, број 67/2018

64 „Службени гласник РС”, број 103/ 2021

4. МЕТОДОЛОГИЈА

Перцепција ромске заједнице о дискриминацији је друго по реду истраживање Повереника за заштиту равноправности и ове године је реализовано у оквиру заједничког програма Европске комисије и Савета Европе, Интеграција Рома III. Циљ истраживања је да се кроз анализу перцепција и ставова о дискриминацији ромске заједнице сагледају потенцијална решења и унапреде политике антидискриминације у овој области. С тим у вези, истраживање је усмерено на следећа истраживачка питања у циљу бољег разумевања појава дискриминације Рома и Ромкиња у Србији:

1. Како Роми перципирају дискриминацију своје заједнице?
2. Какви су ставови Рома о дискриминацији у Србији?
3. Како представници организација цивилног друштва, ромских организација, ромски координатори, педагошки асистенти, здравствени медијатори и чланови Националног савета ромске националне мањине перципирају дискриминацију Рома?
4. Да ли Роми препознају механизме заштите против дискриминације и да ли их користе?
5. У којим областима друштвеног живота се Роми најчешће сусрећу са дискриминацијом?
6. Какви су ставови о дискриминацији и заштити против дискриминације?

Резултати овог истраживања представљају перцепцију и ставове Рома и Ромкиња, као и других учесника у истраживању о дискриминацији ромске заједнице, и не могу се сматрати објективном мером заступљености дискриминације ромске заједнице.

Како би се добили одговори на постављена питања, у изради овог истраживања коришћена је комбинација квантитативног и квалитативног методолошког приступа. Наиме, подаци су прикупљени путем две истраживачке методе – анкета ромске популације и фокус групе, чији су учесници представници организација и институција које се баве питањима борбе против дискриминације Рома и Ромкиња и њиховим социјалним укључивањем.

АНКЕТА

Анкета је спроведена на територији Републике Србије (не укључујући Косово и Метохију), кроз попуњавање упитника који се састојао од 64 питања. Разговори су обављени са укупно 350 пунолетних лица, која живе у Београду (општине Раковица и Чукарица), Шапцу, Врању, Лесковцу, Нишу, Суботици, и Новом Саду. Дизајн инструмента се ослањао на претходно истраживање, како би било могуће пратити трендове, али су додата и нова питања, тако да су резултати овог таласа садржајнији. Резултати ће бити приказани за цео узорак, али ће сваки индикатор бити укрштен са основним социо-демографским особинама испитаника (полом, годинама старости,

нивоом образовања, радним статусом, материјалним статусом, типом насеља), и само они који су статистички значајни биће приказани и прокоментарисани.

Пол	Мушки	41,7
	Женски	58,3
Године живота	18–29	21,4
	30–39	24,3
	40–49	24,6
	50–59	20,0
	60 и више	9,7
Ниво образовања	Без школе и непотпуна основна школа	48,0
	Завршена основна школа	34,9
	Средња школа (III и IV степен)	16,9
	Високо образовање	0,3
Радни статус	Запослен (са уговором)	17,1
	Запослен (ради без уговора – „на црно“)	32,0
	Незапослен	47,4
	Пензионер	3,4
Новчани приходи	Има редовне приходе	22,3
	Има повремене приходе	10,9
	Без прихода	66,9
Како саставља крај са крајем (самоперцепција материјалног стања?)	Веома тешко	40,9
	Тешко	45,7
	Уз мање тешкоће	12,6
	Лако	0,9
Место живота	Београд – Раковица	7,4
	Београд – Чукарица	6,9
	Врање	14,3
	Лесковац	14,3
	Ниш	14,3
	Нови Сад	14,3
	Суботица	14,3
	Шабац	14,3
Тип насеља	Град – претежно ромско насеље	21,1
	Град – претежно неромско насеље	16,3
	Град – подстандардно насеље	23,4
	Град – насеље са стандардним квалитетом куће и окућнице	2,9
	Село – претежно ромско насеље	21,4
	Село – претежно неромско насеље	14,9

ФОКУС ГРУПЕ

Фокус групе или групни интервјуи, као истраживачка метода, имају за циљ прикупљање дубинских квалитативних података о перцепцији, ставовима, мишљењима и искуствима учесника о одређеној теми или феномену. Фокус групе омогућавају истраживачима да добију детаљне информације које нису лако доступне кроз квантитативне методе истраживања, као што су, на пример, анкете.

У оквиру овог истраживања, циљ фокус група је био да се прикупе квалитативни подаци који ће допринети дубинском разумевању перцепције и ставова у вези са дискриминацијом ромске заједнице из перспективе оних који се баве питањима дискриминације и, специфично,

дискриминације Рома и Ромкиња, као и питањима социјалног укључивања ове популације, из перспективе оних који су у свом раду у непосредном контакту са ромском заједницом. Основне теме заступљене током дискусија на фокус групама дефинисане су водичем за фокус групе и обухватиле су питања о перцепцији о распрострањености дискриминације, друштвеним областима у којима се дискриминација Рома и Ромкиња најчешће испољава, механизмима заштите од дискриминације, као и ставовима учесника о дискриминацији Рома и Ромкиња.

Укупно је одржано седам фокус група у периоду од 24. априла 2024. до 10. јуна 2024. и у њима је учествовало 40 испитаника – представника ромских организација, организација цивилног друштва које се баве питањима дискриминације и социјалног укључивања Рома и Ромкиња, координатора и координаторки за ромска питања, педагошких асистената, здравствених медијаторки и представника Националног савета ромске националне мањине у Републици Србији.

Фокус групе су организоване у физичком простору и путем платформи за онлајн-састанке, што је омогућило различиту територијалну заступљеност. У спровођењу истраживања примењени су основни етички принципи, као што је анонимност учесника у истраживању, објективност и неутралност при вођењу фокус група.

У наредном делу истраживања представљена је демографска структура учесника фокус група.

- Пол: У фокус групама је постигнута приближно једнака заступљеност мушкараца и жена: 18 мушкараца (или 45%) и 22 жене (55%).
- Старосна структура: 7,5% учесника припада старосној групи од 18 до 30 година; 25% учесника припада старосној групи од 31 до 40 година старости; 42,5% учесника имало је између 41 и 50 година; 17,5% учесника припада старосној групи од 51 до 60 година и 7,5% припада групи оних који имају 60 година и више.
- Територијална заступљеност: 42,5% испитаника долази из Београда, 10% испитаника из Крагујевца, из Новог Сада је било 7,5% испитаника, а исти проценат долази из Ниша и Костолца. Из Крушевца, Пирота и Смедеревске Паланке било је заступљено 5% испитаника по граду. Најмањи број испитаника (2,5%) долази из Владичиног Хана, Сурдулице, Врања, Краљева и Сомбора.

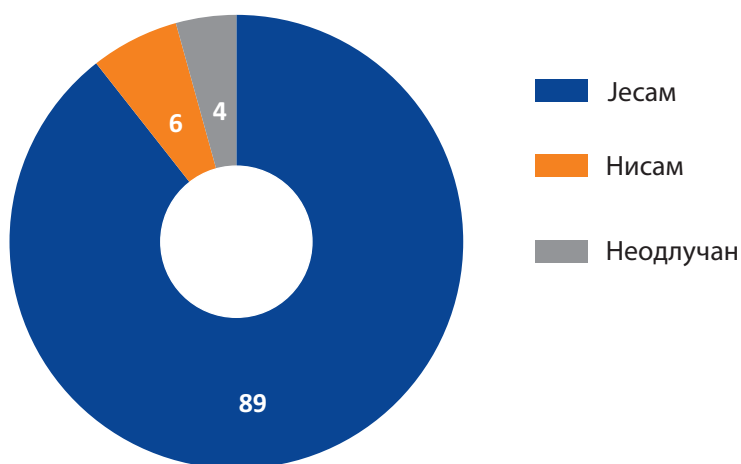
5. Резултати истраживања

Резултати истраживања су подељени у два сегмента. У првом делу представљени су налази добијени анкетом и они обухватају тематске целине перцепције и ставова ромске заједнице о дискриминацији, док се у другом делу овог поглавља дискутује о налазима истраживања прикупљених током одржавања фокус група. Закључци и препоруке су изведени на основу налаза оба дела истраживања.

РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ СПРОВЕДЕНЕ АНКЕТЕ

Велика већина испитаника је чула за појам дискриминација. Ипак, свака десета испитана особа или није чула за овај појам или није довољно сигурна у то да разуме на шта се појам односи. С обзиром да се ради о популацији која је значајно изложена дискриминацији, непознатост са основним појмом који описује искуство које потенцијално трпе указује на потребу интензивнијег рада на упознавању појма и облика дискриминације, као и механизма заштите. Са овим појмом су нешто мање упознати најмлађи (18 до 29 година) – у узорку је 13% оних који кажу да не знају или нису сигурни, а они најстарији (преко 60 година) у 27% одговора изјављују или да не знају или да нису сигурни на шта се појам односи.⁶⁵

Да ли сте чули за реч ДИСКРИМИНАЦИЈА?

Након питања о томе да ли су чули за овај појам, испитаницима је постављено отворено питање шта је, по њиховом мишљењу, садржај овог појма. Три четвртине испитаника (75%) понудило је интерпретацију дискриминације својим речима. Појавило се више одговора, које смо, према учесталости, сврстали у пет категорија: 1) неравноправност и неправда, 2) непоштовање, 3)

⁶⁵ Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=25,4$; $p<.01$)

малтретирање и насиље, 4) немогућност запослења и невољне миграције и 5) сиромаштво. Одговори изражавају како опште схватање дискриминације, тако и лично искуство дискриминације, јер неретко описују конкретне ситуације у којима су се сами налазили или им били сведоци.

Неравноправност и неправда	Непоштовање	Малтретирање и насиље	Немогућност запослења и миграције	Сиромаштво
<p>Када се не понашају исто према нама и Србима;</p> <p>Кад ниси равноправан;</p> <p>Да будеш неравноправан са другима;</p> <p>Кад немате исти положај;</p> <p>Када не добијем помоћ као други грађани;</p> <p>Кад ниси као остали грађани;</p> <p>Да нико не води рачуна о теби;</p> <p>Кад неко нешто украде, увек дођу прво нас Роме да одведу.</p> <p>Када неће да нас пусте у јавну кухињу пре Срба да сипамо храну;</p>	<p>Кад те не признају;</p> <p>Кад те не уважавају;</p> <p>Кад те не третирају као друге људе;</p> <p>Кад те не цене;</p> <p>Кад те не гледају истим очима као друге;</p> <p>Кад те не цене и вређају;</p> <p>Кад си омаловажан;</p>	<p>Кад те малтретирају;</p> <p>Кад те малтретирају, као они ћелави што су претукли мог сина;</p> <p>Кад те омаловажавају на послу;</p> <p>Кад те омаловажавају у друштву;</p> <p>Кад те понижавају да не радиш;</p> <p>Кад те понижавају и не цене;</p>	<p>Кад немаш посао;</p> <p>Кад не можеш да радиш;</p> <p>Кад не можеш да се запослиш;</p> <p>Кад си без посла;</p> <p>Кад мораш да идеш у азил;</p> <p>Кад мораш да идеш у иностранство да радиш;</p> <p>Кад немаш посао па мораш у Немачку;</p>	<p>Кад немаш новац за живот;</p> <p>Кад немаш кућу/стан;</p> <p>Кад немаш где да живиш;</p>

Нешто више од половине испитаника сматра да однос према Ромима није другачији у односу на друге грађане. Око трећине сматра да није исти као према другим грађанима, док сваки десети испитаник није сигуран, односно, вероватно не може да процени. Занимљиво је да су проценти у односу на претходни извештај готово идентични, што указује на веома мале помаке и споро мењање осећаја дискриминације међу ромском популацијом. Овај осећај је посебно изражен у градским срединама (39% изјављује да није исти) у односу на сеоске (27% сматра да није исти однос)⁶⁶. Осећај је израженији међу онима који су сиромашнији у испитиваној популацији, јер готово половина (49%) оних који сами кажу да им је материјална ситуација веома тешка сматрају да однос према Ромима није исти као према другим грађанима Србије, за разлику од 21% оних који кажу да живе уз мање тешкоће и који то исто сматрају.⁶⁷

Већина испитаника (69%) не може да оцени да ли су Роми у Србији у већој или мањој мери дискриминисани него у другим државама. Ипак, свака пета особа (19%) сматра да је дискриминација у Србији већа него у иностранству, док се сваки десети испитаник (11%) не слаже са овим. Да је у

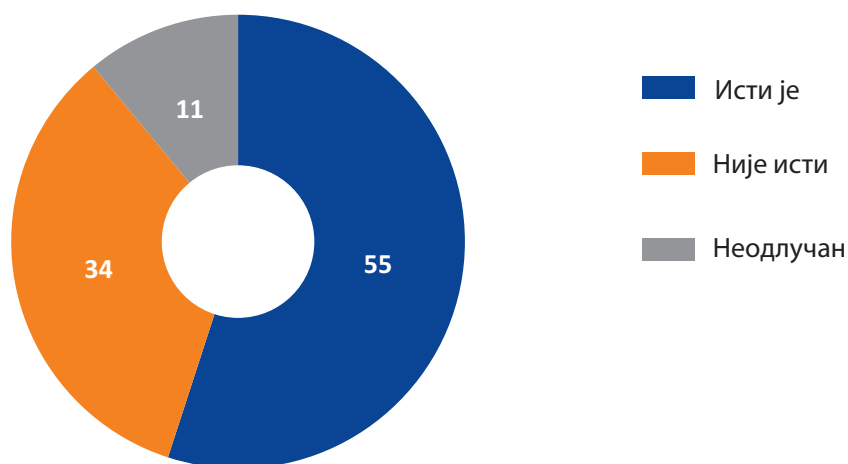
66 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=7.62$; $p<.05$).

67 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=36.1$; $p<.01$).

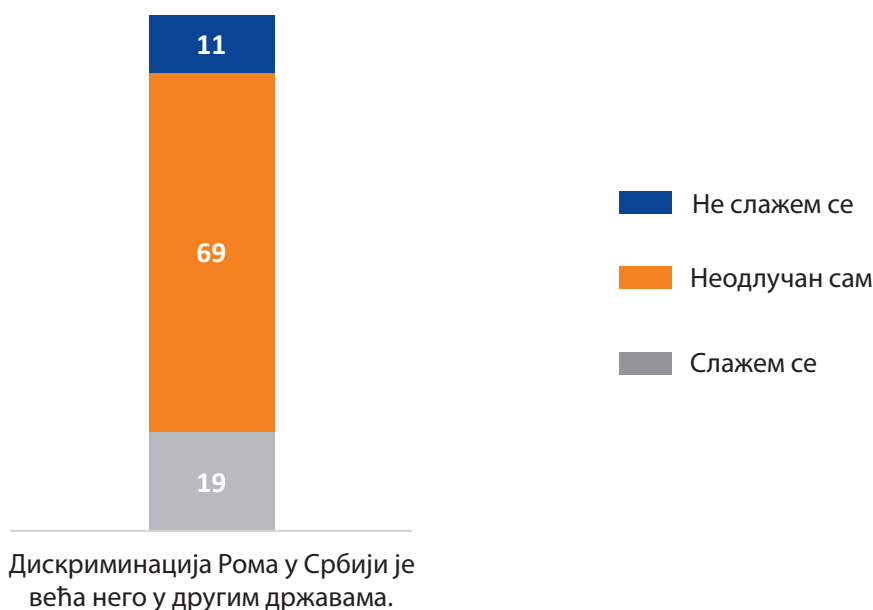

Србији већа дискриминације, чешће сматрају испитаници који живе у ромским или подстандардним насељима (23% сматра да је дискриминација већа у Србији него у другим државама, док се 12% не слаже) у односу на оне који живе у стандардним и етнички хетерогеним насељима (13% сматра да је дискриминација већа, док се 11% не слаже).⁶⁸ Анализа показује да перцепција дискриминације Рома у Србији варира и према полу. Перцепција дискриминације се разликује између мушкараца и жена, тако што мушкарци чешће имају став према овом питању и међу њима је чешће и оних који се слажу са овом тврдњом и који се не слажу (23% сматра да је дискриминација већа, док се 17% не слаже) у односу на жене (17% сматра да је дискриминација већа, док се 7% не слаже).⁶⁹

Да ли је однос према Ромима у Србији исти као према другим грађанима?

Даље, перцепција дискриминације је виша међу онима без редовних прихода (21% сматра да је дискриминација већа, док се 9% не слаже) у односу на оне са редовним приходима (15% сматра да је дискриминација већа, док се 22% не слаже)⁷⁰, као и међу онима који веома тешко састављају крај

68 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=5.7$; $p<.05$).

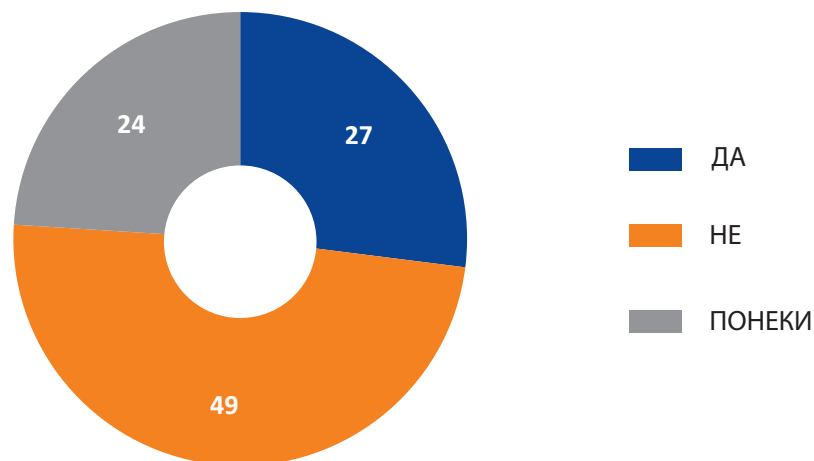
69 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=11.3$; $p<.01$).

70 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=12.2$; $p<.01$).

с крајем (24% сматра да је дискриминација већа, док се 12% не слаже) у односу на оне који живе у домаћинствима са мањим тешкоћама (5% сматра да је дискриминација већа, док се 23% не слаже).⁷¹

Половина испитаника сматра да се (понеки) Роми сами издвајају од осталих грађана и овај став је присутнији код оних који су боље интегрисани у шири друштвени систем. Друга половина сматра да се не издвајају сами. Разлике између испитаника откривају да је став да се Роми сами издвајају присутнији код оних који живе у „стандардним“ или „неромским“ насељима, јер њих 59% има овакав став, за разлику од оних који живе у који у „подстандардним“ и „ромским“, од којих 47% сматра да се (понеки) Роми сами одвајају.⁷² Овај налаз нам показује да постоји разлике перцепције у односу на степен просторне блискости живота са другим Ромима, тако што они који живе заједно не виде одвајање као „својевољно“ чешће од оних који су више просторно интегрисани, и који и такве праксе заједничког живота могу перципирати као део „својевољне“ одлуке. Даље, перцепција својевољног одвајања је чешћа међу онима са (незавршеном) основном школом, који у 55% случајева изјављују да се ради о својевољном одвајању, у односу на оне са завршеном средњом школом међу којима сваки четврти (25%) тврди исто.⁷³ И они који су боље интегрисани на тржишту рада чешће не сматрају да се Роми сами добровољно издвајају, јер свега 37% оних који имају редовне приходе мисле да се они сами издвајају у односу на 54% оних који немају приходе.⁷⁴ И материјални положај је повезан са перцепцијом својевољности издвајања ромске популације. Половина (51%) оних који сматрају да им је материјална ситуација веома тешка изјављује да се Роми сами одвајају од других грађана, али исто сматра тек 18% оних који живе уз мале тешкоће.⁷⁵ У градским срединама, они који раде и имају приходе чешће сматрају да се издвајање дешава због другачије културе Рома, што нам потенцијално указује да они који су боље интегрисани у друштво одређени део одговорности за стање ромске популације стављају на оне који су мање интегрисани. Ови одговори отварају питање интегрисаности ромске заједнице те неопходности **разбијања аутостереотипа** унутар саме заједнице о изворима дискриминације.

Да ли се Роми својевољно одвајају од других грађана?

Ипак, када је реч о разлозима одвајања Рома од других грађана, две трећине испитаника сматра да се оно дешава зато што постоје дубоко укоренење предрасуде у популацији, због чега их други не воле и одбацују. Нешто мање њих сматра да се издвајање дешава због различитости културе

71 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=25.5$; $p<.01$).

72 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=6.32$; $p<.05$).

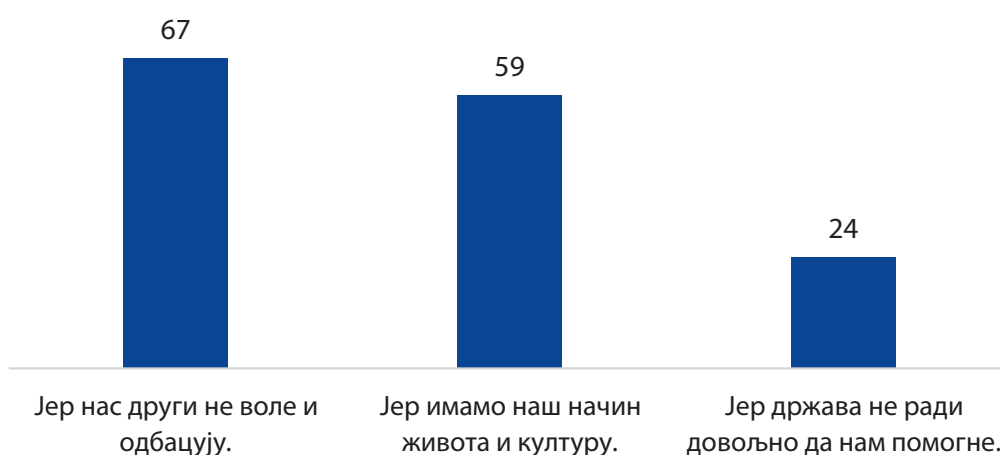
73 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=16.9$; $p<.01$).

74 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=19.3$; $p<.01$).

75 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=50.5$; $p<.01$).

Рома, док свака четврта особа сматра да је кључна одговорност на државним институцијама, које не раде довољно да им помогну.

Испитаници се међу собом не разликују према социо-демографским особинама у погледу перцепције значаја стереотипа већинске популације и улоге државе у одвајању ромске популације, али се извесне разлике јављају када је реч о значају културе. У градским срединама испитаници далеко чешће наводе да је ово веома значајан разлог – 64% у граду и 47% испитаника на селу каже да се Роми издвајају јер имају посебну културу.⁷⁶ Такође, чешће тако сматрају они који су запослени (77%) у односу на незапослене (49%)⁷⁷, као и они који имају редовне приходе (79%) у односу на оне који немају приходе (56%) или који имају само повремену зараду (48%).⁷⁸ Дакле, они у урбаним подручјима, који раде и имају приходе, сматрају да се издвајање дешава због другачије културе Рома.

Ко је међу Ромима више, а ко мање дискриминисан?

Роми сами нису хомогена група и не само да постоји различит степен дискриминације који трпе различите категорије ове популације већ постоји и перцепција ових разлика. Већина испитаника сматра да су деца највише дискриминисана (29%), затим старији Роми (22%), ромске жене (19%), особе са инвалидитетом (13%), док најмањи проценат (5%) сматра да је LGBTQ+ популација међу

Које су групе Рома дискриминисаније од других?

76 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=4.6$; $p<.05$).

77 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=8.5$; $p<.05$).

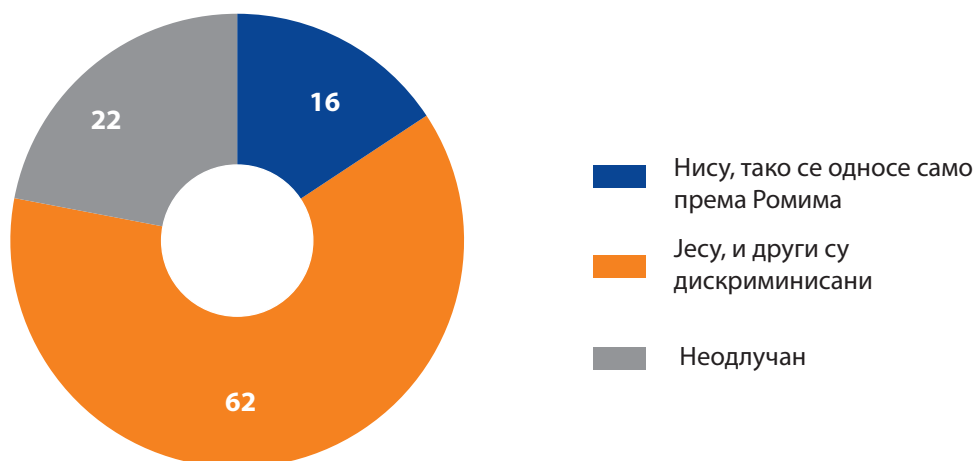
78 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=6.5$; $p<.05$).

Ромима посебно дискриминисана. Ови одговори су прилично равномерно заступљени према социо-демографским особинама испитаника, указујући нам да не постоје значајне разлике у перцепцији у односу на њих.

Да ли су и други дискриминисани?

Већина испитаника (62%) верује да су и други грађани у Србији дискриминисани, а не само Роми, док 16% сматра да се дискриминација односи искључиво на Роме, а 22% је неодлучно. У урбаним подручјима је више оних који имају осећај дискриминације (19% испитаника сматра да су само Роми дискриминисани, 60% сматра да су и други грађани дискриминисани, док је 21% неодлучно) у односу на руралне средине (у којима 9% испитаника верује да су само Роми дискриминисани, 67% сматра да су и други грађани дискриминисани, док је 24% неодлучно).⁷⁹ Анализа показује да перцепција дискриминације варира и према материјалној ситуацији домаћинства. Перцепција дискриминације је виша међу онима који веома тешко састављају крај с крајем (18% сматра да су само Роми дискриминисани, 63% верује да су и други грађани дискриминисани, док је 20% неодлучно (у односу на оне који живе у домаћинствима са мањим тешкоћама (9% верује да су само Роми дискриминисани, 11% сматра да су и други грађани дискриминисани, док је 80% неодлучно).⁸⁰

Да ли су у Србији дискриминисани и други грађани?

Упитани да одговоре на питање ко су ти други који су дискриминисани, највећи број испитаника (28%) сматра да су сиромашни и незапослени дискриминисани, а 19% верује да су то претежно старији грађани. Поред тога, 16% испитаника сматра да су националне мањине (Мађари, Власи, Албанци, Бошњаци) дискриминисане, 15% верује да су то особе са инвалидитетом, а готово сваки десети испитаник (9%) сматра да су Срби дискриминисани. Од осталих одговора (на које су сами давали одговоре у слободној форми) посебно се издвојила дискриминација на политичкој основи, где 7% сматра да су дискриминисани сви они који нису у владајућој странци. Најмањи проценат испитаника (3%) препознаје да постоји дискриминације према LGBTQ+ популацији.

79 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=5.9$; $p<.05$).

80 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=119.2$; $p<.01$).

Ко је још, по Вашем мишљењу, дискриминисан?

Процес образовања и одрастање

Сваки десети испитаник (11%) сматра да ромска деца не иду у школу. Свега 14% испитаника има перцепцију да ромска деца похађају етнички мешовите школе, односно иду у школу са децом из већинске популације. Чак три четвртине испитаника сматра да ромска деца иду у претежно или искључиво етнички хомогене школе, без пуно могућности да се срећу са децом из других етничких група. То нам говори о значајној перцепцији, али и праксама етничке сегрегације којима су изложена ромска деца.

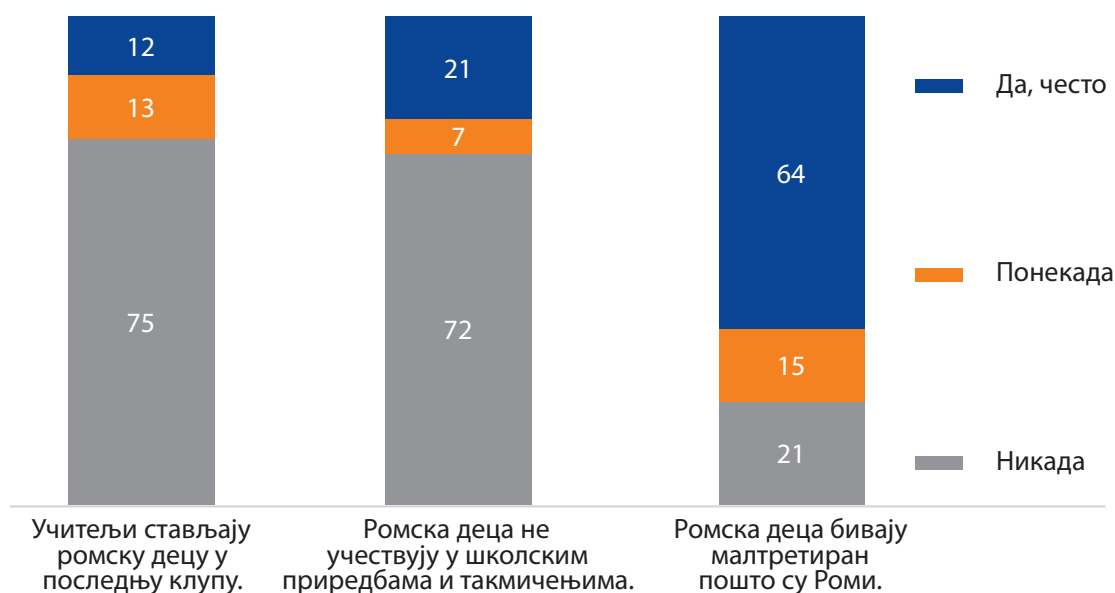
Ромска деца иду у школу

Перцепција дискриминаторних пракси у процесу образовања указује да око четвртина испитаника сматра да учитељи дискриминишу децу тако што их смештају у последње редове у учионици (13% сматра да се то понекада дешава, а 12% да је често), а нешто више сматра да их искључују из школских приредби и такмичења (7% да се то дешава понекада, а 21% да се дешава често). О последњем двоструко више сведоче испитаници који живе у градским (25%) у односу на оне који живе у сеоским (13%) срединама⁸¹, они који живе у ромским или подстандардним насељима (26%)

81 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=7.5$; $p<.05$).

у односу на оне који живе у стандардним и етнички хетерогеним насељима (12%)⁸². Они који живе веома тешко (35%) чешће перципирају ову неправду у учионици у односу на оне који живе тешко или уз мање тешкоће (23%).⁸³

Резултати показују да је период одрастања за ромску децу веома стресан и ризичан јер готово две трећине испитаника (64%) сматра да су ромска деца често малтретирана због свог етничког порекла, додатних 15% да се то понекада дешава, а тек сваки пети (21%) да се то не дешава. Да су често малтретирана, уобичајеније сведоче они који живе у стандардним и етнички хетерогеним насељима (72%) у односу на оне који живе у ромским и подстандардним насељима (69%)⁸⁴, што, с једне стране, указује да хомогеност живота чува заједницу од извесних ризика, који могу бити израженији у етнички хетерогеним срединама. Даље, они који немају приходе сматрају да су ромска деца малтретирана чешће (41% сматра да се то дешава често, а 15% понекада) у односу на оне који немају приходе (76% сматра да се то дешава често, а 15% понекада)⁸⁵, као и они који живе веома тешко (62% сматра да се то дешава често, а 14% понекада) у односу на оне који живе уз мање тешкоће (од којих 43% сматра да се то дешава често, а 16% понекада).⁸⁶

Тржиште рада

Готово половина (47%) испитаника сматра да се Роми теже запошљавају јер послодавци не желе да имају Роми у својим фирмама. Перцепција овог облика дискриминације је чешћа у градовима (39% изјављује да се то дешава често, а 14% да се дешава понекада) у односу на села (21% изјављује да је то често, а 16% да се догађа понекада)⁸⁷. Такође, такав став уобичајенији је код оних који живе у подстандардним и етнички хомогеним насељима (36% сматра да је таква дискриминација честа, а 15% да се дешава понекада) у односу на оне који живе у хетерогеним и стандардним насељима

82 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=10.2$; $p<.01$).

83 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=16.1$; $p<.05$).

84 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=8.6$; $p<.05$).

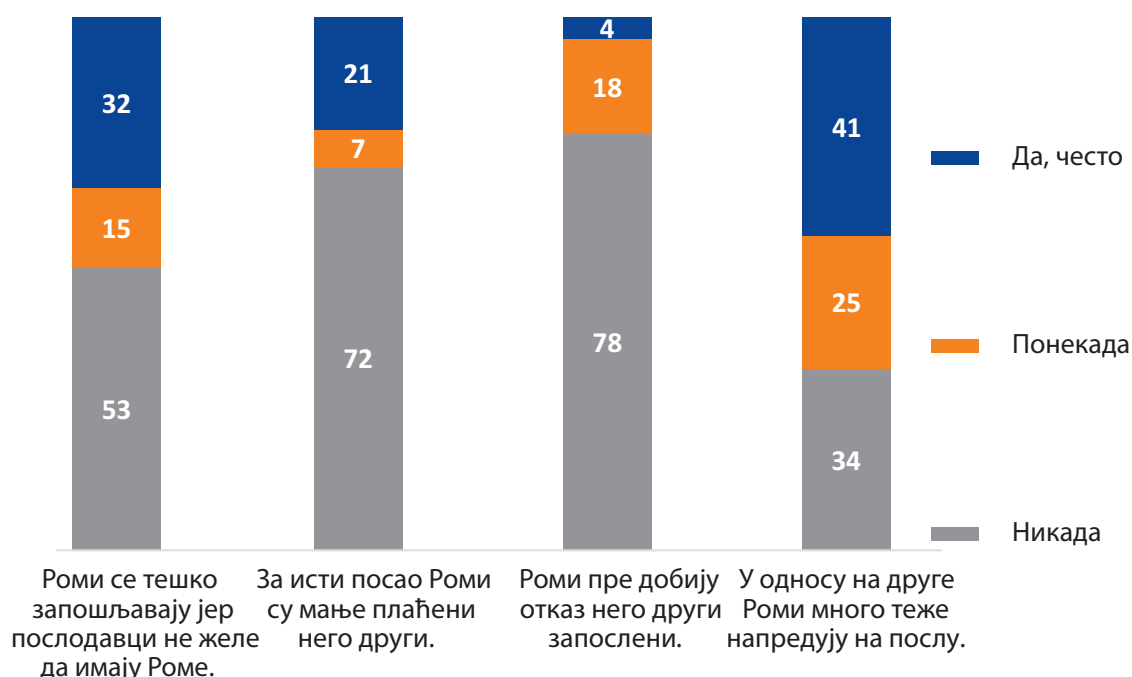
85 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=65.3$; $p<.05$).

86 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=27.5$; $p<.01$).

87 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=12.5$; $p<.01$).

(24% се опредељује за одговор „често“, а 13% за „понекада“)⁸⁸, Исто је и међу онима који кажу да живе веома тешко (43% изјављује „често“ и 18% „понекада“) у односи на оне који кажу да живе уз мање тешкоће (16% изјављује „често“, а 9% „понекада“).⁸⁹

Нешто више од четвртине испитаника (28%) сматра да Роми за исти посао не добијају исту, већ нижу зараду у односу на друге запослене. Ово чешће сматрају они који немају (завршено) основно образовање (27% изјављује „често“, а 7% „понекада“) у односу на оне са завршеним основним образовањем (20% изјављује „често“, а 6% „понекада“) и, посебно, оне са средњим образовањем (3% изјављује „често“, а 10% „понекада“).⁹⁰ Такође, они који немају редовне приходе то чешће сматрају (27% изјављује „често“, а 6% „понекада“) у односу на оне који имају редовне приходе (6% изјављује „често“, а 12% „понекада“)⁹¹, као и они који живе веома тешко (25% изјављује „често“, а 9% „понекада“) у односу на оне који живе уз мање тешкоће (2% изјављује „често“, а 14% „понекада“).⁹²

Нешто мање од четвртине испитаника (22%) сматра да Роми пре добију отказ него припадници других етничких група. Оваква перцепција је чешћа код оних који живе у подстандардним и етнички хомогеним насељима (4% сматра да се то дешава често, а 23% да се дешава понекада) у односу на оне који живе у хетерогеним и стандардним насељима (5% изјављује „често“ и 8% „понекада“)⁹³.

Ипак, највећи степен перцепције дискриминације постоји када је реч о могућностима напредовања на послу. Две трећине испитаника (66%) сматра да Роми много теже напредују на послу у односу на друге запослене. Перцепција овог облика дискриминације је чешћа међу онима који кажу да живе веома тешко (41% изјављује „често“, 21% „понекада“, а 38% „никада“) у односи на оне који кажу да живе уз мање тешкоће (26% изјављује „често“, 16% „понекада“, а 58% „никада“)⁹⁴, међу

88 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=7.3$; $p<.05$).

89 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=25.8$; $p<.01$).

90 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=16.5$; $p<.05$).

91 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=21.4$; $p<.05$).

92 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=17.7$; $p<.05$).

93 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=11.9$; $p<.05$).

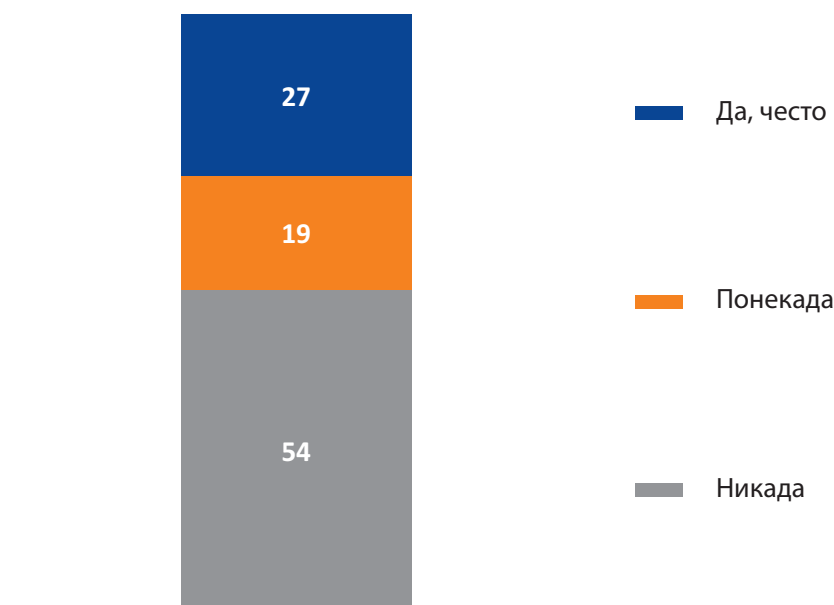
94 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=18.2$; $p<.01$).

онима који су незапослени (52% одговара „често“, 29% „понекада“, 19% „никада“) у односу на оне који раде (37% изјављује „често“, 15% „понекада“, а 48% „никада“)⁹⁵, као и међу онима који немају приходе (47% каже „често“, 31% „понекада“, 22% „никада“) у односу на оне који их имају (28% бира одговор „често“, 14% „понекада“, а 58% „никада“)⁹⁶.

Сви облици перцепције дискриминације на тржишту рада су далеко више присутни међу онима који су унутар ромске популације посебно рањиви: сиромашнији, искљученији, без прихода и са нижим образовањем.

Јавна инфраструктура

Да постоји извесна дискриминација у погледу доступности базичне јавне инфраструктуре, сматра нешто мање од половина испитаника (46%), тако што се слажу да су ромска насеља далеко од школе, дома здравља и других установа. Овај вид дискриминације чешће опажају они који живе у градовима (34% даје одговор „често“, 19% „понекада“, а 47% „никада“)⁹⁷ у односу на оне који живе у селима (15% каже „често“, 21% „понекада“, а 64% „никада“)⁹⁸, као и они који живе у подстандардним и етнички хомогеним насељима (31% изјављује „често“, 20% „понекада“, а 49% „никада“) у односу на оне који живе у етнички хетерогеним и стандардним насељима (19% се опредељује за одговор „често“, 19% „понекада“, а 62% „никада“)⁹⁸. Такође, чешћа је међу онима који кажу да живе веома тешко (39% изјављује „често“, 22% „понекада“, а 39% „никада“) у односу на оне који кажу да живе уз мање тешкоће (9% изјављује „често“, 11% „понекада“, а 80% „никада“)⁹⁹. То нам показује да је доступност ове инфраструктуре већи изазов за оне делове популације који су под различитим ризицима (просторном и социјалном искљученошћу, сиромаштвом и сл.).

Ромска насеља су далеко од школе, дома здравља и других установа.

95 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=51.3$; $p<.01$).

96 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=47.2$; $p<.01$).

97 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=14.9$; $p<.01$).

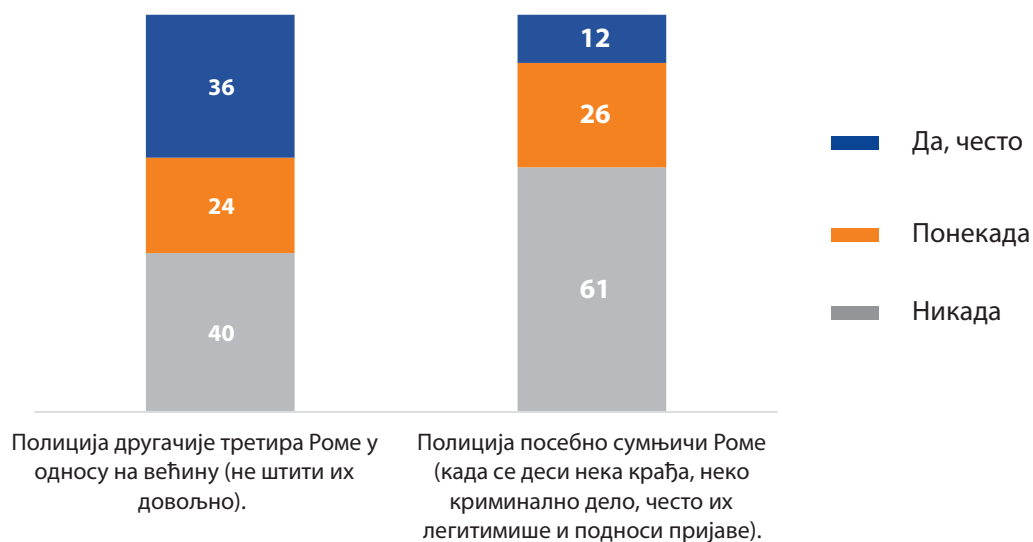
98 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=7.1$; $p<.01$).

99 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=29.1$; $p<.01$).

Перцепција дискриминације од стране полиције

Три од пет испитаника (60%) сматра да полиција нема равноправан третман према Ромима, односно да Роме не штити довољно као друге категорије грађана. Додатно, 38% испитаника сматра да полиција посебно сумњичи Роме када се деси крађа или неко друго криминално дело. Оваква перцепција указује на страх да полиција не жели да заштити ромску популацију, као и на страх да ће бити предмет полицијског посла без икаквог повода. Да их полиција другачије третира, чешће перципирају они који живе у градовима (42% сматра да се то дешава често, 22% понекада, а 36% никада) у односу на оне који живе у селима (26% бира одговор „често“, 26% „понекада“, а 48% „никада“)¹⁰⁰, а слично је и код оних који живе у подстандардним и етнички хомогеним насељима (40% „често“, 24% „понекада“, а 36% „никада“) у односу на оне који живе у хетерогеним и стандардним насељима (29% „често“, 23% „понекада“, а 48% „никада“)¹⁰¹, као и међу онима који кажу да живе веома тешко (46% изјављује „често“, 24% „понекада“, а 30% „никада“) у односу на оне који кажу да живе уз мање тешкоће (20% изјављује „често“, 30% „понекада“, а 50% „никада“)¹⁰².

Перцепција дискриминације од стране здравствених установа

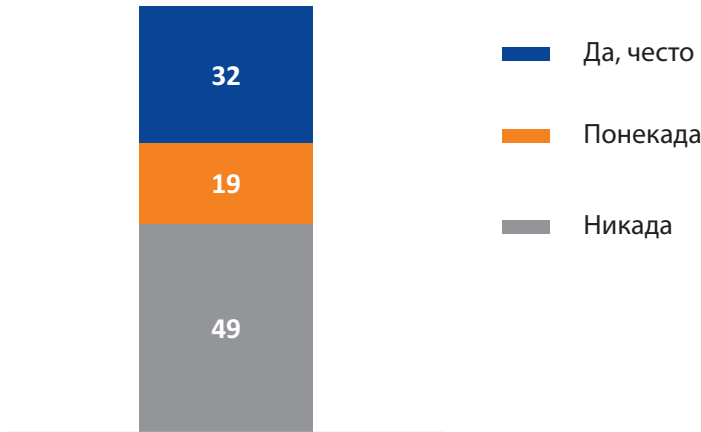
Половина испитаника (49%) сматра да медицински радници не посвећују довољно пажње Ромима (на пример, Хитна помоћ не долази на позив). Трећина испитаника сматра да су овакве праксе честе. Негативну перцепцију здравствених служби чешће имају они који живе у градовима (38% сматра да се дискриминаторно понашање дешава често, 17% понекада, а 45% никада) у односу на оне који живе у селима (22% мисли да је такво поступање често, 22% да се дешава понекада, а 56% никада)¹⁰³

100 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=9.5$; $p<.01$).

101 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=6.5$; $p<.05$).

102 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=15.6$; $p<.05$).

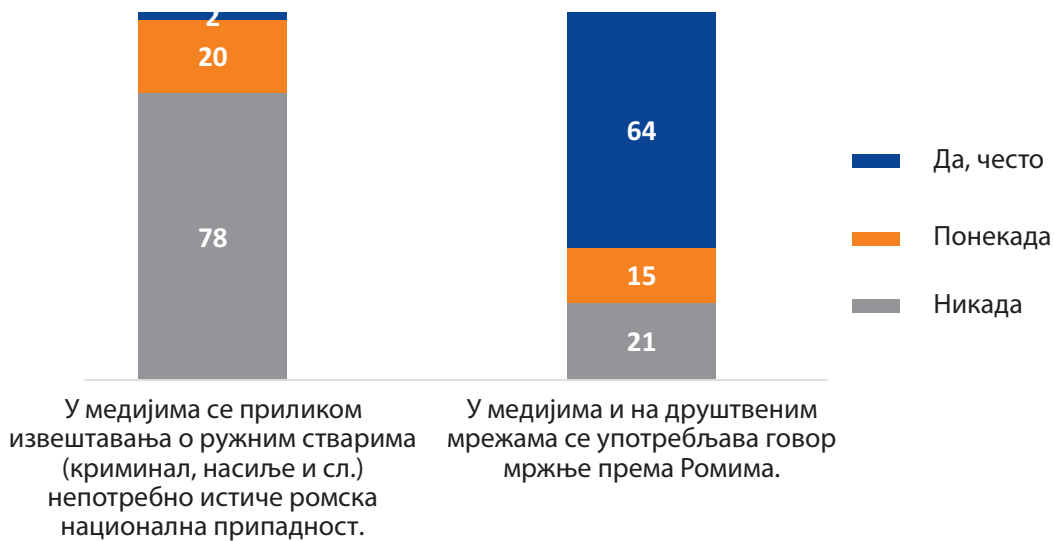
103 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=9.6$; $p<.01$).

Медицински радници не посвећују довољно пажње Ромима (на пример Хитна помоћ не долази на позив и сл.).

Дискриминација у медијима

Нешто више од петине испитаника (22%) сматра да медији приликом извештавања о ружним стварима непотребно истичу националну припадност Рома. Израженију перцепцију негативног начина извештавања медија имају они који живе у подстандардним и етнички хомогеним насељима (1% даје одговор „често“, 24% „понекада“, а 75% „никада“) у односу на оне који живе у хетерогеним и стандардним насељима (3% изјављује „често“, 12% „понекада“, а 86% „никада“)¹⁰⁴.

Далеко већи број испитаника (79%) сматра да у медијима и на друштвеним мрежама постоји говор мржње усмерен ка Ромима. Оваква перцепција је израженија међу онима који живе у етнички хетерогеним и стандардним насељима (72% каже „често“, 8% „понекада“, а 20% „никада“) у односу на оне који живе у подстандардним и етнички хомогеним насељима (59% изјављује „често“, 19% „понекада“, а 22% „никада“)¹⁰⁵, као и међу онима који кажу да живе веома тешко (62% изјављује „често“, 16% „понекада“, а 22% „никада“) у односу на оне који кажу да живе уз мање тешкоће (43%

104 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=8.1$; $p<.05$).

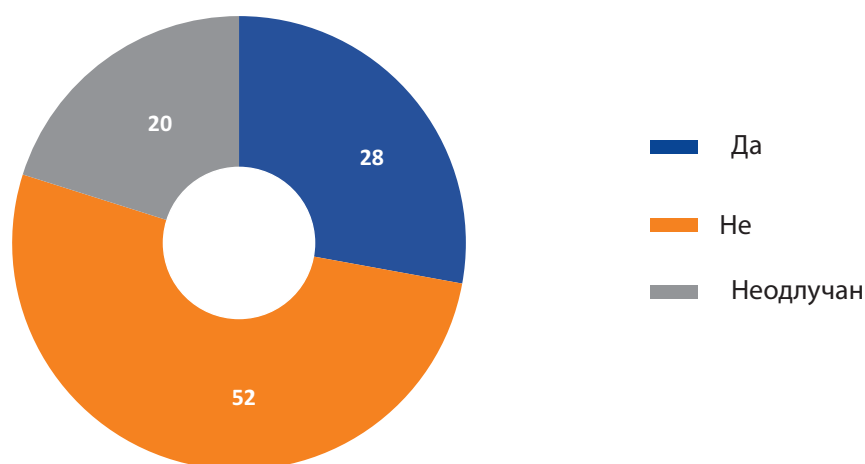
105 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=8.7$; $p<.05$).

изјављује „често“, 16% „понекада“, а 41% „никада“)¹⁰⁶. Они који су незапослени имају израженију перцепцију говора мржње (72% изјављује „често“, 18% „понекада“, а 10% „никада“) у односу на оне који су запослени (48% изјављује „често“, 17% „понекада“, а 35% „никада“) ¹⁰⁷, а тако је и код оних који немају приходе (76% изјављује „често“, 15% „понекада“, а 9% никада) у односу на оне који имају приходе (41% изјављује „често“, 15% „понекада“, а 44% никада).¹⁰⁸

Лична искуства дискриминације

Нешто више од четвртине испитаника (28%) сведочи да су они сами или неко из њихове породице до сада имали искуство дискриминације. Сваки пети додатно је неодлучан.

Да ли је Вама или неком из породице нешто ускраћено или се лоше поступало само због тога што сте Роми?

Учешће искуства дискриминације расте са годинама старости, па тако 35% оних са више од 60 година пријављује неки вид дискриминације до сада, а најмање они старости од 30 до 39 година – 18%.¹⁰⁹ Ово лично или породично искуство је повезано и са степеном образовања, јер готово три четвртине (73%) оних који имају најмање средње образовање сведоче да никада нису имали овакво искуство, док они са (не)завршеном основном школом то изјављују знатно ређе (47%).¹¹⁰

Највећи број испитаника (63%) наводи јавне установе и локалну самоуправу као места на којима су сами доживели дискриминацију или где је неко из њихове породице био дискриминисан приликом остваривања неких права, и то само на основу етничке/ромске припадности. Искуство о личној или дискриминацији чланова породице у општини и другим јавним установама чешће наводе испитаници без (завршене) основне школе (73%) у односу на оне са основним (54%) и средњим образовањем (51%)¹¹¹. Дискриминаторно поступање чешће трпе и они који не раде (75%)

106 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=27.5$; $p<.01$).

107 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=42.4$; $p<.01$).

108 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=65.3$; $p<.01$).

109 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=21,3$; $p<.01$).

110 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=22$; $p<.01$).

111 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=15.1$; $p<.01$).

од оних који раде повремено (61%) или су стално запослени (33%),¹¹² као и они који немају редовне приходе (672%) у односу на оне са редовним приходима (42%)¹¹³. Они који оцењују да је њихова материјална ситуација (веома) тешка у 68% случајева сведоче о овом виду дискриминације у односу на 30% оних који изјављују да живе уз мање тешкоће.¹¹⁴

Центар за социјални рад је следећа јавна установа са којом значајан број испитаника наводи проблем у односу. У Центру за социјални рад чешће дискриминацију доживљавају испитаници без (завршене) основне школе (74%) у односу на оне са основним (42%) и средњим образовањем (36%), што је и очекивано с обзиром да су они и чешћи корисници услуга¹¹⁵. Такође, они који не раде (74%) чешће наводе дискриминацију у Центру за социјални рад од оних који раде повремено (55%) или су стално запослени (33%),¹¹⁶ као и они који немају редове приходе (68%) у односу на оне са редовним приходима (31%).¹¹⁷ Испитаници који оцењују да је њихова материјална ситуација (веома) тешка у 66% случајева наводе искуство о овом виду дискриминације у односу на 18% оних који сматрају да живе уз мање тешкоће.¹¹⁸ Перцепција присуства дискриминације управо код оне популације чији су представници најчешћи корисници социјалних услуга указује да постоји значајан проблем у комуникацији између њих и установа социјалне заштите и потенцијално дискриминаторне праксе којима су изложени.

Затим, значајан је број оних који су се сусрели са дискриминацијом на тржишту рада приликом тражења посла или запошљавања (61%). Као и у општини, слични делови испитиване популације се суочавају са дискриминацијом и приликом тражења посла. Три четвртине оних без (завршене) основне школе (75%) наводи дискриминацију на тржишту рада, а исту је доживело и 48% оних са основним и средњим образовањем¹¹⁹. Дискриминацију наводи чак четири особе од пет оних који не раде (79%), 61% оних који раде повремено и свака пета особа која је стално запослена (20%).¹²⁰ Дискриминација је чешћа код оних који немају редовне приходе (78%) у односу на оне са редовним приходима (18%)¹²¹, као и код оних који оцењују да је њихова материјална ситуација веома тешка (66%) у односу на оне који изјављују да живе уз мање тешкоће (14%).¹²²

Свака шеста особа (15%) наводи лично искуство дискриминације или искуство неког из породице на радном месту. Овај вид дискриминације чешће наводе они без икаквог образовања (29%) за разлику од оних са основном школом (17%) или без школе (10%).¹²³ То нам указује да један вид дискриминације постоји приликом доласка до радног места, али да онда постоје ризици од дискриминације и на самом радном месту.

---

112 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=32.4$; $p<.01$).

113 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=25.9$; $p<.01$).

114 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=29.3$; $p<.01$).

115 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=35.5$; $p<.01$).

116 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=37.3$; $p<.01$).

117 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=34.3$; $p<.01$).

118 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=40.3$; $p<.01$).

119 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=29.1$; $p<.01$).

120 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=78.6$; $p<.01$).

121 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=96.8$; $p<.01$).

122 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=46.7$; $p<.01$).

123 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=13.1$; $p<.01$).

Да ли је испитанику или неком члану породице било ускраћено да остваре неко право или добију услугу само зато што су Ром или Ромкиња?

Здравствене установе као места дискриминације наводи сваки пети испитаник, колико и градски превоз. У јавном превозу чешће дискриминацију наводе они који живе у градским насељима (24%) у односу на оне који живе у селима (13%)¹²⁴, као и они који живе у ромским и подстандардним насељима (26%) у односу на оне који су просторно интегрисани са општом популацијом (8%).¹²⁵ Већи степен дискриминације наводе они који свој материјални положај оцењују као веома тежак (29%) у односу на оне који га виде као тежак (14%) и као живот уз мање тешкоће (11%).¹²⁶

Свака шеста особа (16%) има искуство дискриминације у оквиру образовног система (вртић или школа) и овде не постоје значајне разлике унутар испитиване популације. У односу на 2021. годину (9%) порасло је учешће оних који су искусили овакав вид дискриминације.

Сваки седми испитаник (14%) наводи да је он сам или неко из његове породице доживео дискриминацију у ресторанима и кафићима. На овим неформалним местима окупљања су они који су незапослени чешће трпели дискриминацију (21%) од оних који раде (10%).¹²⁷ Тако је и са онима који наводе да живе веома тешко (21%) у односу на оне који наводе да живе тешко (10%) или уз мање тешкоће (5%).¹²⁸

На другим јавним местима дискриминацију наводи око четвртина испитаника (26%), а чешће за себе или чланове породице ово искуство имају они из градских (30%) него из сеоских средина (19%)¹²⁹, као и они који живе у ромским или подстандардним насељима (29%) у односу на оне из стандардних насеља (19%)¹³⁰

Насиље мотивисано етничким пореклом је прилично заступљено у истраживаној популацији, с обзиром да чак 11% испитаника сведочи да су сами или неко од чланова породице доживели насиље зато што припадају ромској етничкој групи. Жртве етнички мотивисаног насиља су двоструко чешће они који живе у подстандардним и ромским насељима (13%) у односу на стандардна и етнички хетерогена насеља (6%).¹³¹

124 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=5.5$; $p<.05$).

125 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=17.4$; $p<.01$).

126 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=13.8$; $p<.01$).

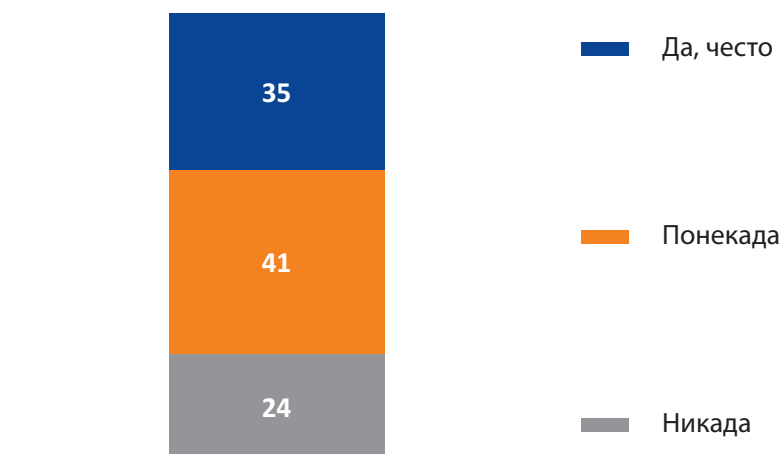
127 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=15.8$; $p<.01$).

128 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=11.8$; $p<.01$).

129 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=5.2$; $p<.05$).

130 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=4.2$; $p<.05$).

131 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=4.6$; $p<.05$).

Да ли су Вас или неког од члана Ваше породице некада погрдно назвали Циганима?

Тек сваки четврти испитаник (24%) наводи да он лично или неко из његове породице никада није имао искуство погрдног називања „Циганином“. Нешто више од трећине испитаника наводи да су они или неко од чланова породице имали овакво искуство често, а већина је имала понекада. Испитаници се не разликују по својим социо-демографским особинама у погледу овог искуства, што указује да је овом ризику потенцијално и стварно изложена већина Рома, без обзира на пол, године, место где живе, те образовање и приходе које имају.

Заштита од дискриминације

Око половине испитаника (48%) сматра да постоје институције којима би Роми могли да се обрате уколико су дискриминисани. Око трећине (31%) испитаника није сигурно, а сваки пети (21%) не сматра да Роми имају коме да се жале у таквим случајевима.

Роми имају коме да се жале када су дискриминисани.

Када би до дискриминације дошло, девет од десет испитаника (89%) сведочи да би се обратили неком како би се заштитили. Најчешће је прва институционална адреса полиција, којој би се обратило преко половине испитаника (55%), затим Координатор за ромска питања, ког препознаје као кључну институцију у овом процесу свака десета (9%) испитана особа. Поверенику за заштиту равноправности обратило би се 4% испитаника, а најмањи број њих Центру за социјални рад (2%). Свака седма особа (14%) обратила би се породици и пријатељима, што, уз 5% неодлучних и 6% оних који се не би обратило никоме, чини четвртину испитаника (25%) који немају поверења ни у институције ни у невладине организације да могу адекватно да одговоре на проблем дискриминације којој би потенцијално били изложени.

Кад бисте се осетили дискриминисано, коме бисте се обратили за помоћ?

Кад је реч о разлозима због којих Роми не пријављују дискриминацију, трећина испитаника (33%) сматра да Роми не пријављују јер не знају коме да се обрате, нешто мање њих (29%) сматра да не пријављују јер немају поверења у институције, а сваки четврти (25%) да не пријављују јер институције неће реаговати адекватно и јер не могу ништа да промене на тај начин. Друге разлоге навело је 13% испитаника.

У урбаним подручјима је више оних који не сматрају да Роми не пријављују дискриминацију јер не верују да могу нешто да промене на тај начин (29% у граду и 17% на селу), док је у руралним срединама више оних испитаника који сматрају да Роми не пријављују дискриминацију јер не знају коме да се обрате (38% на селу и 31% у граду).¹³²

Мере побољшања положаја и спречавања дискриминације

Образовање

Већина испитаника (85%) слаже се да је образовање Рома најважније за равноправан положај у друштву, док 11% није сигурно, а свега 4% се не слаже. Анализа показује да перцепција важности образовања Рома варира према материјалној ситуацији домаћинства. Перцепција значаја образовања је нешто нижа међу онима који веома тешко састављају крај с крајем (74%) у односу на оне који живе у домаћинствима са мањим тешкоћама (93%).¹³³

¹³² Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=6.4$; $p<.05$).

¹³³ Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($\chi^2=21.9$; $p<.01$).

Готово половина испитаника (45%) сматра да Роми не користе могућности образовања које им стоје на располагању, чак половина је неодлучна (48%), док 7% не сматра да Роми не користе могућности које су им на располагању. Више је оних у граду (51%) него на селу (36%) који сматрају да Роми не користе могућности образовања¹³⁴. Чак 80% стално запослених се слаже са овом тврдњом, за разлику од 35% оних који раде „на црно“ или 40% оних који су незапослени¹³⁵, а чешће и они који имају редовне приходе (75%) од оних који немају никакве приходе (31%)¹³⁶. Перцепција да Роми не користе могућности образовног система чешћа је међу онима који живе у домаћинствима са мањим тешкоћама (89%) у односу на оне који изјављују да живе веома тешко (51%).¹³⁷ Дакле, они „привилегованији“ делови ромске популације сматрају да образовне могућности нису довољно искоришћене међу Ромима, са чиме се мање слажу они који су угроженији, сиромашнији и искљученији.

Чак девет од 10 особа (89%) слаже се да Роми треба да имају посебне олакшице у процесу образовања, приликом уписа у средње школе и на факултете. Овај став је израженији код оних који су незапослени (95%) у односу на оне који су стално запослени (83%)¹³⁸, као и међу онима који немају сталне приходе (92%) у односу на оне који имају редовне приходе (82%)¹³⁹.

Више од три четвртине испитаника (77%) сматра да је досадашња подршка ромској деци у процесу образовања адекватна, а готово сваки десети (9%) сматра да није адекватна и корисна. Испитаници се у погледу овог става не разликују према социо-демографским обележјима.

Тржиште рада

Већина испитаника (90%) слаже се да треба да постоје посебне мере за лакше запошљавање Рома, док 2% није сигурно, а 8% се не слаже. Са овим се чешће слажу они који немају (завршену)

134 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=8.3$; $p<.05$).

135 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=49.1$; $p<.01$).

136 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=68.1$; $p<.01$).

137 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=79.3$; $p<.01$).

138 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=15.9$; $p<.05$).

139 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=10.3$; $p<.05$).

основну школу (94%) од оних са завршеном основном школом (89%) и средњом школом (83%)¹⁴⁰, што нам указује да на тржишту рада постоји већи притисак и мања шанса за оне без формалног образовања или са само завршеном основном школом.

Готово три четвртине испитаника (72%) верује да редовна плата и сигуран посао имају најважнији утицај на равноправан положај у друштву, док је 12% неодлучно, а 16% се не слаже.

Што се тиче могућности запослења Рома, 46% испитаника сматра да посла има довољно, али да Роми не желе да раде, 40% испитаника је неодлучно, а 13% се не слаже. Да посла има довољно, а да неки Роми не желе да раде – јесте перцепција која је израженија у урбаним (53%) него у руралним срединама (35%),¹⁴¹ међу онима који су запослени за стално (75%) у односу на оне са привременим пословима (35%) или онима који не раде (43%)¹⁴²; тако је и код оних који имају редовне приходе (74%) у односу на оне који немају уопште приходе (35%), као и код оних који изјављују да живе уз мање тешкоће (84%) у односу на оне који кажу да живе веома тешко (52%).¹⁴³

У вези са питањем о адекватности подршке за Рома приликом тражења посла и запошљавања, 70% испитаника се слаже да је подршка адекватна, 18% је неодлучно, а 13% се не слаже. Испитаници се према овом ставу не разликују у односу на своје социо-демографске особине.

Са тиме да држава улаже велике напоре у постизање равноправности Рома – у већој мери се слажу они са средњим нивоом образовања (86%) у односу на оне са основном (65%) или незавршеном основном школом (64%)¹⁴⁴, као и они који живе са мањим тешкоћама (86% се слаже, а 14% се не слаже) у односу на оне који живе веома тешко (57% се слаже, а 34% се не слаже).¹⁴⁵

140 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=12.3$; $p<.05$).

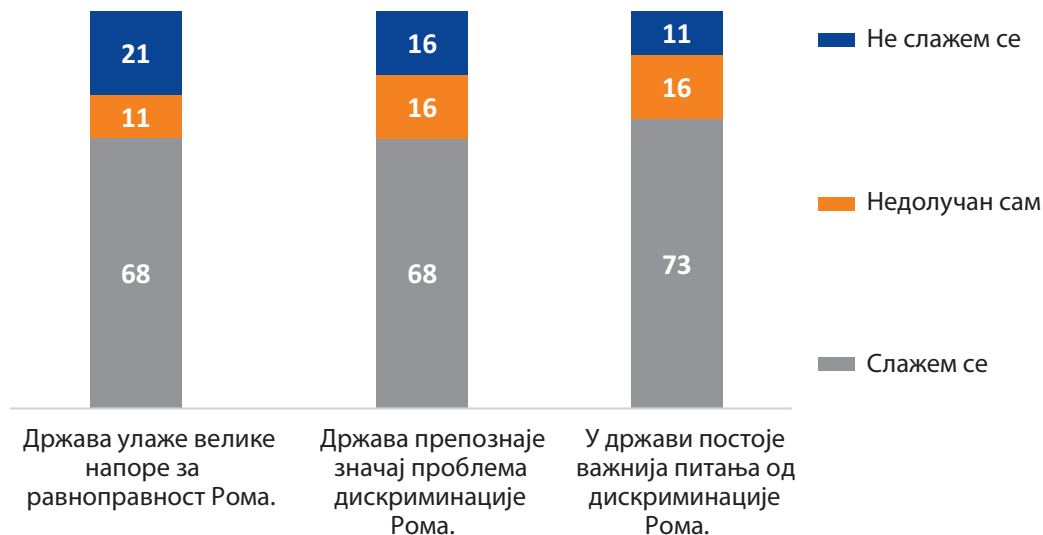
141 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=9.7$ $p<.05$).

142 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=40.1$ $p<.05$).

143 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=55.7$ $p<.01$).

144 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=12.2$ $p<.05$).

145 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=30.4$ $p<.01$).

Да држава препознаје значај дискриминације са којом се Роми сусрећу – јесте изјава са којом се чешће слажу они са средњим нивоом образовања (82% се слаже, а 7% не слаже) у односу на оне са основном (64% се слаже, а 14% не слаже) или незавршеном основном школом (67% се слаже, а 21% не слаже)¹⁴⁶, као и они који живе са мањим тешкоћама (86% се слаже, а 9% се не слаже) у односу на оне који живе веома тешко (58% се слаже, а 25% се не слаже).¹⁴⁷

Да у држави постоје важнија питања од дискриминације са којом се суочавају Роми – мишљење је махом оних са средњим нивоом образовања (88% се слаже, а 3% не слаже) у односу на оне са основном (73% се слаже, а 5% не слаже) или незавршеном основном школом (68% се слаже, а 18% не слаже)¹⁴⁸. Тако је и међу онима који живе унутар домаћинстава са мањим тешкоћама (82% се слаже, а 5% се не слаже) у односу на оне који живе веома тешко (66% се слаже, а 19% се не слаже).¹⁴⁹

146 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=18.4$ $p<.01$).

147 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=30.4$ $p<.01$).

148 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=22.2$ $p<.01$).

149 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=17.4$ $p<.01$).

Две трећине испитаника (67%) слаже се да, иако постоје закони који имају за циљ да спрече дискриминацију, они нису ефикасни, јер их надлежне институције не спроводе. Тек се 4% испитаника не слаже са овом тврдњом, што указује да је доминантна перцепција слабог функционисања институција које треба да обезбеде правну једнакост. Перцепција примене закона за заштиту од дискриминације варира према нивоу образовања испитаника. Уверење да су закони добри, али се не примењују уобичајеније је међу онима без образовања или са непотпуном основном школом (76% се слаже, док се 5% не слаже) у односу на оне са завршеном основном школом (59% се слаже, док се 4% не слаже) и онима са средњим образовањем (59% се слаже, а нема оних који се не слажу)¹⁵⁰. Перцепција да су закони добри, али се не примењују је виша међу незапосленима (78% се слаже, док се 3% не слаже) у односу на формално запослене (40% се слаже, док се 5% не слаже)¹⁵¹, као и међу онима без редовних прихода (76% се слаже, док се 3% не слаже) у односу на оне са редовним приходима (45% се слаже, док се 5% не слаже). Овакво је мишљење више заступљено и међу онима који веома тешко састављају крај с крајем (64% се слаже, док се 6% не слаже) у односу на оне који живе у домаћинствима са мањим тешкоћама (43% се слаже, 57% је неодлучно).¹⁵²

РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ ФОКУС ГРУПА

Овај сегмент извештаја приказује налазе седам фокус група које су одржане у периоду између априла и јуна 2024. године са циљем истраживања перцепције дискриминације, ставова о дискриминацији, доступним механизмима заштите од дискриминације, као и најучесталијим случајевима и актерима дискриминације у Србији. Дискусија на фокус групама је вођена из перспективе оних који су укључени у антидискриминационе иницијативе, непосредан рад са ромском популацијом и имају свеобухватан увид у распрострањеност, случајеве и механизме борбе против дискриминације Рома и Ромкиња и циганизма као посебног облика расизма.

Налази добијени овом методом су у даљем тексту представљени по тематским целинама и подцелинама о којима је дискутовано на фокус групама. Свака тематска целина укључује анализу налаза добијених на укупном броју реализованих фокус група.

1. Перцепција дискриминације

Ова тематска целина прво представља налазе у вези са распрострањеношћу дискриминације уопште и показује увиде о томе које групе становништва су изложене дискриминацији у Србији. Поред тога, она испитује положај Рома и Ромкиња на скали дискриминације у Србији и пореди је са положајем Рома у суседним земљама и земљама са сличним социо-економским контекстом, а испитује и положај ромске заједнице у односу на друге дискриминисане групе становништва.

Учесници фокус група су једногласно оценили да је дискриминација веома распрострањена и свеprisутна у српском друштву. Поред тога, значајна већина испитаника се сложила да се дискриминација као друштвена појава сада чешће манифестује него што је то био случај ранијих година, иако су успостављени механизми за сузбијање и санкционисање дискриминације. Ипак, како су нагласили учесници фокус група, њихова доследна примена често изостаје, што негативно

---

150 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=19.4$ $p<.01$).

151 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=30.5$ $p<.01$).

152 Разлике су статистички значајне мерене Хи квадрат тестом ($X^2=27.1$ $p<.01$).

утиче на процесе смањења дискриминације, док неке мере нису адекватно развијене. Следећи изабрани цитати учесника фокус група илуструју наведени налаз:

Дискриминација је већа, личи на 90-те, каква је то била клима, а она се враћа, та атмосфера... та струја је набијена мржњом, шовинизмом, а у тој ситуацији су Роми највише изложени. (педагошки асистент)

Све је већа дискриминација и повећава се са годинама, а највише су изложени сиромашни. То виђамо на терену. Већинско друштво дискриминише, као и институције система. Има је по школама, у полицији итд. Забринута сам што се повећава. (представник ромске невладине организације)

И даље свеprisутна у Србији. Сваки трећи представник органа јавне власти не зна да је дискриминација законом забрањена. То је забрињавајуће, јер како онда да функционишу механизми заштите који постоје? Наши механизми заштите су компликовани и има мало завршених случајева. Санкције су благе. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Неколицина испитаника је навела да доступност и пораст употребе интернета и друштвених мрежа имају значајан утицај на раст дискриминације у онлајн-свету, што се рефлектује на укупан пораст дискриминације и мењање облика њеног испољавања. Испитаници су навели следеће:

Више је распрострањена него пре. Много су веће предрасуде и стереотипи. То је због већег приступа технологији него раније. Пуно је распрострањена према свим грађанима. (представник Националног савета за ромску националну мањину)

Веома је распрострањена дискриминација, ми пратимо ове теме у свакој области. Велики проблем – друштвене мреже. Продубљују дискриминацију. Изазивају насиље. Дискриминација на интернету. Највећи проблем до сада. Има и појединачних случајева, али и системска. Постоји! (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Такође, многи сматрају да је дошло до пораста скривене или индиректне дискриминације у односу на директну дискриминацију, а као разлог томе управо наводе изостанак примене политика у области становања, здравства, обезбеђивања инфраструктуре, као и недовољне капацитете јавних службеника у познавању и препознавању дискриминације и примене постојећих мера. У вези са тим испитаници су навели следеће:

Све више је изражена дискриминација, то је моје мишљење. Људи који су на положајима и баве се дискриминацијом не одраде свој посао до краја и то доприноси проблему. (педагошки асистент)

Сложила бих се да је исто као пре. Али бих рекла да законска регулатива прикрива дискриминацију, јер у пракси се не прате регулативе. Имамо законе, али се ништа не дешава. (педагошки асистент)

Али скривена дискриминација постоји у свим сферама друштвеног живота. Становање, инфраструктура, ничу дивље депоније, ромска насеља су угрожена. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Имамо механизме већ годинама и активно причамо о томе, шта је то

понашање, шта је дозвољено, а шта не. Полако се мења, и постоји напредак, и све је мање случајева директне дискриминације, али индиректна постоји, то је сигурно! (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

На питање које групе становништва су највише изложене дискриминацији у Србији и какав је положај Рома на скали дискриминације, сви испитаници су навели да је дискриминација по основу националне или етничке припадности нарочито изражена и да су Роми и Ромкиње најугроженија група становништва у том смислу. Поред тога, учесници фокус група наводе да сиромашни, генерално, затим жене и ЛГБТ особе најчешће, уз Роме, трпе дискриминацију. Испитаници су такође истакли да су жене Ромкиње вишеструко дискриминисане, како од већинског становништва, тако и у оквиру своје заједнице.

У нашем друштву су највише дискриминисани сиромашни, а то су често Роми, па Ромкиње. Па тако бих закључила да су Роми највише дискриминисани и угрожени. Ми имамо ромску децу у образовном систему. Али се о њима недовољно брине, не води се рачуна о њиховим потребама. Папиролошки је покривено, али у пракси је другачије. (педагошки асистент)

По природи посла пратим ромске теме. Та дискриминација према Ромима је веома изражена. Поред Рома, ту су стари, жене, ЛГБТ особе и Ромкиње, које су дискриминисане и унутар своје заједнице, а и ван своје заједнице. (педагошки асистент)

Ако Ромкиња оде у Центар за социјални рад са децом, биће подвргнута врло непријатним погледима и неће јој се пружити адекватна услуга. Увек ће је враћати и тражиће јој се додатна документација. (педагошки асистент)

Сматрам да је дискриминација проблем за жене, а посебно за жене Ромкиње, чак и ако сте успешна жена. Мени се десило да сам пре две године долазила из дома здравља, било је лето. Таман да уђем у такси, он ми је рекао да не може да ме вози... Уплашио се жене Ромкиње. (педагошки асистент)

Неколицина испитаника је нагласила да, поред дискриминације с којом се Роми суочавају ван своје заједнице, постоји изражена дискриминација унутар ромске заједнице, која настаје као узрок социјалног јаза између „ромске елите“ и осталих припадника заједнице, углавном сиромашнијег слоја ромског становништва. У прилог томе, испитаници су навели следеће:

Дистанца између „елитних Рома“ и сиромашних Рома постоји. Сама ромска заједница као целина је дискриминисана, и онда постоји дистанца према онима који су интегрисани и сиромашнијих. Код оних који су интегрисани постоји револт – зашто нас гледају исто као оне који просе и који живе у махалама, па нисмо ми као они. Сиромаштво је у основи тих појава. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Социјална дистанца унутар ромске заједнице постоји – људи који су успели да се интегришу исто осећају дискриминацију од стране припадника своје заједнице. (представник ромске невладине организације)

Анализа налаза даље указује да су сви испитаници били сложни у оцени да је степен дискриминације Рома и Ромкиња у Србији нешто мање изражен у односу на земље Источне Европе и регион Западног Балкана. Са друге стране, иако су механизми борбе против дискриминације у земљама Европске уније (ЕУ) развијени и примењују се, приметан је како тврде испитаници, пораст стопе

дискриминације према ромској популацији и у појединим земљама ЕУ. Следећи цитати илуструју наведене налазе:

Ми још нисмо дошли до тренутка као што је у Чешкој, Словачкој, Мађарској и Пољској – да се Роми директно пребијају на улици; код нас је софистицирано, осим бруталне туче и пребијања на Палилули – полиција је ушла у преметачину, била је у питању полицијска бруталност. (представник ромске невладине организације)

Словачка, Чешка, Мађарска... Код нас је боља ситуација у односу на ове земље, али код њих су ситуације драстичније и има много случајева директне дискриминације. Ми смо брзо успели да средимо легислативу, али Источна Европа, а нарочито Мађарска, у лошој је ситуацији. (представник ромске невладине организације)

Роми у Србији су мање дискриминисани него у другим земљама Балкана; то што сам видела у тим земљама је страшно, не знам шта бих рекла. (педагошки асистент)

Били смо у једној суседној земљи и више су Роми дискриминисани. Овде још увек може да се бори против дискриминације. Често путујем и истражујем ЕУ оквир и видим да је европски оквир занемарио Роме. Роми из Бугарске и Румуније који иду у Финску, чућете све најгоре о њима. Исто је и у Немачкој, која има искуства већ са нама и са Ромима. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Поред тога, како тврде саговорници, у неким земљама ЕУ и Источне Европе политике и праксе против дискриминације управо подстичу сегрегацију и иду у прилог повећању стопе дискриминације Рома, што је илустровано следећим цитатом:

Била сам у Румунији, у неком месту где је пример добре праксе. Деца ромска су у одељењу А, а румунска су у одељењу Б. И тако су асимиловани. Сви говоре румунским и изгубили су свој идентитет. Добра ствар је што могу да раде у земљама ЕУ. Али, што се самог положаја тиче, мислим да смо ми у бољем положају када је приступ људским правима у питању. Још се директор хвалио тиме. Увек мислимо да је код нас лоше док не видимо да има и горе. Код њих је сегрегација прихваћена као нормална. (педагошки асистент)

На крају, истраживање је у оквиру теме перцепције дискриминације испитивало парадигму циганизма, његову интерпретацију и разумевање, односно препознавање овог феномена и начине његове манифестације у Србији. Резултати истраживања показују да је велика већина учесника упозната са феноменом циганизма и најчешће га интерпретира као специфичан облик расизма, дубоко укоренен у српском друштву, који укључује и праксе маргинализације и дискриминације Рома и Ромкиња од институција система. Поред тога, испитаници сматрају да циганизам означава целокупан негативан однос према ромској заједници, који се манифестује кроз чинове расизма, дискриминације, насиља, говора мржње, стигматизације Рома и Ромкиња и да је свеприсутан у свим друштвеним областима. Наредни цитати илуструју претходно наведене налазе са фокус група:

Ово је врло дискутабилна ствар око циганизма, има доста појмова. По мени је то на једном месту, и све је обухваћено. Али, суштина је у културном идентитету. И превише је стереотипа око Рома. Деца су плакала кад се учи песма „Сваки цига хвали свога коња“. То говори да су Роми манипулатори. (педагошки асистент)

Расизам, дискриминација, циганизам – последњи излазе из човека. Почиње од стратегија, кампања, освешћивања друштва. Чини ми се да постоји на сваком кораку, и у појединцима. Видимо и код младих и на друштвеним мрежама. Просто, ту је. (представник ромске невладине организације)

Моје мишљење је да циганизам обухвата све: расизам, дискриминацију, насиље. Циганизам представља скуп реакција друштва и саме државе. Ми имамо добре законе, све је одлично на папиру. Али и даље су шалтерски радници нетолерантни према Ромима, нарочито ако се ради о неписменим Ромима. Сматрам да је то такође циганизам. (педагошки асистент)

За дискриминацију морате да имате чин, акцију, поступање, а циганизам је целокупан негативни однос према ромској заједници, употпуњен свим предрасудама. О овом термину расправљамо само ми у цивилном сектору. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Циганизам ипак постоји, јесте облик расизма. Усмерен је од стране оних који се сматрају супериорнијим. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Знам дефиницију, и то је специфичан облик дискриминације, то је мржња према Ромима; и сведоци смо индивидуалних поступака према Ромима, углавном од стране појединаца. Највише су изражени када се објави нека вест везана за Роме и када освану коментари који позивају на линч. Ту се највише може видети. Што се тиче институција, има и тога, али мање. Понашање саобраћајца је другачије када говоре са Ромима, не персирају и бахати су. Са људима нижег образовног нивоа не може се разговарати тако. (представник Националног савета за ромску националну мањину)

Кумулативна мржња према Ромима траје вековима. Дискриминација је ужи појам и последица циганизма. Однос полиције према ромској заједници је мржња усмерена ка ромској заједници. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Циганизам је када неко не може да уђе у дискотеку јер је Ром. То је директан циганизам. Ви очекујете од Рома да краду на пијаци – то је циганизам. А то је усмерено баш на Роме, и то је битно. На пример, када неко краде и одмах се именује да је Ром. Па кажу: „Циганска посла – краду!“ Или: „Ви Циганке сте навикле да се рано удајете.“ То је све циганизам. (педагошки асистент)

Као главне узроке циганизма испитаници наводе укоренење стереотипе који се стичу од малих ногу, негативну улогу медија, као и учествовање институција у поспешивању овог феномена:

Од малих ногу вас уче да ће Цигани да вас одведу негде; медији свакодневно пласирају грозне приче; инквизиција на нивоу градова (...) У школама имамо проблем у центру Београда: директори неће да упишу ромску децу, него кажу: „Ми смо пуни“, а родитељи не желе да шаљу децу тамо где има ромске деце. А нема механизма заштите. (представник ромске невладине организације)

Међутим, поједини испитаници су истакли да увођење термина *циганизам* у политике и праксе институција изостаје или је у иницијалној фази и да разумевање овог феномена на

институционалном нивоу махом недостаје. Отуда истичу да је неопходно инсистирати на повећању људских капацитета у оквиру институција и цивилног сектора у овој области.

Циганизам је страна реч за Србију и нисмо приметили да постоји нека мера циганизма у Србији. Ми нисмо решавали стратегије и акционе планове, а стигли смо до циганизма. Позитиван пример из Немачке је да се тамо овај термин користи дуже година и мере и активности ромских организација користе тај термин и имају запажене резултате. (педагошки асистент)

Много људи из цивилног сектора и других институција треба да се обучи, укључујући и оне из локалних институција, како би радили на стратегијама и акционим плановима и упознали се са појмом циганизма. Циганизам је термин који многи не разумеју и нису заинтересовани за њега. Несрећан је термин у српском језику. (представник ромске невладине организације)

Идеја са увођењем термина била је да се укаже на специфичности расизма који се дешава ромској заједници, али је шири појам од расне дискриминације. Просечно разумевање грађана Србије је да расизма нема, јер „ми немамо расе“. Питање је како операционализовати овај појам – на начин који би допринео смањењу расизма према Ромима. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Такође, како су учесници фокус група истакли, овај термин није наишао на веће прихватање од ромске заједнице и од стручне јавности.

А реч циганизам ми се не свиђа. Ја реч циганизам не волим, а не бих ни знала да је објасним. (педагошки асистент)

Налази фокус група показују да је дискриминација Рома у Србији свеобухватна и честа у разним областима живота, а недоследна примена закона и пораст употребе Интернета додатно погоршавају ситуацију у друштву у коме је циганизам препознат као специфична форма расизма. Роми су често суочени са вишеструком дискриминацијом, посебно Ромкиње које трпе дискриминацију и унутар своје заједнице и од већинског становништва. Потребно је додатно образовање и Рома и већинског становништва и подизање свести за ефикасну борбу против овог проблема.

2.   Случајеви и актери дискриминације Рома

У овом поглављу приказани су увиди о распрострањености дискриминације у појединим областима живота, околностима у којима се она догађа и актерима који учествују у дискриминацији Рома. Налази су поткрепљени примерима из личног и професионалног искуства учесника у фокус групама, прикупљеним кроз рад са ромском мањином.

Запошљавање

Велика већина испитаника слаже се да је дискриминација Рома и Ромкиња највише изражена у сфери запошљавања. У ранијем периоду, када је велики број Рома био необразован, дискриминација у запошљавању је била мање видљива, а узрок малог присуства Рома на тржишту рада објашњаван је тиме да у ромској популацији не постоје одговарајући кадрови који би могли да обављају сложенија занимања. Лични

пример једне испитанице илуструје ту скривену дискриминацију: „Када сам отишла на завод за запошљавање, жена ме је више пута питала да ли је тачно то што сам навела у биографији, да ли је стварно Кембриџ у мојој биографији”. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Данас је, по мишљењу учесника фокус група, дискриминација у запошљавању веома видљива јер је приметно да стасава све већи број добро образованих Рома са средњим, вишим и високим образовањем, али они не налазе своје место ни у државном, ни у приватном сектору.

Образовне мере су дале одличне резултате; сад имамо велики број академских грађана. Али велики је проблем да добију посао! (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Када наша деца заврше школу, нема их у институцијама. (представник ромске невладине организације)

Испитаници посебно истичу одговорност државе за овакво стање, јер је управо у органима јавне управе број припадника ромске популације веома мали.

Нема ниједног Рома у општинским структурама који би могао да се запосли, а има и образованих. То је скривена дискриминација. Преко 400 службеника ради у тим институцијама, а ниједан Ром није међу њима. (представник ромске невладине организације)

На пример у Сурдулици немамо матичара, нема Рома у Центру за социјални рад, нема Рома поштар, а има нас 5000. Роми су само корисници Центра за социјални рад. (педагошки асистент)

Запошљавање Рома у државним институцијама је за испитанике посебно важно из више разлога. Прво, они сматрају да би држава, као доносилац прописа којима се забрањује дискриминација, требало да буде прва која ће дати пример инклузивности.

Увек у жеку избора имамо обећања, али никада стварно нема запошљавања у јавним институцијама. (представник ромске невладине организације)

Друго, они сматрају да би службеници ромског порекла у установама којима се Роми најчешће обраћају за помоћ показали већу емпатију и пружили одговарајућу подршку својим сународницима да остваре своја права.

Запошљавање се дешава само педагошким асистентима или здравственим медијаторкама. То су све високо образовани Роми. Остало запошљавање у институцијама не постоји, и то траје већ 15 година. На пример, у Пироту не знам ни за један случај. Роми, како високообразовани, тако и средњеобразовани, могли би да раде у институцијама, што би био добар пример за остале Роме. А здравствене медијаторке чак нису ни систематизоване. (здравствена медијаторка)

Стварно је важно да се виде ромска лица на ТВ-у; то је битно и за ромску заједницу. На пример, у свратишту је било узбудљиво да деца виде да је дошла Ромкиња да буде наставница, а не чистачица. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Такође, по мишљењу испитаника, „Роми треба да се запошљавају у државним институцијама тамо где постоји контакт са грађанима“ (представник Националног савета за ромску националну мањину), јер ако би грађани имали више прилике да гледају ромска лица у државним установама, временом би постали отворенији за запошљавање Рома. И други испитаници деле ово мишљење:

Постоји велика системска дискриминација и било би корисно имати одређени проценат Рома у институцијама. То би представљало афирмативне мере, односно позитивну дискриминацију. (представник ромске невладине организације)

Треба да имамо Роме у школама, у центрима за социјални рад, у здравству, у општинама као координаторе, као одборнике у Парламенту. Нажалост, Рома нема на тим позицијама. (представник ромске невладине организације)

Испитаници наводе да, услед немогућности запошљавања у Србији, Роми одлазе у иностранство, где се не срећу са оваквим изазовима.

Роми су запослени у здравству, али сви раде у иностранству, мислим да је тамо ситуација боља. У Костоцу смо имали девојку коју смо покушали да запослимо, али нисмо успели. (представник ромске невладине организације)

Дискриминација у области запошљавања је једнако заступљена и у приватним компанијама, како приликом избора кандидата, тако и на радном месту. Следећи искази испитаника илуструју овај налаз:

Враћају људе кад им виде ромска лица, без обзира што имају едукацију Немачке организације за међународну сарадњу или Фонда за образовање Рома. (педагошки асистент)

Иако је данас изражена потреба послодаваца за радном снагом, Роми се и даље суочавају са неједнаким поступањем због етничке припадности. Тако, на пример, један представник Националног савета за ромску националну мањину наводи да „у запошљавању је пуно примера приликом конкурисања за исти посао – не запошљавају се Роми“. Сличну опсервацију износи и једна педагошка асистенткиња: „Родитељи моје деце раде као надничари, као сезонски радници. А кад се запосли у фабрици – срећан је“.

И други испитаници изнели су сличне утиске:

Ако видите да Ромкиње раде у било којој институцији, одмах знате да је та институција економски слаба. Код нас нема различитих боја коже: у бољим хотелима, у Влади, у бољим трговачким центрима – не можете да видите Ромкиње. А није тачно да нема школованих. (представник ромске невладине организације)

Имамо грађевинског инжењера који ради као зидар и студенткиње које раде на пијаци. То показује колики је степен дискриминације у области запошљавања. (представник невладине организације која пружа помоћ ромској популацији)

Испитаници наводе да су се на примеру својих најближих уверили да боја коже и припадност ромској мањини играју важнију улогу на радном месту од способности и стручности. Тако је један испитаник поделио искуство да је припадница његове породице „зато што је бела“ била третирана као равноправна на радном месту. Када је после дужег времена колегама рекла да припада ромској мањини, однос према њој се у потпуности променио и морала је да напусти то

радно место. „И сада неће да се декларише као Ромкиња, јер нема система који ће да их штити“. (представник Националног савета за ромску националну мањину)

Наш циљ је да мотивишемо децу да наставе школовање и да их подржимо у запошљавању, и ту имамо најбољи помак. Али имамо други проблем: ако успеју да се запосле и декларишу се као Ромкиње, почну да их мобингују. (представник Националног савета за ромску националну мањину)

Дешава се да, чак и када послодавци запосле припаднике ромске популације, они на свом радном месту буду дискриминисани од већинског становништва.

Касирка у самопослузи је Ромкиња, али сви иду код беле жене. У пекари смо имали Ромкињу, али су јој на крају рекли да им пада промет због ње, па су је пребацили у другу смену. Сада је више ни не видим. (новинар, представник медија намењеног мањинама)

Становање

Већина испитаника ставља становање у сам врх области у којима је дискриминација посебно изражена, најчешће одмах иза запошљавања. Иако су, по речима испитаника, примери расељавања Рома, уз ускраћивање права на нови животни простор присутни деценијама, они су данас посебно изражени. Ипак, „становање је област о којој се не зна много, јер нема много НВО које се њиме баве“ (представник невладине ромске организације), те се о овом виду дискриминације мало и говори у јавности.

Дискриминацији у области становања посебно су изложени најсиромашнији Роми, који живе у подстандардним ромским насељима. Они су, по мишљењу учесника фокус група, гурнути на маргину друштва и са намером одвојени од већинског становништва, што се очитује и у томе што се решавање њиховог статуса константно одлаже.

Просторна дискриминација је раширена. Роми су сатерани у гето. У Србији има више од 700 насеља без икакве инфраструктуре, без воде и канализације. (представник невладине ромске организације)

Насеља већинског становништва су у много бољем стању – путеви, вода, струја све је ту. Ромска насеља немају ни канализацију, ни путеве, ни воду; Роми живе по депонијама. (представник ромске невладине организације)

Ретке ромске породице које су добиле прилику да се уселе у социјалне станове нису истовремено оспособљене да у таквом простору живе, односно немају могућност за запослење, због чега се суочавају са проблемом неплаћања рачуна за станарину и комуналне услуге. То их увлачи у зачарани круг дуговања, судских спорова, пленидбе имовине и претњи исељењем, што додатно ојачава стереотипе међу већинским становништвом о немогућности суживота са ромским суседима.

Становање је горући проблем и ту видимо највећи простор за дискриминацију. Кад погледате у каквим условима живе људи у Чачку, Костоцу и Камендину у социјалним становима, кад разумете контекст живота у тим зградама, да ти људи немају приходе да плате станарину и нагомилавају дугове, то је апсолутно нехумано. (представник ромске невладине организације)

Дискриминација у сфери становања је како институционална, као што је то описано у горњим исказима, тако и индивидуална и распрострањена међу већинским становништвом. Чланови фокус група из редова невладиних организација које се баве становањем често су се сусрели са немогућношћу изградње социјалних станова јер се већинско становништво томе противило.

Када је реч о становању, постоји и дешавало се, када се добију средства за становање Рома, онда се локално становништво побуни и онда општина или град реше да одустану од изградње. Не улазе у процес медијације и рада са људима у локалној средини јер се иде линијом мањег отпора и политички се калкулише да не буде неки већи проблем. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Грађани су највећи проблем... Моје искуство је у социјалном становању и радим највише са сиромашним грађанима. Хтели смо после поплава да изградимо станове за све грађане, а Роми су домицилно становништво. Нисмо успели да то урадимо, јер нам грађани нису дозволи да градимо на тој локацији; не желе Роме у комшилуку јер ће их „Роми покрасти“. Исто нам се десило и на другој локацији. Ми смо, ипак, станове изградиле. Али, то није океј. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Расељени Роми са Косова су били блокирани да се населе у једном насељу у Краљеву, јер су се грађани уплашили да ће сви Роми да се населе. (педагошки асистент)

Понуђено је расељавање на неком брду које је „богу иза ногу“ ... Требало је да се ту доселе Роми, али грађани нису дозволили, без обзира што тамо већ има доста Рома као комшија. Међутим, нису хтели још Рома. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Испитаници у фокус групама имали су прилике да осете дискриминацију у овој области и на личном примеру или да чују сличне примере од колега.

Наводим свој пример: договоримо све телефоном око изнајмљивања стана, а онда, кад се моја ћерка и ја појавимо, стан више није за изнајмљивање. Месецима смо тражиле стан за моју ћерку која студира у Београду. (представник ромске невладине организације)

Колега који је ситуиран није могао да нађе стан. Увек буде неки суптилни разлог. (представник ромске невладине организације)

Проблем су станодавци. Неће да приме Ромкиње, самохране мајке. (педагошки асистент)

Образовање

Налази анализе фокус група указују да образовање представља једну од области у којој је направљен највећи помак у процесу инклузије, али испитаници сматрају да је у школским клупама дискриминација и даље веома распрострањена и да почиње од раног узраста и наставља се кроз цео образовни процес. Наредни цитати илуструју претходно наведене налазе са фокус група:

При упису у вртић предност имају родитељи који раде, а на пример ромска деца често имају родитеље где један не ради па је и то основ за дискриминацију. (педагошки асистент)

Упис у предшколске установе може се обавити само преко е-портала, али Роми често немају приступ интернету, па се суочавају са проблемом да њихова деца не похађају предшколску наставу. (педагошки асистент)

Најчешћи пример дискриминације је у предшколској групи. Ромска деца су 99% одвојена од друге деце! То је почетак дискриминације. (педагошки асистент)

Наилазимо на разне приче студената и средњошколаца који су доживели дискриминацију од професора. Али, приметили смо да је врло битна улога већинског становништва, јер они помажу да се дискриминација адресира и реши. Многи у већинском друштву виде Роме као велики потенцијал за друштво. (педагошки асистент)

Испитаници, педагошки асистенти, наводе да ромска деца врло често бивају смештана у задње клупе уместо у предње, где би учитељ или учитељица могли да им пруже додатну подршку, ако је то потребно.

Наше дете је требало да буде у предњим клупама, а он опет седи у задњој. Свест већинске популације о дискриминацији и даље није развијена и после свих ових година имплементације има и даље проблема са дискриминацијом. (педагошки асистент)

Деца не би требало да буду смештена у задње клупе, већ треба да се мешају како би се створила пријатељска атмосфера. (представник Националног савета за ромску националну мањину)

Ова дискриминација је често прикривена, „али више боли“, примећује представник ромске невладине организације и наводи:

Сада, на пример, можемо да упишемо дете у школу чак иако нема документа, чак иако нема предшколско; онда га ставимо у учионицу; али шта смо постигли? Јер то дете не може да трчи равноправну трку. (представник ромске невладине организације)

И даље се дешава да ромска деца буду смештена у специјална одељења иако имају све предуслове да похађају редовну наставу.

У једној школи, на пример, стално стављају троје ромске деце у специјална одељења, а једно у редовно, уз образложење да су та деца „запостављена“, иако је јасно да нису. У специјалним одељењима те школе су искључиво ромска деца. Нуде родитељима 5000 РСД да упишу дете у специјалну школу, што родитељи прихватају, али касније та деца не могу да напредују. То су Роми расељени са Косова и Метохије. (педагошки асистент)

Ромској деци се прећутно одбија упис у школу коју желе да похађају или им се, услед неинформисаности наставног кадра, ускраћују законом загарантована права. Следећи искази илуструју ове налазе са фокус група:

Има једна школа близу неформалног насеља и ромски родитељи желе да упишу своју децу тамо, али се суочавамо с дискриминацијом. Разговори с децом често се одвијају на језику који није њихов матерњи. Директор нам је неформално рекао: „Нећу да правим ‘циганску школу’ од своје школе, јер ћу после имати проблем с уписом друге деце“.(представник невладине организације која ради са ромском популацијом)

Знам пример где је наставница физике рекла девојци да у школи не сме да прича ромски, а ни код куће, јер „ваш језик не треба да постоји“. (педагошки асистент)

Анализа исказа прикупљених кроз фокус групе указује на то да је дискриминација у образовању најчешће индивидуална, а не став институције, али то по њиховом мишљењу, не умањује проблем.

У образовању је највећа штета када се направи дискриминација у основној школи, јер то утиче на децу и остаје им за цео живот. Иако постоји систем који треба да реагује, много тога зависи од учитеља и наставника. (педагошки асистент)

Ромски ученици у основној школи, од 1. до 4. разреда, доживели су дискриминацију – били су претучени и враћали су се кући без ципела, док школа није реаговала. Школа никада ништа није урадила. Када смо отишли на разговор са школом, нису хтели да нас чују. (представник ромске невладине организације)

Нису дискриминисани само ромски ученици, већ и наставници. Тако, на пример, представник једне ромске невладине организације наводи следеће: *„Имамо учитељицу у музичкој школи којој су ускраћивали разредно старешинство јер је Ромкиња“.*

На распрострањеност дискриминације у образовном процесу у великој мери утичу и образовни садржаји који, ако их не прати одговарајуће објашњење наставника, могу да сугеришу да Роми имају негативне особине.

Имали смо песму „Циганин хвали свога коња“, која је одавно требало да изађе из курикулума. Учитељице треба да буду креативне и да саме осмисле систем како ће час изгледати у одељењима са пуно ромске деце. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Највећи проблем су издавачке куће које промовишу садржај. Поруке морају бити јасне да не повреду некога, не само Роме, већ и друге. Сви знамо да су Роми често приказивани као прљави, као крадљивци... (представник ромске невладине организације)

Социјална заштита

Налази фокус група показују да се дискриминација у приступу социјалној заштити ређе опажа у односу на ону у запошљавању, становању и образовању. Испитаници сматрају да су овој дискриминацији најчешће изложени сиромашни, мање образовани Роми, жене и деца. Они наводе примере центара за социјални рад који нису желели да омогуће Ромима без пребивалишта да се пријаве на њиховој адреси, што је законско право.

Центри за социјални рад су штрајковали јер траже да Роми не могу да региструју личну карту; то ствара онда проблем са бебама које се роде и не могу да буду регистроване. (представник ромске невладине организације)

Такође, сиромашни Роми који живе у подстандардним ромским насељима се, према наводима испитаника, суочавају са бруталношћу службеника центара за социјални рад.

Када одобравају социјалну помоћ, улазе у насеља и куће без најаве, претурају по стварима, фрижидеру итд. А са другима се то не дешава. Када сам питала једну радницу како је то

могуће, рекла је: „Ја имам сва та права.“ (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Један од новијих примера који испитаници наводе као израз дискриминације јесте и увођење социјалне карте. Наиме, стриктна промена прописа да социјалну помоћ не могу примати сиромашни Роми и Ромкиње који остварују приход од прикупљања секундарних сировина – многе породице је оставила без прихода.

Стотину хиљада ромских породица је остало без основних средстава за живот. Најсиромашнији су угрожени, а то су Роми, који су погођени седам пута више од осталих грађана. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Анализа фокус групних интервјуа показује да су жене и деца посебно изложени дискриминацији, посебно у случају насиља у породици, физичког и сексуалног насиља над децом, као и у случајевима када жене и децу треба изместити у сигурну средину. Следећи искази илуструју ове налазе:

Када жене пријаве насиље, долазе и узимају децу. Дискриминишу саме раднице у центру. Кажу: „Циганска посла, навикли су да се разводе.“ (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Мислим да је у институцијама веома изражена дискриминација, нарочито у центрима за социјални рад. Посебно је присутна када се деца измештају из породица. Чека се веома дуго када је у питању ромска породица, јако се дуго чека. Када се ромско дете измешта јер је доживело сексуално или физичко насиље, то измештање је веома споро. Објашњава се начином живота итд. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Слична ситуација је и у случају малолетничких бракова. Иако је проблем раних бракова у ромским породицама данас појава која је препозната као проблем и ангажује велики број ромских активиста, они кажу да у центрима за социјални рад врло често немају подршку.

Највећа дискриминација је у центрима за социјални рад. Барем је тако у мом месту. Рана удаја... Највише ме то погађа. А центар за социјални рад, и кад има моћ да то спречи, ништа не ради, јер кажу: „То је ромска традиција.“ Немам подршку тамо где је најпотребнија. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Али центри за социјални рад нису реаговали иако су знали за те случајеве, јер су то оправдали „ромском традицијом“. Подносили смо притужбе на рад центара, и то се може подвести под неки облик циганизма (педагошки асистент и представник ромске невладине организације).

Ова тема је подигнута на ниво да се препозна и о томе разговара, али оно што и даље изостаје јесте евидентирање дечјих бракова или деце у ризику од дечјих бракова. Институције не реагују јер кажу: „Шта ћемо, они то тако раде, то је ромска традиција.“ То је дискриминација институција. Нема системског приступа. Нема превенције. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Здравство

Налази фокус група упућују на то да међу ромском популацијом има још оних који немају здравствену књижицу. Тако једна здравствена медијаторка наводи следеће: „Многи људи немају здравствену књижицу; чак ни саме медијаторке нису имале здравствену заштиту.”

Испитаници сматрају да се у здравству ређе бележе примери дискриминације јер „Роми неке ствари неће да пријављују, на пример проблеме у дому здравља.” (педагошки асистент)

Посебно су угрожене жене Ромкиње:

Саме Ромкиње доживљавају страшну дискриминацију у здравству; не желе да их приме, кажу да се нису окупале. Мене зову и кажу: „Дођи по ову твоју и одведи је кући да се окупа.” То се дешава једном годишње, али се дешава. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Када сутруднице у питању, имате пет жена Ромкиња које сутрудне, а прво су примљене жене већинског становништва које нису трудне. (представник ромске невладине организације)

Имала сам проблем у дому здравља јер сам говорила ромски са својим народом. Сестра је од мене тражила да причам српски, па сам јој показала шта пише да је моје занимање. (здравствена медијаторка и представница ромске невладине организације)

Типови дискриминације: Институционална и индивидуална дискриминација

Резултати фокус група показују да се у свим поменутих областима живота Роми најчешће суочавају са дискриминацијом од стране појединца у установама као и институционалном дискриминацијом. У наставку текста збирно су обрађени актери дискриминације у свим областима према томе да ли испитаници опажају дискриминацију као акт појединца или институције.

Анализа резултата фокус група указује на то да се Роми сусрећу са дискриминацијом у великом броју јавних установа и институција. Реч је најчешће о индивидуалној дискриминацији, што не умањује негативне последице оваквог понашања. На пример, иако је у претходном периоду постигнуто доста успеха у прибављању личних докумената, активисти невладиних организација и даље се сусрећу са случајевима у којима полиција одбија да изда лична документа, услед чега ови Роми нису у могућности да остваре ниједно од својих права. „Бахатост представника институција према онима који не разумеју процедуре и немају довољно образовања јесте озбиљан проблем.” (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији). Овакве увиде поделили су и други учесници фокус група:

Лична документа се тешко ваде – ако Роми немају некога да им помогне, тешко успевају. Проблем је у полицији и у другим институцијама. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Доста је индивидуално, и ако се жалите другом органу, те одлуке се поништавају. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Верујем да је то до појединца. Ту утичу и породица, и начин васпитања, образовање итд. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Имам пример једног старијег Рома који је имао законско право да буде ослобођен неке таксе јер је прималац социјалне помоћи. Службеница би требало да му објасни о чему се

ради, али му није дала објашњење, јер је Ром. Слушала сам тај разговор директно. Питала га је: „А ко је теби то објаснио, ко је теби то рекао, одакле ти то знаш?“ То указује на позицију моћи и проблем унутар институција. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији).

Иако испитаници углавном изражавају став да се ромска популација најчешће сусреће са индивидуалном дискриминацијом, сматрају да су институције свесне понашања својих службеника, било услед притужби на њихов рад, било кроз непосредно сведочење ситуацијама у којима су странке дискриминисане по неком личном својству. *„Свако поступање појединца је и пракса институције која дозвољава да се та пракса толерише.“* (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Поједини испитаници наводе да се овакво понашање намеће са врха институција и да се само понекад савесни појединци опирају таквом понашању.

Вероватно је до појединца, али институција пристаје. Ромска соба у породилишту у Нишу – неко је то намерно и циљано издвојио, и то је дискриминација од стране институције као такве. Чак и ако је формално од стране појединца, онај ко води институцију треба то да спречи. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Институције чине људи и појединци који тамо раде, и не можемо да окривимо саму институцију, али постоји хијерархија, а они који воде, креирају такву атмосферу. У центрима за социјални рад има добрих појединаца који добро раде. Како се неко ко је надређен понаша, то се преноси на остале. Појединац – да, али институција подстиче такво понашање. (педагошки асистент и представник ромске невладине организације)

Постоје такође репресивни системи који имају већу количину моћи, и са њима је јако тешко; тамо се добијају конкретне инструкције како се према странкама треба понашати. То је највећи проблем, и потребне су нам другачије стратегије приласка, како полицији, тако и судовима, који су затворенији за директан рад кроз различите едукације. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Морамо да се ослањамо на појединце из институција који желе да раде свој посао. То нам говори о недостатку система. Неуређен друштвени одговор влада код нас. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Напоследку, учесници фокус група указали су и на области у којима примећују другачије понашање институција према другим мањинама у односу на ромску. Ово се пре свега односи на однос институција према неговању културног идентитета Рома и промовисање њихове културе.

Иако су три мањине мање од Рома, Роми немају завод за културу, иако су то тражили од АП Војводине. Такође, тражили смо од града Новог Сада, Беочина итд. да ромски језик буде уведен, јер нас, на пример, има више од Русина у Новом Саду. То право нисмо добили. Када је Нови Сад био престоница културе, основана је Буњевачка кућа – њих има 276, а Рома 4000. Даље, никада није основан дом културе по угледу на Ниш, Пирот... Док смо социјално питање, тада је све у реду, али чим улазимо у питање нације и културе, то постаје проблем. (представник ромске невладине организације)

Уставна права, попут информисања на матерњем језику, очувања културног наслеђа итд. – ништа од тога не постоји. (представник ромске невладине организације).

Из разговора на фокус групама произилази да је дискриминација Рома је присутна у свим областима живота. Напредак који је постигнут у области образовања није праћен и већом могућношћу за запошљавање, ни у јавном ни у приватном сектору. Такође, опажа се велики јаз између већинског становништва и ромске популације у области становања, где су сиромашни Роми потиснути на маргину друштва и гетоизирани. Рањиве групе Рома – жене, деца – посебно су изложени дискриминацији у области социјалне и здравствене заштите. Посебно забрињава да центри за социјални рад не пружају довољну подршку актуелним напорима за спречавање раних бракова међу ромским девојчицама и споро реагују када је у питању измештање ромских жена и деце из заједница у којима трпе насиље, што се оправдава „њиховом традицијом”. Тиме се ова рањива популација доводи у још тежу ситуацију. Иако је дискриминација најчешће индивидуални акт појединаца, изостанак напора институција да овакво понашање санкционишу, већ га, напротив, намећу са самог врха, наводи на закључак да су механизми за санкционисање дискриминације неадекватни. Потребан је додатан напор да се примењују афирмативне мере, едукује што више представника институција система на свим нивоима, као и саме ромске заједнице.

3. Познавање механизма заштите од дискриминације

У овом поглављу обрађени су резултати фокус група који се односе на препознавање дискриминације од стране Рома и њихове реакције на њу. Анализа, такође, обухвата и следећа питања: коме се Роми прво обраћају за помоћ када се суочавају са дискриминацијом и који фактори утичу на њихову одлуку да ли ће је пријавити или не?

Како наводе наши испитаници, Роми често препознају дискриминацију, али су на њу навикли, јер је део њиховог свакодневног живота.

Ја сам хтела дневно да пописујем где сам све доживела дискриминацију, али је ђаво однео шалу, јер бих тако плакала свако вече. (педагошки асистент)

Ми смо се на то навикли, ми се са тим стално носимо. То иде од најранијих дана, кад смо били деца. На пример, девојчице кажу: „Не дам ти лутку, ти си Циганка.” (представник ромске невладине организације)

Упркос изоштrenom оку за препознавање дискриминације, Роми је ретко пријављују због страха од последица. Како истиче једна испитаница, представница невладине организације: „Страх је највећи проблем. Страх постоји и збуњеност. Роми нису сигурни колико су безбедни кад пријаве дискриминацију.”

Други саговорници наводе да је такође тешко објаснити мање образованим грађанима шта је дискриминација и како ју је могуће пријавити.

Најугроженији Роми су мање образовани и не знају коме да се обрете и онда се прво обраћају нама. Дешава се дискриминација у институцијама и свуда. (педагошки асистент)

Учесници фокус група једногласно оцењују да се антидискриминациони закони не примењују на прописани начин, што додатно отежава ситуацију.

Иако постоје закони и мере, њихова примена се не прати доследно, што доводи до неправилности и неповерења. (педагошки асистент)

Имамо законе и мере, али немамо примену. Банке, на пример, траже да Ромкиње које узимају

кредит узму хипотеку. А како? Откуд таква могућност Ромкињима? (представник ромске невладине организације)

Способност Рома да реагују на дискриминацију варира и у зависности од других фактора, укључујући степен интеграције у друштво и доступност подршке у њиховим заједницама. У неким заједницама, Роми су информисани и имају храбрости да пријаве дискриминацију, захваљујући подршци коју добијају од локалних организација и појединаца.

Број пријава дискриминације је у порасту захваљујући све већој храбрости Рома да је пријаве, али то зависи да ли је заједница информисана о механизмима заштите. (представник ромске невладине организације)

С друге стране, постоје заједнице у којима Роми нису довољно интегрисани и где нису у могућности да препознају дискриминацију и адекватно реагују на њу. У тим случајевима, Роми се обраћају појединцима у заједници који имају више знања и искуства са дискриминацијом.

Роми у боље интегрисаним насељима препознају дискриминацију и реагују, док у мање интегрисаним заједницама пријављују дискриминацију само мени. (педагошки асистент)

Ова учесница је такође истакла да млади који су завршили обуке препознају дискриминацију и насиље, али да страх и несигурност у вези са безбедношћу након пријаве остаје велики проблем.

На питање на чију подршку се Роми најчешће ослањају у пријављивању случајева дискриминације, већина саговорника истиче да се Роми на првом месту обраћају невладиним организацијама и локалним лидерима у заједници, као и координаторима за ромска питања, који их потом усмеравају ка одговарајућим институцијама.

Улога нас који смо прошли много обука јесте да приметимо дискриминацију и да помогнемо сународницима. Ја сам била дуго изложена позитивној дискриминацији јер сам била представљана као Ромкиња која је завршила факултет. Наша улога је веома важна да направимо спону између Рома и већинског народа. Јер и ми унутар ромске заједнице имамо различите стартне позиције. (представник ромске невладине организације)

Људи често долазе код педагошких асистената и асистенткиња јер им је тако најлакше, не знају где другде да оду. На пример, наше Ромкиње сматрају да је нормално да их мужеве злостављају. Ми имамо веома добру сарадњу са центром са социјални рад и ја их тамо упућујем. У школи, кад видимо дискриминацију, ми то одмах решавамо и сечемо у корену... Ми се обраћамо заједно са родитељима школској управи. Урадимо целу процедуру са њима. (педагошки асистент)

Скоро сви учесници фокус група наглашавају висок ниво неповерења Рома према институцијама које би требало да их заштите, као што су, на пример, центри за социјални рад и полиција, што их често одвраћа од пријављивања дискриминације.

Не идемо ћоном, на пример, да тужимо полицију или центар за социјални рад за лош третман. Ми идемо сарадљиво, јер Центар за социјални рад може да ти одузме децу. Мора да се сарађује. Вежи коња где ти газда каже. (представник ромске невладине организације)

Како даље истиче овај саговорник, Роми се понекад обраћају Поверенику за заштиту равноправности, чији рад „могу само да похвале“. Међутим, проблем је што нема довољно запослених који би им

пружили подршку. Такође, „често у тим институцијама уопште нема запослених Рома, што додатно компликује ситуацију. Како очекујете онда да се било шта промени?“

Резултати фокус група указују на комплексност проблема дискриминације Рома и њиховог односа према механизмима заштите. Иако многи Роми препознају дискриминацију, њихова способност да реагују зависи од степена интеграције у друштво и доступности подршке у заједници. Страх од последица, непознавање механизма заштите и недостатак поверења у институције представљају значајне препреке, што захтева систематски приступ, укључујући едукацију и унапређење институционалних капацитета за заштиту права Рома.

4. Перцепција заштите од дискриминације

Кроз фокус групе је даље испитивана перцепција испитаника о односу државе према дискриминацији Рома и Ромкиња, односно степен познавања оквира антидискриминационих јавних политика, њихову примену и ефикасност. Такође, налази обухватају дискусију о значају појединих институција надлежних за примену анти-дискриминационе политике, као и поверење Рома и Ромкиња у те институције. Поред тога, анализа налаза је усмерена на испитивање перцепција учесника фокус група о улози Повереника за заштиту равноправности у борби против дискриминације Рома и Ромкиња.

Није проблем у закону, проблем је у примени тих закона. Друштво и институције немају знање да ставе законе у дело. Имамо повереницу која сјајно промовише законе, али друштво није спремно за меродавно спровођење. (представник ромске невладине организације)

Рекла бих да законска регулатива прикрива дискриминацију, јер у пракси се не прате регулативе. Имамо законе, али се ништа не дешава. (педагошки асистент)

Увек може да се поднесе тужба суду, али то је веома дуг процес, а сиромашним грађанима је то недоступно: Повереник, па, ако је радно место, онда и Агенција за мирно решавање спорова; па онда Заштитник грађана. Има локалних Омбудсмана, али не свуда. Свакако, активизам је веома битан, али они морају да имају везе и са Заштитником и Повереником, и са заједницом са друге стране. Нема довољно људи код Повереника колико има проблема на терену. (представник ромске невладине организације)

Један од примера успешности досадашњих мера јесте функционисање ромских механизма, који представљају велику подршку ромској популацији у остваривању њихових права. Ипак, и сами механизми су остали слаби, јер је положај ромских координатора, здравствених медијаторки и педагошких асистената нерегулисан, а њихово финансирање неизвесно.

Добра су стратешка документа, и на локалном и националном нивоу. Координатор за ромска питања, педагошки асистенти и здравствене медијаторке – све ове професије треба да буду регулисане. Ромска стратегија је ревидирана, а потребна нам је и партиципација ромске заједнице. (представник ромске невладине организације)

Ромски координатори зависе од партијских књижица. Педагошки асистенти имају уговоре који су једногодишњи и слично. (представник ромске невладине организације)

Налази упућују на то да изостаје видљивост институција надлежних за борбу против дискриминације, као и информације о њиховим надлежностима и механизмима за спречавање дискриминације Рома и Ромкиња, што директно утиче на степен примене мера, као и на њихово ефикасно спровођење. Испитаници су то илустровали на следећи начин:

То да видљивост институције није довољна – препознаје и сама повереница. Али неопходно је подизање свести у самој заједници о постојању саме институције и механизму како она функционише. Најпре се обрате локалним ромским организацијама, па они нама. Често не знају да разликују да ли је нешто дискриминација или кршење људских права, а ми, кад нисмо сигурни, волимо да тестирамо закон и праксу да видимо шта ће да каже институција и који ће став заузети. Случај током епидемије короне, када су дељена финансијска средства, а постоје лица која немају лична документа, контактирали смо са повереницом, како то да се реши, па је она послала допис Министарству финансија да се изнађе нека мера. Морате стално да покушавате. Ако бисмо имали више случајева пред повереницом и други људи би пријављивали. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

У случајевима дискриминације или повреде људских права, Роми и Ромкиње се чешће обраћају својој уској заједници, укључујући и организације цивилног друштва, у које имају одређени степен поверења, док обраћање надлежним институцијама често изостаје.

Људи се чешће обраћају невладиним организацијама него институцијама. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Роми се обраћају онима у које имају највише поверења – комшијама, познаницима. Прво слабо пријављују, и то углавном ван институција, осим можда Центру за социјални рад. (представник Националног савета за ромску националну мањину)

Али, генерално, Роми немају поверење ни у једну институцију, нико их није лепо упутио; имају поверење у невладине организације и можда у Црвени крст. (представник Националног савета за ромску националну мањину)

Поверења нема, створен је одбрамбени механизам у нашој заједници, нарочито међу сиромашнијим. Нису навикли да им неко помаже. (педагошки асистент)

Не постоји поверење нити ће га икада бити, све док се институције понашају како се понашају. (педагошки асистент)

Мислим да Роми не знају коме да се обрате. Знају за Омбудсмана у општини и за Повереника. Али, мени се углавном обраћају. Значи, поверење у институције је мањег степена. (новинар, представник медија намењеног мањинама)

Роми препознају подршку у педагошким асистентима, координаторима. Постоје и Европски центар за права Рома, А11 итд. Ми можемо да их повежемо са организацијама ако сами не можемо да решимо. Значи, педагошки асистенти су препознати као неко коме могу да се обрате кад је у питању дискриминација. Она је постала нормална и ретко се реагује. Кажу Роми: „Па то је Сизифов посао.“ Али наше везе јесу јако битне, као мрежа подршке. (педагошки асистент)

Са друге стране, како су истакли учесници фокус група, подршка коју ромској заједници пружају педагошки асистенти, здравствени медијатори и координатори за ромска питања резултирала је растућим нивоом поверења у представнике ових институционалних механизма. На националном нивоу, како налази указују, Повереник је једина институција у коју Роми и Ромкиње имају одређени степен поверења иако је и у овом домену приметан пад нивоа поверења ромске заједнице. С тим у вези, испитаници су навели следеће:

Роми су више оснажени да пријављују дискриминацију Поверенику. Али сад то више није тако. Пре три, четири дана смо имали велики савет Рома из разних делова земље. Ја сам споменула Повереника кад је заштита права у питању. Али, нико од заједнице нема поверења у Повереника, полицију, нити било коју државну институцију. Чак ни за основну помоћ. Најчешће се обраћају препознатим лидерима у заједници, па их онда ови усмеравају даље ка неким невладиним организацијама. (представник ромске невладине организације)

Роми знају у ком друштву живе. Повереница је приметила да има мање пријава, а то говори о неповерењу. (педагошки асистент)

У протеклом периоду уложено је много средстава да се ромска заједница информише и оснажи да пријављује дискриминацију. Оно што изостаје јесте интензивнији рад са већинском популацијом, како представницима администрације тако и са грађанима.

Готово сви испитаници су истакли да институције попут Повереника за заштиту равноправности и Заштитника грађана имају веома значајну улогу, као и резултате у борби против дискриминације Рома и Ромкиња. Нарочито је наглашено да је сарадња ромске заједнице, представника ромских организација и невладиног сектора са Повереником развијена и квалитетна, али да ипак постоје одређене групе ромског становништва које немају капацитета да се самостално обрате Поверенику, већ за то користе посреднике као што су представници цивилног друштва. С тим у вези, истакнуто је да постоји потреба за већом проактивношћу, већим капацитетима, присуством на терену и препознавањем значаја ове институције од стране других релевантних институција, како би се омогућило ефикасније пријављивање и процесуирање случајева дискриминације. Ови налази су илустровани следећим цитатима са фокус група:

Веза између Повереника и Заштитника грађана са ромском заједницом је битна. Врата Повереника су једина на која можемо да закуцамо када имамо проблем. (педагошки асистент)

Велика је улога Повереника, ми смо сарађивали са њиме. Може се пробудити интересовање код других институција, можда. Добро је што смо подржани од стране Повереника. (представник ромске невладине организације)

Наше удружење има одличну сарадњу са повереницом, јер наши корисници тамо стажирају и запосле се. Повереница је отворена ка заједници и сама је учествовала на догађајима. Али нисам задовољан другим институцијама. Нису препознале њен значај. Неозбиљно се схвата њен значај. (представник ромске евладне организације)

Одлично сарађујемо са повереницом. Причамо отворено да неки механизми, као што је Повереник, нису наредбодавни и све се своди на препоруке институцијама ако се учини дискриминација. Ми смо тражили да видимо да ли се придржавају тих препорука и шта се дешава након препорука. Препоруке нису довољно ефикасне и треба да постоје

веће санкције, а судских поступака је мало. Много пре треба ићи на судско извршење. (представник Националног савета за ромску националну мањину)

Битно је да имамо Повереника, јер имамо коме да се обратимо. Она је више пута долазила у Крагујевац у насеља. Све се врти око тога да постојимо у друштву, али нисмо видљиви. (педагошки асистент)

На нашој је страни Повереник, али није свима доступан. Ромкиње, на пример, немају ту електронску писменост итд. Морају да имају посредника за комуникацију са Повереником. Остаје то да се упућује 10 или 5 истих жалби да бисмо могли успешно да се обратимо за помоћ. Или постоји могућност да се реагује појединачно. Схватам да има пуно пријава и да је тешко на све одговорити, али опет нам треба појединачност. Ја бих пријавила, на пример, свако породилиште које је пропустило да пријави малолетнички порођај. Стално нам треба доказ да бисмо могли да пријавимо случај, морамо да изигравамо полицију или тужилаштво да бисмо могли да реагујемо. (представник ромске невладине организације)

Повереница је битна институција којој можемо да се обратимо. Предлог за унапређење рада поверенице – да раде на терену и да охрабре Рома да се пријаве; да им помогну да се Роми пријаве; да их охрабре. (педагошки асистент)

Нема довољно људи код Повереника колико има проблема на терену. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Иако је Повереник за заштиту равноправности значајна институција, која има развијену сарадњу са ромском заједницом, потребно је да буде проактивнији, присутнији на терену и боље препознат од стране других институција.

5. Ставови о заштити од дискриминације

У овом поглављу прво су сумирани резултати истраживања о ефикасности спровођења мера у борби против дискриминације Рома и Ромкиња, а затим је пажња посвећена актуелним ризицима који могу довести до тога да се до сада постигнути резултати угрозе.

Већина испитаника сматра да је постојећи оквир антидискриминационих јавних политика и механизма прогресиван и добро развијен, али не и ефикасан у сузбијању дискриминације. Овакви незадовољавајући резултати су последица целокупног односа државе према проблему дискриминације Рома и Ромкиња, односно према примени антидискриминационих механизма. Следећи искази илуструју овај налаз:

Закон о забрани дискриминације у Србији је добар, али те мере нису довољно јаче; Треба порадити на целокупном закону; санкције морају бити јаче. (представник ромске невладине организације)

Имамо супер законе, али се не примењују. Ми смо понудили Кодекс за општине за антидискриминацију. Требало је да се уведу казнене одредбе, али то није успело. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Закони не таргетирају директно антиромски расизам. Волела бих да се то јасно искаже. Друго, битно је питање самог појма. Имамо дискрепанцу у терминологији – да ли је циганизам или антициганизам, а ја мислим да је најбоље да причамо о антиромском расизму. (представник ромске организације)

Између институција које се баве сузбијањем дискриминације не постоји усаглашеност, јасна веза и добро разрађен редослед корака у деловању. Тако један представник ромске невладине организације примећује да „нема довољно информација шта су надлежности институција и који су механизми доступни“. Истовремено, приметна је слаба повезаност институција, њихова међусобна координација, а и брзина којом реагују је упитна. Ево изјава испитаника који поткрепљују овај налаз:

Имамо законе и мере, али не пратимо примену. Ево, на пример, имамо 16 ромских предузетница. Ја отишла да их видим – ниједна није Ромкиња, али су се уписале као такве. Али држава то бележи као успех. Значи – не прате се мере. (педагошки асистент)

Кад би се удружиле све институције, не било дискриминације. Не видим ниједну да се заузела са дискриминацију. (представник ромске невладине организације)

Постојећи механизми нису једнако физички доступни, нити су прилагођени Ромима и Ромкињама различитог образовања. Потребно је више улагања да би постојећи механизми били једнако доступни свим представницима Рома и Ромкиња. Такође, потребна је доследност у примени закона, као и строже казне за њихово непоштовање:

На локалу треба више радити, јер је ситуација мешовита; негде има омбудсмана, негде не; треба на томе радити и казне треба да буду мало строже; да се схвати озбиљност тог прекршаја. (представник невладине организације која пружа подршку ромској популацији)

Да би се решили ови изазови, постоји хитна потреба да институције усвоје проактивнији приступ према ромској заједници како би разумеле њихове проблеме и прикупиле притужбе директно с терена. Праксе, попут оне коју је имао претходни омбудсман који је обилазио ромска насеља, требало би да се поново успоставе или прилагоде:

Најједноставнији, али не и свима приступачан механизам који је потребан – јесте проактивност институција, у некој перспективи, као и долазак код људи да се чује шта су њихови проблеми. Ранији заштитник грађана је обилазио ромска насеља и прикупљао притужбе и то би могло да буде случај и са Повереником. (представник невладине ромске организације)

Позитивни резултати који су у протеклом периоду постигнути били су често резултат донаторске подршке, која све више изостаје. Недостатак фондова и недовољно фокусирање државе на питања дискриминације долази у тренутку када је друштво у кризи, а нетрпељивост према свим мањинским групама расте, што угрожава резултате постигнуте у претходном периоду. Следећи цитати илуструју ове налазе:

Тражење српског идентитета је проблем и за нас, јер се данас национализам поново јавља, ушао је на велика врата. Поред Рома, ту су и старији, жене, ЛГБТ особе, Ромкиње, као и деца са инвалидитетом. Инклузивно образовање не функционише како треба (новинар, представник медија намењеног мањинама)

Расна дискриминација је веома присутна, нарочито међу државним службеницима, како на локалном, тако и на државном нивоу. Приметна је промена према људима друге боје коже, што сам видела на аеродрому, а свуда је то очигледно. Када је друштво у политичкој кризи, нетрпељивост се повећава. Мислим да је било бољих периода раније. (представник ромске невладине организације).

Упркос оваквим претњама, постоји основ за даљи напредак. На темељу успеха инклузије у образовном процесу, не само да је већи број Рома стекао образовање и тако повећао индивидуалне шансе за напредак већ је „створена и критична маса ромских интелектуалаца. Међутим, потребна нам је нека врста агенса који би убрзао промену и унапредио ситуацију за ромску заједницу” (новинар, представник медија намењеног мањинама).

Налази фокус група показују да, упркос постојању добрих законских оквира и антидискриминационих политика, њихова примена остаје недоследна и неефикасна, са недовољно строгим и неадекватним санкцијама. Ако се узме у обзир опажена растућа нетрпељивост према мањинама и примери расне дискриминације, посебно међу државним службеницима, недостатак ефикасне примене закона могао би да угрози достигнуте резултате.

6. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Ово, друго по реду, истраживање које спроводи институција Повереника за заштиту равноправности Републике Србије омогућава детаљно сагледавање перцепције и ставова о дискриминацији из перспективе ромске заједнице, обухватајући лична искуства, афирмативне мере и механизме заштите од дискриминације Рома у Србији. Иако се већ годинама у Србији придаје пажња дискриминацији Рома и Ромкиња, ово истраживање, које обухвата квалитативне и квантитативне методе, пружа свеобухватно разумевање ове теме, као и могућност идентификације системских решења која доприносе смањењу предрасуда и дискриминације.

ЗАКЉУЧЦИ АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА

Перцепција дискриминације

Резултати указују на **висок ниво перцепције дискриминације како у јавном простору**, тако и у институцијама, те потврђују да се ради о високим ризицима са којима се испитивана популација суочава. У односу на извештај од пре три године, **није дошло до значајних промена ни у једном истраживаном домену**.

Обухват истраживања је релативно мали због чега тумачење резултата захтева опрезност, али пружа могућност да се упореде перцепције и ставови ромске популације о дискриминацији према различитим демографским димензијама (полно, старосно и образовно профилисаним учесницима) што је важно јер даје могућност да се из перспективе дискриминисане мањине целовитије сагледају потенцијална решења и креирају политике које воде ка смањењу предрасуда и дискриминације, као и одрживом укључивању Рома и Ромкиња у друштво.

Резултати овог истраживања указују и на могућности оснаживања ове националне мањине да препознају дискриминацију и од ње се заштите, односно да користе установљени законодавни и институционални оквир за заштиту права, уз осмишљено проактивно деловање Повереника. Такође, ово истраживање може да допринесе креирању политика које воде ка унапређењу равноправности и заштите права ромске заједнице.

Иако је већина испитаника упозната са појмом дискриминације, свака десета особа или није сигурна шта он подразумева или не зна његово значење. С обзиром на то да се ради о популацији која је у високом ризику од дискриминације, наразумевање појма којим се описују такве праксе може да значи и одсуство перцепције истих у свом животу или окружењу. Посебно забрињава да је ово израженије код оних најугроженијих: најмлађих и најстаријих у узорку. Око три четвртине испитаника је својим речима описало шта подразумевају под дискриминацијом и она најчешће укључује неравноправност и неправду, непоштовање, малтретирање и насиље, те немогућност да пронађу посао, због чега морају да одлазе у друге земље и сиромаштво. У њиховим одговорима се

препознаје да су и сами били жртве дискриминације или су јој сведочили у непосредном окружењу. Иако испитаници некада не могу да одреде шта је садржај, а шта последица дискриминација, већина њих је свесна да је она присутна у њиховој близини.

Кад је реч о различитим перцепцијама дискриминације, присутне су извесне социо-демографске разлике међу испитаницима.

Разлике **између мушкараца и жена** нису изражене и јављају се само око перцепције дискриминације, о којој мушкарци чешће имају (позитивно или негативно) мишљење о овој теми од жена. **Ниво образовања** је повезан само са перцепцијом дискриминације на послу, тако што они без завршене основне школе сматрају да за исти посао Роми не добијају исту плату. Када је реч **о положају на тржишту рада** – они који су незапослени чешће имају израженију перцепцију дискриминације приликом тражења посла, а перципирају дискриминаторно поступање и кроз немогућност напредовања на послу. Такође, незапослени перципирају да у медијима постоји виши степен говора мржње према Ромима. Још директнија веза перцепције дискриминације постоји са **приходима** које индивидуа (не) остварује. Они који немају редовне приходе сматрају да је у Србији дискриминација већа него у иностранству, и чешће мисле да су ромска деца малтретирана. Посебно је изражена перцепција дискриминације на тржишту рада, па тако чешће виде да Роми за исти посао добијају нижу плату, као и да лакше добијају отказ од других. Они, такође, чешће сматрају да у медијима постоји изражен говор мржње и да су ромска насеља прилично удаљена од неопходне инфраструктуре. Повезан са приходима и положајем на тржишту рада, јасно је и да **материјални стандард** показује везе са дискриминацијом. Они који су изразито сиромашни (који изјављују да живе веома тешко) чешће сматрају да је у Србији дискриминација већа него у другим земљама, али и да су само Роми дискриминисани, у односу на оне који нешто боље оцењују свој материјални положај. Они чешће перципирају дискриминацију на самом тржишту рада, приликом тражења посла, одсуства исте плате за исти рад, као и приликом напредовања. Они перципирају већи степен постојања дискриминације у раду полиције. Такође, они чешће сматрају да образовни систем дискриминише децу тако што су искључена из школских приредби и такмичења и малтретирана због свог етничког порекла. И у овој популацији је чешћа перцепција да су ромска насеља недовољно инфраструктурно интегрисана, јер су далеко од школе, дома здравља и других установа. **Тип насеља** у коме живе је повезан са перцепцијом дискриминације и указује на потенцијалне ризике са којима се људи који живе у различитим типовима насеља суочавају. Посебно су рањиви они који живе у етнички хомогеним и подстандардним насељима, али и они који живе у градовима. Они који живе у етнички хомогеним и подстандардним насељима чешће сматрају да је у Србији дискриминација већа у односу на оне који живе у стандардним и етнички хетерогеним насељима. Међу њима је и виша перцепција дискриминације у систему образовања и полиције. Они имају израженију перцепцију дискриминације на тржишту рада, тако што сматрају да се Роми теже запошљавају и лакше добијају отказ. Такође, чешће сматрају да су ромска насеља без адекватне јавне инфраструктуре. Ови испитаници медије чешће виде као извор говора мржње према Ромима. Роми који живе у градским срединама имају израженији осећај дискриминације у односу на оне који живе у селима. Они чешће пријављују да се дискриминација дешава у образовном систему (да деца чешће седе у задњој клупи). Међу њима је и израженија перцепција дискриминација од стране полиције и здравствених установа. Такође, они чешће пријављују дискриминацију на тржишту рада, приликом тражења посла, и чешће сматрају да не постоји адекватна јавна инфраструктура близу ромских насеља. **Посебно су угрожени испитаници који живе у градовима у подстандардним, етнички хомогеним насељима.**

Лична искуства дискриминације

Ниво образовања је вишеструко повезан са искуствима дискриминације. Они без завршене школе наводе чешће да су били дискриминисани у јавним установама и локалним самоуправама, центрима за социјални рад, на тржишту рада приликом тражења посла и на самом радном месту.

Положај на тржишту рада је такође повезан са искуствима дискриминације. У односу на оне који раде, они који су незапослени чешће наводе јавне установе и локалну самоуправу, као и Центар за социјални рад, као места на којима су доживели дискриминацију. Такође, наводе да су доживели дискриминацију на тржишту рада, приликом тражења посла, али и на јавним местима (у кафићима и ресторанима). Још директнија веза дискриминације постоји са **приходима** које индивидуа (не) остварује. Они без (редовних) прихода чешће изјављују да су били жртве дискриминације у јавним институцијама и локалним самоуправама, као и у центрима за социјални рад. Посебно је изражена на тржишту рада, па тако чешће сматрају да су били дискриминисани приликом тражења посла.

Материјални стандард испитаника показује такође везе са искуствима дискриминације. Они који су изразито сиромашни (који изјављују да живе веома тешко) чешће су доживели дискриминацију у јавним установама и локалним самоуправама, Центру за социјални рад, на јавним местима (у кафићима и ресторанима), као и на самом тржишту рада приликом тражења посла. Када је у питању **тип насеља**, Роми који живе у градским срединама наводе да су били чешће жртве дискриминације у јавном простору, а посебно забрињава да су они који живе у етнички хомогеним и подстандардним насељима знатно чешће били жртве етнички мотивисаног насиља.

Заштита од дискриминације

Тек половина испитаника сматра да уопште постоје институције којима би Роми могли да се обрате како би се заштитили од дискриминације. Ипак, већина њих би се неком обратила када би до тога дошло. Анализе показују да постоји присутно неповерење у институције, о чему сведоче и разлози због којих се дискриминација не пријављује – не верују да ће институције радити свој посао и да ће тиме бити могуће променити ситуацију. У градским подручјима је нижи степен поверења у институције, а у руралним нижи ниво информисаности коме могу да се обрате.

Како побољшати ситуацију?

Испитаници се, генерално, слажу да све предложене мере у сфери образовања, запошљавања, као и осигуравање сигурних прихода имају позитивне ефекте и да их треба даље унапређивати. Они који су сиромашнији у нешто мањој мери препознају значај образовања, али чешће сматрају да треба да постоје посебне олакшице за Роме приликом запошљавања. Они који су запослени, имају приходе и боље су образовани – чешће сматрају да је ситуација на тржишту рада повољнија од оних који су у незавиднијем положају. То нам указује да треба формулисати краткорочне и средњорочне јавне политике подршке које би имале у виду социо-демографске разлике испитиване популације.

Налази фокус група јасно указују на то да је дискриминација Рома у Србији свеprisутна, изражена у различитим областима живота, попут образовања, запошљавања, здравствене заштите, становања и приступа јавним услугама. Како резултати указују, дискриминација је данас чешћа него ранијих година, упркос постојању законских механизма за њено сузбијање, при чему недоследна примена тих механизма додатно отежава побољшање ситуације. Пораст употребе интернета и друштвених мрежа продубљује предрасуде и стереотипе, и доприноси порасту индиректне дискриминације, која је истовремено и последица неадекватне примене политика у

областима запошљавања, становања, здравства и инфраструктуре. Ови фактори, у комбинацији са недовољном обученошћу јавних службеника за препознавање и борбу против дискриминације, доприносе опстанку и порасту скривених облика дискриминације.

Роми себе идентификују као најугроженију групу у Србији, а са дискриминацијом се сусрећу како образовани, тако и мање образовани припадници ове мањине, који су често суочени са вишеструком дискриминацијом. **Родна перспектива је у овом контексту веома битна**, јер су учесници фокус група посебно истицали неповољан положај Ромкиња, као жена које трпе дискриминацију и унутар своје заједнице и од стране већинског становништва. Деца, старији Роми и сиромашни – такође су препознати као додатно маргинализовани, а највише су изложени дискриминацији у приступу здравственој и социјалној заштити. Ова група Рома и Ромкиња је и иначе највише изложена дискриминацији у институцијама. Иако је она најчешће на индивидуалном нивоу, на нивоу самих институција не постоје механизми да се дискриминаторни акти на одговарајући начин процесуирају и казне. Напротив, како указују наши испитаници, дискриминаторно понашање се понекад намеће са врха институција.

У овом истраживању је по први пут испитивано знање и ставови испитаника о циганизму. Већина учесника препознаје циганизам као специфичан облик расизма, дубоко укоренен у српском друштву, који укључује маргинализацију и дискриминацију Рома од стране институција. Циганизам се манифестује кроз расизам, дискриминацију, насиље, говор мржње и стигматизацију, и присутан је у свим друштвеним областима.

Ипак, у поређењу са другим земљама Источне Европе, степен дискриминације у Србији је нешто нижи, али и даље значајан. Из оваквих налаза се може закључити да тренутна примена политика против дискриминације није довољно делотворна, између осталог и зато што није довољно прилагођена различитим потребама Рома и Ромкиња у друштву. То додатно отежава унапређење њиховог положаја у широј као и у локалној заједници.

У односу на претходни извештај, у овогодишњем истраживању се посебно издвојила тема дискриминације у области запошљавања – како у самом процесу избора кандидата, тако и на самом радном месту. Како једногласно истичу наши испитаници, приступ тржишту рада изузетно је значајан за укључивање и равноправан положај Рома у друштву. Међутим, Роми и Ромкиње су једнако дискриминисани приликом запошљавања у институцијама и у приватном сектору, упркос поседовању одговарајућих квалификација за отворена радна места. Поред запошљавања, највише се опажа дискриминација у области становања. Она се испољава и на институционалном нивоу, а такође је веома изражена међу грађанима. То указује на присутну негативну перцепцију већине према овој националној мањини.

С друге стране, највећи напредак се примећује у области образовања, где расте број ромских ученика и Рома и Ромкиња са високошколском дипломом. Иако се и даље сусрећу са дискриминацијом у школству, резултати фокус група показују да је у образовању направљен највећи помак који је кључан за унапређење положаја Рома у друштву. Сузбијање дискриминације на овом нивоу сматра се веома значајним – како за ромску мањину, тако и за већинску популацију, јер се ставови о дискриминацији формирају у раном узрасту.

Резултати фокус група даље указују на комплексност проблема дискриминације Рома и њиховог односа према механизмима заштите. Иако је видљиво да многи Роми препознају дискриминацију, њихова способност да реагују на њу значајно варира у зависности од степена интеграције

у друштво и доступности подршке у заједници. У боље интегрисаним заједницама, Роми су информисани и спремнији да пријаве дискриминацију, док је у мање интегрисаним заједницама овај процес знатно тежи и ретко се спроводи. Страх од последица, непознавање механизма заштите и недостатак поверења у институције представљају кључне факторе који утичу на одлуку Рома да ли ће пријавити дискриминацију. Недостатак ромских представника у институцијама које би требало да их заштите, додатно компликује ситуацију и доприноси осећају маргинализације и неприпадности.

Испитаници су истакли да су постојеће мере санкционисања дискриминације неадекватне у односу на тежину почињених дела, што отежава ефикасну борбу против дискриминације. Такође је наглашена потреба за већим фокусом на локалне политике и оснивање локалних институција за спречавање дискриминације. Недостатак видљивости и информисаности о надлежностима институција које се баве борбом против дискриминације, као и недовољна координација међу њима, како је истакнуто, додатно смањују ефикасност спровођења појединих мера. Као резултат оваквог односа државе према питањима дискриминације, поверење Рома и Ромкиња у ове институције је на ниском нивоу, те се чешће обраћају невладиним организацијама и заједници када је потребно пријавити случајеве дискриминације. Учесници фокус група су посебно истакли важност невладиних организација и локалних механизма подршке, као што су педагошки асистенти, здравствене медијаторке, координатори за ромска питања, у пружању помоћи и усмеравању Рома ка одговарајућим институцијама.

Ово истраживање додатно указује на значај институција попут Повереника за заштиту равноправности у борби против дискриминације Рома и Ромкиња. Испитаници су истакли да је сарадња између ромске заједнице, представника ромских организација и невладиног сектора са Повереником веома развијена и квалитетна. Међутим, постоји значајан део ромске популације који нема капацитете да се самостално обрати Поверенику, па се често ослањају на посреднике из цивилног друштва и локалних механизма за инклузију Рома.

Такође, потреба за директним ангажманом и радом Повереника у ромским насељима остаје велика. Фокусирање на младе, информисање путем интернета и друштвених мрежа, као и лични контакти, кључни су за ефикасну комуникацију. Како примећују наши саговорници, за тако нешто је потребно повећање капацитета Стручне службе Повереника, а то је у директној вези за већим признањем важности ове институције од стране других релевантних актера. Иако Повереник има значајну улогу, и висок је степен поступања по препорукама Повереника, учесници фокус група наглашавају да је потребно поштрити казнене одредбе у вези са дискриминаторним делима и, с тим у вези, повећање броја судских поступака. Учесници су такође истакли да је етничка дискриминација веома присутна међу већинском популацијом, а нарочито међу државним службеницима – како на локалном, тако и на државном нивоу. То додатно указује да је потребно ојачати улогу Повереника и унутар самог система јавне управе.

На основу налаза фокус група, може се закључити да, упркос постојању законског оквира и антидискриминационих политика, њихова примена остаје недоследна и неефикасна. Ово је посебно забрињавајуће у тренутку када расте нетрпељивост према мањинским групама, што угрожава већ постигнуте резултате.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ДАЉИ РАД ПОВЕРЕНИКА (ИЗ УГЛА УЧЕСНИКА ФОКУС ГРУПА)

Наставак проактивног деловања Повереника за заштиту равноправности у заједници.

Треба осигурати директно присуство институције Повереника у ромским заједницама како би се Роми и, нарочито, Ромкиње охрабрили да пријављују дискриминацију и пружити им подршку у том процесу. Потребно је организовати редовна и додатна истраживања која осветљавају питање дискриминације Рома како би се обезбедило континуирано праћење и унапређење стања у овој области.

Додатна едукација и кампање за подизање свести о правима Рома и борби против дискриминације подразумева да треба проширити програме едукације за запослене у јавној управи и локалној самоуправи о препознавању и борби против дискриминације, укључујући и запослене у здравственим и установама социјалне заштите као и полицијским управама. Такође, неопходно је спроводити редовно кампање за подизање свести међу грађанима о правима Рома и последицама дискриминације, те организовати кампање против дискриминације унутар саме ромске заједнице.

Даље, треба појачати рад Повереника са полицијским службеницима кроз интензивирање обука и кампања, с обзиром на то да је полиција у значајној мери препозната од стране ромске заједнице као прва институција којој се обраћају у случају дискриминације.

Кампања за информисање ромске заједнице о облицима дискриминације и мерама за заштиту од дискриминације. Неопходно је интензивирати напоре на упознавању ромског становништва са појмом и облицима дискриминације и наставити са кампањама за информисање ромске заједнице о Закону о забрани дискриминације и механизмима за заштиту од дискриминације, укључујући и конкретне информације о улози Повереника и подршци коју ова институција пружа дискриминисаним грађанима и грађанкама. Посебну пажњу треба посветити едукацији младих (18 до 29 година) и најстаријих (преко 60 година), међу којима је највећи проценат оних који нису сигурни шта дискриминација подразумева. Ово такође обухвата проактиван теренски рад у легалним и подстандардним ромским насељима и организовање заједничких посета представника локалних институција и Повереника, у сарадњи са организацијама цивилног друштва, на местима где се Роми суочавају са највећим проблемима у обраћању институцијама.

Промоција толеранције у области образовања. Неопходно је нагласити важност неговања толеранције и поштовања различитости у образовању, водећи рачуна о узрасним категоријама, укључујући родитеље и децу свих узраста – како Рома, тако и већинског становништва. Посебно треба обратити пажњу на елиминисање дискриминаторних садржаја у образовним садржајима. Такође, проактивније радити на сузбијању појава сегрегације ромске деце у образовању кроз стварање потпуно ромских школа, раздвајање ромске деце од друге деце унутар разреда и подстицање родитеља ромске деце да уписују децу у специјалне школе иако не постоје оправдани разлози за такав избор.

Промоција антидискриминације у запошљавању. Потребно је истражити баријере са којима се Роми сусрећу у процесу запошљавања и проактивно радити на њиховом уклањању, наглашавајући значај редовних прихода за излазак из сиромаштва и остваривање равноправности. Промовисати афирмативне мере при запошљавању Рома и Ромкиња у државним јавним установама и институцијама. У оквиру те кампање, треба сензибилисати послодавце у препознавању и отклањању узрока дискриминације Рома.

ОПШТЕ ПРЕПОРУКЕ

- 1. Побољшати примену постојећих закона и мера против дискриминације.** Доследно примењивати законе који се односе на дискриминацију, укључујући и већи надзор и контролу над њиховим спровођењем. То такође подразумева санкције против говора мржње и ефикасне санкције за кршење закона и дискриминаторне праксе у складу са Кривичним законом Републике Србије, који за повреду равноправности (члан 128) предвиђа затворску казну до 3 године трајања.
- 2. Фокусирати се на борбу против онлајн дискриминације.** Неопходно је развити стратегије за борбу против говора мржње и дискриминације на интернету и друштвеним мрежама; сарађивати са медијима и друштвеним мрежама на уклањању дискриминаторног садржаја и промоцији позитивних порука.
- 3. Јачати поверење у институције.** Потребно је побољшати информисаност Рома о њиховим правима и механизмима заштите од дискриминације; увести афирмативне мере при запошљавању Рома у државним и јавним установама да би се повећало присуство ромских представника у институцијама и ојачала заштита права Рома и Ромкиња; радити на јачању поверења Рома у институције путем транспарентног рада и ефикасне комуникације, укључујући редовно извештавање о положају Рома и Ромкиња у Србији.
- 4. Увећати ресурсе Повереника.** Треба повећати ресурсе Повереника за заштиту равноправности како би се оснажило присуство и ефикасност ове институције. То би подстакло грађане и грађанке ромске националности у проактивном одговору на проблем расне дискриминације у друштву, а уједно би и допринело оснаживању поверења у институције. Додатна средства и особље омогућили би брже и ефикасније решавање проблема дискриминације. Јачање капацитета Повереника кључно је за адекватан одговор на изазове дискриминације у друштву.
- 4. Пружити снажнију подршку ромским заједницама.** Ово подразумева да треба обезбедити адекватне ресурсе и редовну буџетску подршку у области образовања, запошљавања, здравства и становања Рома и Ромкиња; повећати ангажовање и подршку Ромкињама у оквиру рада здравствених установа, центара за социјални рад, полиције и тужилаштва.
- 5. Подржати напоре невладиних организација и локалних лидера.** С тим у вези, треба подржати рад невладиних организација и локалних лидера у пружању помоћи Ромима, те сарађивати са овим организацијама у развоју и спровођењу програма за борбу против дискриминације.
- 6. Уредити положај ромских механизма.** Неопходно је уредити статус здравствених медијаторки, педагошких асистената и координатора за ромска питања на трајној основи и створити могућности за њихов несметан рад.
- 7. Унапредити области запошљавања и становања.** Ова препорука подразумева да треба спровести програме подршке за запошљавање Рома и Ромкиња са посебним фокусом на жене; развити стратегије за обезбеђивање адекватних стамбених услова и смањење дискриминације у области становања. У области становања, неопходно је спроводити кампање којима се утиче на смањење предрасуда о становницима подстандардних ромских насеља. Такође, треба ојачати напоре на решавању положаја становника у подстандардним ромским насељима и обезбедити минималне услове становања у постојећим насељима.

8. **Побољшати приступ здравственој и социјалној заштити.** Неопходно је обезбедити равноправан приступ здравственој и социјалној заштити за све Роме, посебно за најугроженије групе, као и увести механизме за праћење и санкционисање дискриминаторних пракси у институцијама које пружају ове услуге. Центри за социјални рад би требало да посвете посебну пажњу малолетничким браковима и подрже напоре донаторске заједнице и невладиних организација који се баве овим проблемом. Треба сузбијати предрасуде да су малолетнички бракови културолошка одлика ромске заједнице, које су присутне и у Центрима за социјални рад у великој мери угрожавају ове напоре. Такође, потребно је преиспитати ефекте примене Закона о социјалној карти, имајући у виду искуство искључивања великог броја најугроженијих категорија корисника социјалне помоћи, међу којима су и Роми и Ромкиње.
10. **Повећати број садржаја о ромској култури и историји.** У складу са препорукама Савета Европе, треба обогатити програме наставе и учења темама и садржајима из историје и културе Рома и садржајима који су повезани са ромском националном мањином. С тим у вези, треба подржати културне програме, отварање центара или одељака центара унутар постојећих културних институција које негују ромску историју и културу.

7. Анекс 1: Упитник о дискриминацији Рома

Социјални профил учесника у анкети

---

1. Пол
  - А) Мушки
  - Б) Женски
  - В) Друго
2. Године живота
-----
3. Ниво образовања
  - А) Без образовања и непотпуна основна школа
  - Б) Завршена основна школа
  - В) Средњи ниво (трећи и четврти степен)
  - Г) Виши и високи ниво (шести и седми степен)
4. Да ли радите? Како бисте описали свој радни статус?
  - А) Запослен формално (са уговором)
  - Б) Запослен неформално („на црно“)
  - В) Незапослен
  - Г) Пензионер
  - Д) Друго
5. Да ли имате редовне новчане приходе?
  - А) Да
  - Б) Не
  - В) Само повремену зараду
6. Да ли Ваше домаћинство може да састави крај са крајем, тј. да плати неопходне трошкове?
  - А) Веома тешко
  - Б) Тешко
  - В) Уз мање тешкоће
  - Г) Лако
  - Д) Веома лако

7. Место становања (попуњава анкетар на основу процене):

А) Град	Б) Село
претежно ромско насеље	претежно ромско насеље
претежно неромско насеље	претежно неромско насеље
подстандардно насеље	подстандардно насеље
насеље са стандардним квалитетом куће и окућнице	насеље са стандардним квалитетом куће и окућнице

8. Да ли поседујете следеће? (заокружити слово испред документа за који је одговор потврдан)
- А) извод из матичне књиге рођених
  - Б) личну карту
  - В) држављанство
  - Г) здравствену књижицу

Перцепција дискриминације

---

9. Да ли сте чули за реч дискриминација?

- А) Јесам
- Б) Нисам
- В) Неодлучан

/Само ако је одговор потврдан, поставити питање бр. 2 и у даљем разговору користити термин „неједнако поступање“ или „неједнако третирање“./

10. Шта је за Вас дискриминација? Како бисте то описали својим речима?

Ако погледамо наш **Закон о забрани дискриминације**, он каже да дискриминација подразумева **неправедно и неједнако поступање** или занемаривање особа или група на основу њихових личних карактеристика, попут етничке припадности, националности, расе, пола, сексуалне оријентације, вере, здравственог стања или било које друге особине. Овакво понашање доводи до тога да се неким ускраћују права које имају други.

11. Да ли је Вама или неком из породице нешто ускраћено или се лоше поступало само због тога што сте Роми?

- А) Да
- Б) Не
- В) Неодлучан

12. Молим Вас опишите о чему се радило. (На који начин сте били дискриминисани Ви или неко из Ваше породице?)

 -----

13. Да ли је однос према Ромима у Србији исти као према другим грађанима?

- А Исти је
- Б) Није исти
- В) Неодлучан / без одговора

14. Да ли се Роми својевољно одвајају од других грађана? (упутство за анкетара: ако је на питање 14 одговорено под А и В, поставити питање 15)

- А) Да
- Б) Не
- В) Понеки

15. Због чега се Роми својевољно одвајају од других грађана?

- А) Јер имамо наш начин живота и културу да / не
- Б) Јер нас други не воле и одбацују да / не
- В) Јер држава не ради довољно да нам помогне да / не

16. Да ли је Вама или неком члану породице било ускраћено да остварите неко право само зато што сте Роми?

16.1. У школи или вртићу	Да	Не
16.2. У здравственој установи (код лекара, у болници)	Да	Не
16.3. У Центру за социјални рад	Да	Не
16.4. У општини и другим јавним установама	Да	Не
16.5. Приликом тражења посла / запошљавања	Да	Не
16.6. На послу (у фирми)	Да	Не
16.7. У јавном превозу	Да	Не
16.8. У ресторану (кафићу, кафани)	Да	Не
16.9. На неком другом јавном месту	Да	Не
16.10. Да ли сте доживели насиље зато што сте Ром/Ромкиња?	ДА	Не

18. Да ли се, по Вашим сазнањима, код нас дешавају овакве ствари?

17.1. Ромска деца не учествују у школским примедбама и такмичењима.	Да, често	Понекада	Никада
17.2. Учитељи стављају ромску децу у последњу клупу.	Да, често	Понекада	Никада
17.3. Ромска деца бивају малтретирана јер су Роми.	Да, често	Понекада	Никада
17.4. Роми се тешко запошљавају јер послодавци не желе да их запосле,	Да, често	Понекада	Никада
17.5. За исти посао Роми су мање плаћени него други.	Да, често	Понекада	Никада
17.6. Роми пре добијају отказ него други запослени.	Да, често	Понекада	Никада
17.7. У односу на друге Роми много теже напредују на послу.	Да, често	Понекада	Никада
17.8. Да ли су Вас или неког од члана Ваше породице некада погрдно назвали Циганима?	Да, често	Понекада	Никада

17.9. Ромска насеља су далеко од школе, дома здравља и других установа.	Да, често	Понекада	Никада
17.10. Полиција другачије третира Роме у односу на већину (не штити их довољно).	Да, често	Понекада	Никада
17.11. Медицински радници не посвећују довољно пажње Ромима (нпр. Хитна помоћ не долази на позив, у домовима здравља и болницама морају да чекају дуже од других или имају лошији третман).	Да, често	Понекада	Никада
17.12 Полиција посебно сумњичи Роме (када се деси нека крађа, неко криминално дело, често их легитимише и подноси пријаве).			
17.13. У медијима се приликом извештавања о ружним стварима (криминал, насиље и сл.) непотребно истиче ромска национална припадност.	Да, често	Понекада	Никада
17.14. У медијима и на друштвеним мрежама се употребљава говор мржње према Ромима.	Да, често	Понекада	Никада

20. Да ли сматрате да ромска деца:

- А) иду у школу са децом која нису ромска
- Б) иду у школу са претежно или искључиво ромском децом
- В) не иду у школу?

21. Да ли су у Србији дискриминисани (неједнако третирани) и други грађани?

- А) Нису, тако се односе само према Ромима.
- Б) Јесу, и други су дискриминисани (неједнако третирани).
- В) Неодлучан (нејасан одговор)

22. Ако јесу, можете ли да наведете ко је још, по Вашем мишљењу, **подједнако** дискриминисан (неједнако третиран)? (могуће више одговора)

- А) Срби
- Б) Националне мањине (Мађари, Власи, Албанци, Бошњаци)
- В) Стари
- Г) Особе са инвалидитетом
- Д) LGBTQ+
- Ђ) Други, који _____

Да ли су неке групе Рома дискриминисаније од других?

- А) Стари
- В) Жене
- Г) Деца
- Д) Особе са инвалидитетом
- Ђ) LGBTQ+
- Е) Други, који _____

23. Кад бисте се осетили дискриминисано, да ли бисте се обратили неком за помоћ?

- А) Да, породици и пријатељима
- Б) Да, Поверенику за заштиту равноправности

- В) Да, полицији
- Г) Да, Центру за социјални рад
- Д) Да, неком удружењу (невладиној организацији)
- Ђ) Да, Координатору за ромска питања
- Е) Не
- Ж) Неодлучан / без одговора

23. Шта је најчешћи разлог због којег Роми не пријављују дискриминацију?

- А) Зато што не знају коме да се обрате.
- Б) Немају поверења у институције.
- В) Не верују да могу нешто да промене на тај начин.
- Г) друго

Ставови о дискриминацији

24. Међу грађанима постоје различита мишљења о равноправности и дискриминацији (неједнаком третману) Рома. Да ли се Ви слажете са наведеним тврдњама?

	Не слажем се	Неодлучан сам	Слажем се
23.1. образовање Рома је најважније за равноправан положај у друштву.	1	2	3
23.2. Ромима је омогућено да се школују, али они то не користе.	1	2	3
23.3. Роми треба да имају посебне олакшице за упис у средње школе и на факултете.	1	2	3
23.4. Треба да постоје посебне мере и за лакше запошљавање Рома.	1	2	3
23.5. Држава улаже велике напоре за равноправност Рома.	1	2	3
23.6. Држава препознаје значај проблема дискриминације Рома.	1	2	3
23.7. У држави постоје важнија питања од дискриминације (неједнаког третмана) Рома.	1	2	3
23.8. Закони за заштиту од дискриминације су добри, али се не примењују.	1	2	3
23.9. Роми имају коме да се жале када су дискриминисани.	1	2	3
23.10. Дискриминација Рома (неједнако поступање) у Србији је већа него у другим државама.	1	2	3
23.11. Редовна плата и сигуран посао су најважнији за равноправан положај у друштву.	1	2	3
23.12. Посла има и за Роме, али они неће да раде.	1	2	3
23.13. Подршка у образовању за ромску децу и младе је адекватна и корисна.			
23.14. Подршка за Роме приликом тражења посла и запошљавања је адекватна,	1	2	3

8. Анекс 2: Водич за фокус групе

---

1. ПЕРЦЕПЦИЈА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

1.1. Шта је за вас неправда, а шта дискриминација?

Колико је дискриминација распрострањена у нашем друштву? Да ли је данас у Србији дискриминација више или мање изражена него раније (Упутство за фацитатора; раније када)? Зашто?

Које групе становништва су највише изложене дискриминацији у Србији? Зашто?

Да ли су Роми у Србији више или мање дискриминисани у односу на остале грађане и у односу на друге рањиве групе? Зашто?

Да ли су Роми у Србији више или мање дискриминисани у односу на Роме у Европи, Источној Европи и земљама региона?

1.2. Шта је за вас циганизам и како се он испољава? (Упутство за фацитатора: уколико је потребно навести дефиницију циганизма, навести примере као што су: погрдно називање „Цигани“, јачање и ширење стереотипа, предрасуда, позивање на насиље над Ромима специфично итд).

2. СЛУЧАЈЕВИ И АКТЕРИ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ РОМА

Да ли можете да наведете у којим приликама се најчешће дешава дискриминација Рома? (Упутство за фацитатора: обратити пажњу на области живота и институције)

Ко дискриминише Роме (које групе становништва, које институције и у оквиру којих институција се дешавају случајеви дискриминације Рома, да ли је реч о персоналном исказивању дискриминаторних ставова/пракси или институционалном)? (Упутство за фацитатора: с обзиром на структуру фокус групе НВО, здравствене медијаторке, ромске координаторе – треба проширити питање на случајеве и актере дискриминације Рома у образовању, на тржишту рада (приликом запошљавања), на радном месту, у здравству, у јавним просторима ако се за то укаже прилика)

Које су подгрупе Рома највише дискриминисане? (жене / деца / сиромашни / мање образовани / болесни / особе са инвалидитетом). Зашто? Наведите примере из ваше праксе. (Упутство за фацитатора: питати и за случајеве дискриминације у оквиру ромске популације, као што је дискриминација жена, деце и старих унутар ромске популације.)

3. ПОЗНАВАЊЕ МЕХАНИЗАМА ЗАШТИТЕ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Како Роми реагују на дискриминацију? Да ли је препознају?

Колико често Роми пријављују случајеве дискриминације? Зашто је не пријављују? Који фактори утичу на то?

На чију подршку се Роми најчешће ослањају у пријављивању случајева дискриминације? (Да ли се обраћају породици и пријатељима, Поверенику за заштиту равноправности, полицији, Центру за социјални рад, неком удружењу (невладиној организацији), координаторима за ромска питања, другима? Ако се не обраћају никоме, зашто не пријављују дискриминацију?)

Молимо наведите примере ако сте учествовали у томе / познајете случајеве успешног/неуспешног реаговања на дискриминацију Рома?

4. ПЕРЦЕПЦИЈА ЗАШТИТЕ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

4.1. ПЕРЦЕПЦИЈА ОДНОСА ДРЖАВЕ ПРЕМА ДИСКРИМИНАЦИЈИ РОМА

Да ли сте упознати са тиме како закони и друга документа третирају дискриминацију и заштиту од дискриминације? Да ли сматрате да се антидискриминациони закони примењују ?

Какво је поверење Рома у институције које се баве питањима борбе против дискриминације? Зашто?

Које институције имају најзначајнију улогу у борби против дискриминације Рома? Како се њихова улога манифестује у пракси? Да ли надлежне институције исто третирају случајеве дискриминације према другим мањинским групама и према Ромима?

Да ли се пријављени случајеви повреде права Рома процесуирају? Ако да, колико ефикасно?

4.2. ПЕРЦЕПЦИЈА УЛОГЕ ПОВЕРЕНИКА ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ

Какво је ваше виђење улоге Повереника за заштиту равноправности у борби против дискриминације Рома? Каква је сарадња ваше организације са овом институцијом? Који су по вама успешно развијени начини заштите од дискриминације које ова институција спроводи (притужбе због дискриминације, поступање, медијација, грађанскоправна, прекршајноправна и кривично правна заштита). Да ли можете да објасните зашто је то тако? А шта би требало унапредити?

5. СТАВОВИ О ЗАШТИТИ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

5.1. ИНФОРМИСАЊЕ РОМА О НАЧИНИМА ЗАШТИТЕ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Како се Роми информишу о начинима заштите од дискриминације? Какав третман имају Роми од стране институција задужених за заштиту од дискриминације? Шта је неопходно да што више Рома буде информисано о својим правима и начинима заштите од дискриминације?

5.2. УСПЕШНОСТ МЕРА ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ПОЛОЖАЈА РОМА

Које мере бисте истакли као успешне у унапређењу положаја Рома? У којим областима су те мере најефикасније (здравство, школство, рад, становање, социјална заштита, култура)? Које мере мислите да треба унапредити или увести и у којим областима? Зашто? Да ли можете да наведете неке примере добре праксе?

5.3. УЛОГА МЕДИЈА

Колико су медији одговорни за креирање стереотипа према Ромима, а колико за рушење стереотипа и подржавање борбе против дискриминације? Колико често се извештава о случајевима дискриминације Рома (локални и национални медији)? Да ли медији извештавају о успешним Ромима и Ромкињама?

5.4. УЛОГА ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА И ОДНОСА ПРЕМА РОМСКОЈ ПОПУЛАЦИЈИ

На који начин се у образовним садржајима третирају Роми и њихов положај као националне мањине? Како се представљају питања дискриминације уопште и дискриминације Рома? Како тај садржај утиче на креирање или смањивање предрасуда о Ромима? Шта би могло да се промени у односу на то како су Роми представљени у наставним материјалима и програмима основног и средњег образовања?

6. ПРЕПОРУКЕ

Да ли су постојећи начини за заштиту од дискриминације довољни? Ако нису, шта ви мислите да недостаје?

Који су ваши предлози за унапређење политика и пракси у вези са ромском популацијом у Србији? У којим областима су та унапређења најпотребнија и зашто?

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд347.62(035)
316.662(=214.58)(497.11)
316.647.82(=214.58)(497.11)

ПЕРЦЕПЦИЈА ромске заједнице о дискриминацији /
[уредница Бранкица Јанковић]. – Београд : Повереник
за заштиту равноправности, 2024 (Београд : Досије
студио). – 89 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 120. – Напомене и библиографске референце уз
текст.

ISBN 978-86-88851-67-1

а) Роми — Заштита — Србија

б) Роми — Дискриминација — Србија

COBISS.SR-ID 152466697

Овај документ је припремљен уз финансијску подршку Европске уније и Савета Европе. Мишљења изнесена у овом раду су одговорност и мишљења аутора и не одражавају нужно службену политику Савета Европе.

Савет Европе је водећа организација за људска права на континенту. Обухвата 46 држава, укључујући све чланице Европске уније. Све државе чланице Савета Европе потписале су Европску конвенцију о људским правима, споразум чији је циљ заштита људских права, демократије и владавине права. Европски суд за људска права надгледа примену Конвенције у државама чланицама.

www.coe.int

Земље чланице Европске уније су одлучиле да удруже своја знања, ресурсе и судбине. Заједно су изградиле стабилно окружење, демократију и одрживи развој задржавајући културну разноликост, толеранцију и индивидуалне слободе. Европска унија је посвећена дељењу својих достигнућа и вредности са земљама и народима ван својих граница.

www.europa.eu

Финансирано
од стране Европске уније
и Савета Европе

Имплементирано
од стране Савета Европе